

Âkif'e Dâir

DÜCANE CÜNDİOĞLU

deneme





## DÜCANE CÜNDİOĞLU

21 Ocak 1962'de İstanbul'un Üsküdar ilçesinde dünyaya geldi. 2 Nisan 1980'de başladığı yazı hayatına çeşitli dergi ve gazetelerde makaleler yayımlamak suretiyle devam etti. 1981'de Kur'an ilimleri ni temel uğraş alanı olarak seçti. Yorumbilim'in (İlm-i Tefsir) yanı sıra uzun yıllar Tarih, Dilbilim (İlm-i Belagat), Düşüncebilim (İlm-i Mantık) ve felsefe dersleri verdi. Şubat 1998'den beri Yeni Şafak gazetesinde köşe yazarlığı yapmakta olan Cündioğlu, geleneksel ilimlere hayatıyet kazandırmak gayesiyle klasik mantık, psikoloji, kelam ve felsefe metinlerinin neşir ve hazırlıklarıyla meşgul olmaktadır.

Eserleri:

1993'te Elmahlı Hamdi Yazır'ın Hak Dini Kur'an Dili: Kur'an-ı Kerim ve Meal'ini hazırlayıp notlandıran yazarın 1995'ten itibaren yayımlanmış başlıca eserleri şunlardır: *Başörtü Risalesi* (1995); *Kur'an'ı Anlamanın Anlamı* (1995); *Sözün Özü: Kelam-ı İlahi'nin Tabiatına Dair* (1996); *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre: Anlamın Tarihi* (1997); *Türkçe Kur'an ve Cumhuriyet İdeolojisi* (1998); *Kur'an, Dil ve Siyaset Üzerine Söyleşiler* (1998); *Kur'an ve Dile Dair* (2005); *Tarih ve Siyasete Dair* (2005); *Kur'an Çevirilerinin Dünyası* (1999); *Bir Siyasî Proje Olarak Türkçe İbadet* (1999); *Bir Kur'an Şairi: Mehmed Akif ve Kur'an Meali* (2000); *Philo-Sopia Loren* (2004); *Arasokakların Tarihi: Hatıralar ve Hatıratlar* (2004); *Keşf-i Kadim: İmam Gazâlî'ye Dair* (2004); *Felsefe'nin Türkçesi: Cumhuriyet-Felsefe-Eleştiri* (2004); *Düşünce Düşlenir* (2005); *Akif'e Dair* (2005); *Mehmed Akif'in Kur'an Tercümele ri* (2005); *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Din ve Siyaset* (2005); *Bir Mabed Bekçisi* (2006); *Bir Mabed İşçisi* (2006); *Bir Mabed Savaşçısı* (2007); *Daireye Dair* (2007); *Hız. İnsan* (2009); *Ölümün Dört Rengi* (2009); *Göz İzi* (2010); *Hakikat ve Hurafe* (2010); *Cenâb-ı Aşk* (2010).



**ÂKİF'E DÂİR**

Kapı Yayınları 203  
Edebiyat 33

**ÂKİF'E DÂİR**  
**Düccane Cündioğlu**

1. Basım: Aralık 2005, Kaknüs Yayınları
2. Basım: Mart 2010, Kapı Yayınları (Genişletilmiş Baskı)

ISBN: 978-605-4322-13-8  
Sertifika No: 10905

Yayına Hazırlayan: Mustafa Çevikdoğan  
Kapak Tasarımı: Utku Lomlu  
Mizanpaj: Bahar Kuru

© 2005, Düccane Cündioğlu  
© 2010; bu kitabın yayın hakları Kapı Yayınları'na aittir

**Kapı Yayınları**  
Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu / İstanbul  
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76  
e-posta: bilgi@kapiyayinlari.com  
www.kapiyayinlari.com

*Baskı ve Cilt*

**Melisa Matbaacılık**  
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa / İstanbul  
Tel: (212) 674 9723 Fax: (212) 674 9729

*Genel Dağıtım*

**Alfa Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.**  
Ticarethane Sokak No: 53 Cağaloğlu / İstanbul  
Tel: (212) 511 5303 Faks (212) 519 3300

Kapı Yayınları, Alfa Yayın Grubu'nun tescilli markasıdır

# ÂKİF'E DÂİR

**Dücanë Cündioğlu**

Genişletilmiş Baskı

D E N E M E



## İçindekiler

### hicranın dili

- ıssız sokaklarda dinlenen şiirin şiddeti 3
- asım'ın nesliymiş! 6
- şiirinin arkasında kalan şair 10
- hikmeti şiire katık etmek 14
- tekke müslümanı mı, cami müslümanı mı? 21
- bir benim mest olmayan meczûbun 25
- âkif niçin mısır'a gitti? 29
- kur'an'ın türkçeleştirilmesinde atatürk'ün rolü 33
- safâ mı, fakr u zaruret mi? 41
- bilgisiz(ce) yorumlar 45
- biz hakikatin ta kendisiyiz! 49
- bir çuval ceviz kabuğu 52
- âkif'in kur'an tercümesine dâir 55
- açık-seçik olmak" mı gerekir, açıp seçmek mi? 59
- gâib'den gelen bir mektub 62
- üç maymun stratejisi 65
- kuyruklu yalan ve/veya yalanın kuyruklu 69

|                                        |     |
|----------------------------------------|-----|
| âkif hakkında bir kitap                | 73  |
| iki fotoğrafaltı yazısı                | 77  |
| camdaki can                            | 80  |
| safahat'a suikasd                      | 83  |
| secaat arzederken sirkatin söyleyenler | 94  |
| tarihin gölgesinde                     | 98  |
| amerikan gizli belgelerinde            | 102 |
| yağmura hakkınız olsun!                | 105 |
| bir metnin hatırlattıkları             | 108 |
| inkilâb ve bâbîâli                     | 112 |
| bir hilâl uğruna, yani senin uğruna    | 116 |
| durarak marş okunmaz!                  | 120 |

#### **âkif'in çocukları**

|                                   |     |
|-----------------------------------|-----|
| onu ağlarken göreniniz var mı?    | 127 |
| asker koğuşunda kur'an tefsiri    | 131 |
| emin âkif ersoy'un hüznü hikâyesi | 134 |
| utanmak erdemdir!                 | 138 |
| hikâye bitiyor ama hüznü bitmiyor | 141 |
| tashihler bitmez                  | 145 |
| mehmed âkif'in oğlu tahir bey     | 149 |

#### **dört yılda oniki mısra**

153

***hicranın dili***



## ıssız sokaklarda dinlenen şiirin şiddeti

Kendisine cadde ortasında şiir okumak isteyen genç bir adama, “Şiir sükûnet ister, şiir ciddiyet ister” dercesine mukabele edip onu تنها bir sokakta dinleyecek kadar hassas; Efendimize (s.a) atılmış iftiralarla dolu bir kitabı çeviren devrinin meşhur bir yazarına, “Elimden gelse seni tepelerim!” diyecek kadar şedid bir şairden, yani müslüman bir şairden, Mehmed Âkif’ten söz açmak istiyorum şimdi size.

Onu, önce bir dostundan, Mithat Cemal’den dinleyelim:

(...) Sesini bile öğrenemediğim adam [Âkif], o gündenberi içimde bir merak oldu. Birkaç gün sonra, ona Koca Reşit Paşa türbesinin önünde rastladım. Selâmlaştık. Artık yanyana yürüyorduk; artık benimle konuşmaya mahkûmdu. Fakat yine konuşmuyordu. Öyle ki uzaktan bakanlar, beraber gittiğimizi anlayamazlardı. Bir aralık bari ben lakırdı edeyim dedim; fakat söylediklerimi o derece benimle müşterek olmayan bir yüzle dinliyordu ki lakırdılarım muhavere ola-

miyordu. Bir aralık konuşmasından vazgeçtim. sesine razı oldum. (...) Fakat bu Mehmet Âkif Bey benim bir sürü lafıma bir edatla olsun cevap vermiyordu. İçimden “Ben seni bülbül gibi söyletirim” dedim; çünkü biliyordum ki bir insanı geveze yapmak için en kısa çare o insana meziyetlere ait şeyler sormaktır:

— Şiirlerinizi niçin bastırmıyorsunuz efendim?

— Nesini bastıracağım? Değer mi?

Şaşıtm: bu adamın sesinde Arapça yoktu; bu ses mühtez, asabî, zeki sesti. İnsan yüzü kadar mânâlı ses. Sesinin bu temiz güzelliği kadar kendinin haddini bilmesi de hoşuma gitti: şiirlerinin basılma-ya lâyık şeyler olmadığını biliyordu. Demin kendisi ile eğlenmeye karar verdiğim için ona birdenbire acıdım. Mahzundum. Ve kendisinin haberi olmayan bu mağduriyetine merhameten o zamanki mucizelerimden bir şiirimi okuyacağımı ona haber verdim. Bir de kibar tevazula dedim ki:

— Böyle sokak ortasında! Sizi rahatsız etmiş olmayım sakın?<sup>1</sup>

— “Rahatsız olmak ne demek?” dedi; “yalnız iyi dinlemek isterim. Şu sokağa sapalım.” (...)

O gün saptığımız sokak, bir sanatkârın şiirini en son sesiyle okuyacağı kadar ıssızdı.

Şimdi de Mehmed Âkif’i bir düşmanından, Dr. Abdullah Cevdet’ten dinleyelim:

Balkan muharebesinden sonra Talat Paşa merhum ve rüfekâsı bir *Müdafaa-i Milliye* müessesesi vücuda getirdiler. Bu müessese muhtelif encümenlerden müteşekkildi. Biz dahi *Heyet-i İrşadiye* denilen bir encümene âza intihab edilmiştik. Encümende ezcümle Akçuraoğlu Yusuf, Ahmed Cevad, Mehmed Âkif Beyler de vardı. Birgün ictimada Mehmed Âkif Bey bizi göstererek “Benim elim-

den gelse bu adamı tepelerim. Fakat memlekete hizmet nâmına çağınıldığım için maâ'l-kerâhe onunla bir mecliste bulunuyorum. Dozy'nin kitabını tercüme eden bir adamın huzuru kadar bana azab olmaz" dedi. (...)

Demek bu müslüman şairin lisanından da. elinden de nâs mâsun'ut-tecavüz olamayacak. Böyle müslümanlığın nasıl tebcilkârı olabiliriz?

Abdullah Cevdet'in bu suali, takdir edileceği üzere *istifham-ı inkârî* mânâsında bir sualdir; yani kendisi, "Biz böyle bir müslümanlığın tebcilkârı olamayız" demek istemektedir ve bu da onun zaviyesinden bakıldıkda gayet tabiidir.

Peki biz hangi zaviyeden bakıyoruz?

Acaba biz böyle bir müslümanlığın tebcilkârı olabilir miyiz?

Şöyle ya da böyle, en nihayet bir kitabı Türkçe'ye çevirdiği için. herhangi bir kimsenin tepelenmesinden yana olabilir miyiz?

Müslüman bir şairin bu tür bir tepkide bulunmasını hoş görebilir miyiz?

Bu minval üzere daha birçok soru sorulabilir. Ancak bu suallerin cevabı verilmeden önce, şu suallerin cevabının verilmesi gerekir diye düşünüyorum:

Biz, düşmanlarımızla (!) bir arada yaşayabilir (yaşamayı isteyebilir) miyiz?

Biz, bir sanatkârın şiirini en son sesiyle okuyacağı kadar ıssız sokaklarda şiir dinlemeye müheyya miyiz?

Bu arada sizi bir ipucu: iki hayır'dan bir *evet* çıkmaz!

## asım'ın nesliymiş!

Bir düşünürün veya sanatçının önce eser(ler)iyle karşılaşırız.

Önce eseri görürüz, evvelâ telifi okuruz, yani *eserden* müessire, *müelleften* müellife doğru gideriz. Dolayısıyla bir düşünürü veya sanatçıyı anlamak için de hiç kuşkusuz önce o düşünür veya sanatçının eserlerine (âsar-ı güzîdesine) nüfuz etmeyi, hatta -mümkünse- vâkîf olmayı isteriz.

Bu yolu tercih edenler, *bibliyografyayı* (terceme-i âsar'ı) *biyografiye* (terceme-i hâl'e) önceleyenlerdir.

Ne yazmış? Nasıl yazmış? Niçin yazmış? Neyi amaçlamış? Amacını nasıl ifade etmiş? vs.

Yazılan yazarın, yapılan yapanın önündedir hep. Eseri farketmemiş olsaydık, eser sahibini nasıl farkedebilirdik? Farkedebilir miydik?

Elimizde eseri olmasaydı, nazarımızda eser sahibi de olmazdı.

\*\*\*

Kimse sen'i farketmeden ben'i farkedemez.

Ben, ne gariptir ki önce sen'de, sen'in sayesinde farkedilebilir, görülebilir. En yakınımızda olan, ilk nazar itibariyle, en uzağımızda olandır; en uzağımızda olansa en yakınımızda olan.

Eserin en az işaret ettiği yer, eser sahibinin bulunduğu yerdir. Muhatab, eseri dilediğince kavrayabilmek için, eser sahibini dışarıda bırakmaya çalışır. Eserden etkilendiği, kelimenin tam anlamıyla, gözleri *kamaştığı* takdirde, evet, ancak o takdirde, eser sahibini de tanımak ister. Lâkin gözleri kamaşanların çoğu, eser karşısında öyle şaşarlar, öylesine şaşakalırlar ki eserin sahibini merak etmezler, akıllarına bile getirmezler.

Bu nedenle bazı eserler, kendilerini var edenlerin önünde yer alır.

\*\*\*

Süleymaniye Cami'inin ihtişamını seyreden kaç kişi, Sinan'ın kim olduğunu, ne hissettiğini, neyi kastettiğini merak etmiştir?

Yahya Kemal'in şiirlerini ezbere bilenler arasında niceleri var ki şairin vefat tarihini bile bilmez. Nerede kaldı ki aşklarını, hüsrانlarını, fazilet ve zaafılarını bilsin, bilmek istesin!

Bazen de tersi olur. Eser sahibinin edası sadasını, karizması eserini gölgeler. Müellif telifinin önünde gider. Kendisi bilinir, eserlerinin adı bilinir, ama gerçekte eseri, eserleri yoktur, kendisi vardır.

Böyleleri ölünce, eserleri de ölür. Eserleriyle değil, nâmlarıyla varoldukları, eserlerinden değil, eserlerinin hâsılasından hareketle varolmayı tercih ettikleri için, ünlenen kendileri olur, eserleri değil.

Moda tabirle, *marka* olmayı başarmışlardır. Elde ettiklerinin hepsi bu kadardır. Çünkü tarih böyleleri karşısında acımasızdır. Onları, doğrudan, ünlüler mezbelesine yollar ve hayatta iken yeterince

istifade ettiklerini gözönüne alarak o anlı şanlı ünlerini çürümeye terkeder.

\*\*\*

Vefatının 70. yıldönümünde kendisini andığımız Mehmed Âkif, acaba eserleriyle mi, ismiyle mi yaşıyor?

*Mehmed Âkif* ismini bilmeyenimiz var mı?

Millî şairimizin adını herkes biliyor, resimleri de hafızamızda.

Eserleri de öyle sayılır: Önce *İstiklal Marşı*, sonra *Safahat*.

İstiklal Marşı'nın bazı mısralarını çoğumuz ezbere okuyabiliriz. Eh, *Safahattan* bazı parçaları bilenlerin sayısı da az değil.

Bu kabaca hesaba göre, millî şairimizin hem adının, hem âsan-  
nın *bilindiğini* pekâlâ söyleyebiliriz.

Peki ya *tanındığını*?

Bir düşünelim bakalım, Âkif'i, Âkif'in kendisini ne kadar *tanı-  
yoruz*?

Eserleri aracılığıyla, toplumla kendisi arasına bile bile duvar ören  
bu mahviyetkâr şairi tanımak için -kendisini ikna edecek denli- ciddi  
bir adım attığını iddia edecek kaç kişi var aramızda?

Olsaydı, izleri de olurdu. Yok, ne yazık ki!

Âkif, ne yapıp edip kendisini nazarımızdan gizlemeyi başardı.  
Kendi tabiriyle *cemiyet-i beşeriye* ile ilgili hizmetler yapan Âkif, en  
nihayet hizmetleriyle, hizmet maksatlı âsarıyla tanındı.

Hakkında derlenmiş ve derlenebilecek en kapsamlı bibliyog-  
rafyalar, bu müddeayı kuvvetlendirmekten öte bir işe yaramaz-  
lar. Mevcut olanları dikkatle inceleyiniz, onca yazı, kitap arasında  
Âkif'in usulca kaybolduğunu ve bir türlü ele geçirilemediğini gö-  
receksiniz.

Asım'ın nesliymiş!

Toplumla, toplumsal olanla ilgilenenler, sırf toplum için Âkif'le, topluma hizmet eden, edecek olan Âkif'le ilgilendiler.

*Hayatı* denince, kırık dökük bir biyografi, gevşek bir kronoloji, *eserleri* denince, Safahat'ın meşhur toplumsal vaazlar veren şiirleri.

Peki ya *Hicran*, *Secde*, *Gece* gibi gözlerden gizlenmeyi başarmış gerçek Âkif'in şiirleri?

Hele hele, şahsen meftunu olduğum, o resim arkası kıt'alar?

Bir ferd olarak Âkif nerede?

Toplum olarak değil, bir birey olarak; arayan, soran, itiraz eden, aradığı, sorduğu, itiraz ettiği için acı çeken tek tek bireyler olarak istifade edeceğimiz *yalnız Âkif* nerede?

Aramayı sürdüreceğiz. Sürdürmek zorundayız.

Âkif için değil, kendimiz için.

## şairinin arkasında kalan şair

Mehmed Âkif'in bilindiğini ama tanınmadığını söylersek, acaba abartıya kaçmış mı oluruz?

Hayır!

Kesinlikle hayır!

Mehmed Âkif, *biz* için yaşayan; *bize* hizmet eden; önemseddiği, değer verdiği, hatta kutsadığı *biz* için *benini* feda etmekten çekinmeyen bir şairdi; bir dâvâ adamıydı, iddiası vardı; gerçekleşmesi için canını feda edebileceği sevdaları vardı.

O, *bize* hizmet amacıyla yazdı; *biz* için yazdı ve yaşadı. Cemiyet-i beşeriye'ye, yani mensubu bulunduğu, ait olduğu topluma adadı kendisini.

Bizler de onu öyle tanıdık; bizim için yaptıklarıyla, bizim için yazdıklarıyla, bize görüldüğü kadarıyla.

Oysa bir de gizliden gizliye kendisini yazan, anlatan; kuytu köşelerde bir başına kendisini düşünen, kendisi için düşünen ve yazan bir Âkif vardı.

Bize görünmek istemeyen, belli etmese de bizden kaçan, kaçmaya çalışan bir Âkif...

Huzur-ı mahşerde nâm u nişanı anılmasın deyû *mahv-ı vücud* eyleyen, yani kendisini yok etmeye çalışan bir Âkif...

\*\*\*

Kim başarmadığını söyleyebilir ki?

Başardı. Ne yapıp edip nazarımızın uzağına düşmeyi becerdi. Kalabalıkların içinde bile yalnız kaldı; hem de bile isteye yalnız kaldı.

Kur'an-ı Kerim'i tercüme ettiği o çetin yıllarda, dinlenmek için Mesnevî-yi Şerif'i iki kez -hem de şerhleriyle birlikte- hatmeden Âkif'i şayet *Safahat*ında bulmak istiyorsanız, biraz sonlara doğru yürümelisiniz. Meselâ *Safahat*'ın 7. Kitab'ını biraz daha dikkatlice okumalısınız.

Hicranına, gecelerine, secdelerine ortak olmak istiyorsanız; ev-velemirde, koynunda neyiyle, boynunda HİÇ yaftasıyla âvare âvare sokaklarda dolaşan Neyzen'in ehibbasından Âkif'le hemhâl olmalısınız.

\*\*\*

Bu Âkif'i nerede bulabiliriz, onunla nerede tanışabiliriz?

Elbette resim arkalarına yazdığı o mini müziği kıt'alarda.

Gölgesinin ardına gizlenen Âkif, resim arkalarındadır.

Arkalarda, yani görünmemek için saklanıp gizlendiği hicran dolu suretlerin arkalarına, "ehibbaya selam olsun!" deyu karaladığı kınk dökük mısralarda...

Tabii ki bir de mektuplarında.

Âkif, dostlarına yazdığı mektuplarda, kendisini gizlemeyi pek başaramaz; çok daha kendisi olur.

Konuşmaktan çok susmayı itiyad edinmiş bu büyük adamın, gerçekte, susarken konuştuğunu, bilenler bilir. Mektuplarında -mektubun yazıldığı kişilere göre bazı farklılıklar taşısa da- sızısını, öfkesini, ızdırap veya sevinçlerini dışavurmaktan, belli etmekten pek kaçınamaz.

Hacı Baba'nın, yani Babanzade Ahmed Naim'in vefatından duyduğu teessür tek kelimeyle *fevkaldedir*.

Bu nedenle olsa gerek, Hacı Baba'sını pek bekletmemiş, vefatının ardından en çok iki yıl bekledikten sonra kadim dostunun yanına gitmiştir; "şeyh-i Ekber hakkında hüsn-i zannımın zerresini bile feda etmem" diyen, belki de hayattaki en yakın dostunun yanına...

*Bizim için yazmış ve yaşamış bir şairin, bizim için yaptıklarını nemsemediğimi söyleyemem. Nitekim ilgilenenler, vitrindeki kif'le ilgileniyorlar; onu vitrinde, bizin önünde, bizim önümüzde alnı pak, sırtı pek bir surette tutabilmek için hakikaten ciddi çabalar gösteriyorlar.*

Biz, *bizim için* yazan ve yaşayan kif'i iyi kötü biliyor, hatta -eğer tanımak denebilirse buna- az çok onu tanıyoruz.

Peki *ben*?

Ben, *benini* de düşünen, *ben* iin, *beni* için de yazmaya, yaşamaya çalışan, bile isteye gözlerden ırakta kalmayı seçmiş olan kif'in herbirimiz için, tek tek bizler için söyleyecek çok sözü olduğunu da biliyorum.

Kısacası, kif'in şiiriyetinin asıl bu vdide ortaya çıktığını vurgulamaya çalışıyorum.

\*\*\*

Şairler dervişlerin kardeşidir. Aynı kâsedan içerler çünkü. Muhayyile'nin kâsesinden.

Âkif, bir şâir-dervîştir.

Kimsenin kuşkusunu olmasın ki büyüklüğü de buradadır; hem de vitrindekilere bakmaktan gözleri kamaşmış olanların asla göremeyecekleri küçüklükteki bir büyüklük...

*Bize boşverin, bizi boşlayın demiyorum. Sadece biz kadar, benin de ilgiye muhtaç olduğunu; üstelik ben büyümedikçe, bizim büyüemeyeceğini söylüyorum.*

Sorarım size, şiirinin önünde değil, arkasında kalan bu şairi keşfetmek için şimdi değilse, ne zaman yola düşeceğiz?

## **hikmeti şiire katık etmek**

Tek başına yaşayan birinin yaşamı güç olur; sürekli olarak kendi başına etkinlikte bulunmak kolay değil, *başkalarıyla birlikte, başkaları adına* bunu yapmak daha kolay.

Şair tabiatına rağmen, Mehmed Âkif, ömrünün büyükçe bir kısmını, Aristoteles'in bu tesbitini doğrularcasına geçirmiştir: *başkalarıyla birlikte ve başkaları adına...*

Sadece başkaları adına mı?

Başkaları için de yaşamış bir adamdır Mehmed Âkif.

Bu *başkalarının* içine, kendisi değil sadece, ailesi de girmez; eş de, çocukları da...

Millî şairdir. Çanakkale Destanı'nın, İstiklâl Marşı'nın şairidir. Topluma mâl olmuş, toplumun malı olmuş şiirlerin şairidir.

Zâten öyledir, zatı da öyledir.

Hâl böyleyken, toplumu, toplumsal meseleleri paranteze almak suretiyle Âkif ve şiiri hakkında konuşulabilir mi?

Hayır!

Din, vatan, millet, ahlâk, mukaddesat, vs.

İşte size Âkif'in üzerindeki perdeler.

Âkif'i mi konuşacaksınız, o hâlde yanınızda bu konulara ilişkin hamasî notlar olmalı. Karşınızda öğrenmek değil, etkilenmek isteyen yığınlar var; şiirin de, şairin de kendilerine *mâlolduğu* yığınlar...

Millet, kendi dertleri hakkında konuşulmasını istiyor. Âkif de öyle istemişti. Hep milletin dertleriyle ilgilenmiş, *vatan-millet* üzerine konuşmuştu.

"Sanat sanat için değil, sanat millet için" demişti. "Önce vatan" demişti. Topluma mâlolmuş, toplumun malı olmuş şiirler yazmış, kendisini ise âdeta utangaç bir çocuk gibi şiirlerinin arkasına saklamıştı.

Şiirin arkasında *kalmak* başka, şiirin arkasına *saklanmak* daha başka.

O şiirinin arkasında kalan değil, saklanan adamdı.

Âkif'in şiirleri ekseriyetle *başkaları adına ve başkaları için* yazılmış şiirlerdi çünkü.

\*\*\*

"Arkamda kalırsın, beni rahmetle anarsın"

Derdim, sana baktıkça, a biçare kitabım!

Kim derdi ki: Sen çok de senin arkana kalsın,

Uğrunda harab eylediğim ömr-i harabım!

*Safahat* için Mısır'dayken yazdığı 1929 tarihli bu kıtada, şair, öldükten sonra kendisinin anılmasına vesile olacağını umduğu eserinin, kendisinden önce çöküverdiğini îma ediyor.

Haklı mı peki?

Kısmen.

Bari şaheseri okunuyor mu, okunduğu kadar anlaşılıyor mu?

Sanmıyorum. Alınıyor, veriliyor ama doğru dürüst okunmuyor da, anlaşılmıyor da.

\*\*\*

Bakınız. aynı yıl, şairimiz, çocuklarına hangi duygularla seslenmiş:

Ne odunmuş babanız; olmadı bir baltaya sap<sup>1</sup>

Ona siz benzemeyin, sonra ateştir yolunuz.

Meşe hâlinde yaşanmaz, o zamanlar geçti;

Gelen incelmış adam devri, hemen yontulunuz.

Âkif'in tevazûunu unutmayalım, "şair sözüdür, yalandır" da demeyelim, ama Âkif'in *N'olacak bu memleketin hâli?* sorusunun peşinde koşmaktan yorulmuş yüreğinin yavaş yavaş tıklamaya başladığını da görmeye çalışalım.

\*\*\*

27 Aralık, şairimizin vefat yıldönümü.

Âkif'in sahiplenildiği, hasımlarına (!) karşı savunulduğu, sadece şiirlerinin değil, haklı olarak seciyyesinin de, ahlâkının da yüceltildiği bir tarih 27 Aralık.

Milletçe anıldığı tarih. "Sonra ateştir yolunuz" demiş olmasına aldırmayan çocukları tarafından hatırlandığı bir tarih.

Şiirlerinin arkasında saklanan o utangaç çocukla temas etmeksizin Âkif'in marşlarını, destanlarını okuyanlar, muhakkak ki bir kahramanla tanışmış olurlar; mutlaka ahlâklı bir adamla... hatta cesur bir yürekle... saf ve temiz bir zihinle... umumiyetle coşmuş bir lisan ve kalple...

Lâkin aslâ mahzun bir şairle, mahcub bir dervişle değü.

Onanmış, onaylanmış, damgalanmış, mühürlenmiş resmî bir şahsiyetle kimse bir arasokağa sapmaz.

Bir şairle, üstelik fırsatını buldukça şiirine hikmeti katık yapmış bir şairle kalabalıkların ortasında buluşup uygun adım yürümeyi istemez.

O hâlde şairle hep yığınlar içindeyken değil, bir de tek başınayken, yalnız iken konuşmayı deneyin. Birlikte bir arasokağa sapın meselâ.

Şimdi biz, Âkif'in kalabalıklara göstermek istemediği yüzünü, yani şiirindeki hikmeti görebilmek amacıyla kendisiyle usulca bir arasokağa sapacağız.

Dilerseniz peşimizden siz de gelebilirsiniz.

\*\*\*

Bu bir mabedse, çırcıplak yakışmaz, sonra gayet loş; / Gelen: Mâbud; ışık bul, yaygı bul, git başka yerden, koş!

Hemen bir kandil aldım komşulardan, bir de seccade; / Dedim: "Gel şimdi mihmanım, saadetgâhın âmâde."

Ne yanlışmış hesabım: Hiç kapımdan geçmez oldun bak!

Mehmed Âkif'in *Hicran* adlı şiirinin girişi.

Yazıldığı tarih 1925.

Yer Mısır (Hilvan).

Âkif'in bu mıs râlarından yağ an hikmet sağanağı ise, nazarımızda, nihayetsiz...

\*\*\*

Abidin kendisi yoksul. Bu yüzden mabedi de hem boş, hem loş. Oysa ağır lanacak olan sıradan biri değil ki, *Mâbud*. Yani *Tannı*.

Çırılçıplak olmaz mabed dediğin, hemen yaygı bulmalı, yere sermeli; konuksa karanlıkta değil, ne yapıp edip aydınlıkta ağırlandırmalı. Görmeli, görülmeli, öyle ya, mabudla yüzyüze görüşmeli.

Davet etmekte hiç tereddüt etmemiştir ammâ, talib yoksul olduğu için kendisinin ne yaygısı, ne de ışığı vardır. Çaresiz, yaygıyı da, ışığı da başkalarından temin etmek zorundadır; yani *komşulardan*, yani taşradan, yani dışarıdan...

Bir çırpıda ışık *kandile*, yaygı *seccadeye* dönüşür. Başkalarından *ödünç* de alınmış olsa mabed süslenmiştir artık.

Talib *hemen* diye belirtmiş. Acelesine, heyecanına bizi de ortak ediyor. Zaten alınanlar da yabancılardan ve uzaklardan değil, en nihayet *komşulardan* alınmış, böylelikle mabed bir çırpıda davete hazır hâle getirilmiş.

Abid, heyecanla ve sevinçle Mabud'u mabed'e davet eder.

Ne var ki sevgili değil kapısından içeri girmek, önünden bile geçmez.

Talib yanılmış, hesabını yanlış yapmıştır.

Hayal kırıklığını, yanılmışlığını ne hoş, ne safiyane ifade eder:

Hiç kapımdan geçmez oldun bak!

Hakikaten hoş. Çünkü sevgiliye sitem yerine hâlâ *iltifat* ediyor.

Küsmüyor, arkasından konuşmuyor, "Artık kapımdan geçmez oldu" demiyor da yine hitabın yönünü sevgiliye çevirmekte ısrar ediyor.

— ... bak!

\*\*\*

Eşref Edib şöyle anlatıyor:

---

\* *İltifat* İlm-i Belağat'ta bir söz sanatıdır.

*Hicran* şiirini okuyorduk, “Ben bunu anlamadım” dedim. “Anlaşılmayacak nesi var?” diye bana kızdı. Sonra okumaya, izah etmeye başladı:

— “Buradaki mabed’den maksadım, *kalb*. Yani: Gittim o boş kalbi ilimle, irfanla süsledim. Çünkü oraya Mabud girecekti.

*Ne yanlışmış hesabım: Hiç kapımdan geçmez oldun bak!*

Demek ki ben aldanmışım, orası ilimle, zahirî şeylerle aydınlanmıyormuş, süslenmiyormuş.

Sonra ne yapıyorum? Onları söküp atıyorum. Gafletimden öyle hesap etmişim, onlar hep varlıkmiş, onları atıyorum.”

Şair, bizatihi şiirini şerh etmişken, bize söz mü düşer?  
Öpüp başımıza koyuyoruz.

\*\*\*

Şiirin devamı, bu tevili bakınız nasıl da teyid ediyor:

İlâhî! Söktüm attım, işte hücrem şimdi çırpıplak:  
Ne âfakında tek kandil, ne mihrabında seccade;  
Ezelden bildiğin toprak, bütün varlıktan âzâde.  
Serilmiş secdelerdir bekleyen yerlerde mihmânı  
Bu üryan şu’le dersin, sinemin payansız imânı.

\*\*\*

Talibin artık başkalarından alınmış ödünç kandillerle, seccadelerle işi yoktur. Hatasını anlamış ve mâsivayı (O’ndan gayrisini) kalbinden söküp atmıştır. Artık hâlisâne secdeleriyle dokur seccadesini, saf imanını ise pırlıl pırlıl yanan bir kandile dönüştürür.

İlim ve irfan adına öteden beriden topladıklarıyla, talibin, gönünü Hakkın tecellisine hazırladığını (nefsini, Zahir’in zuhuruна mazhar kıldığını) düşünmesi kesinlikle doğru değildir. Çünkü is-

tenen sadece *akl-ı selim* değil, bilâkis (Kur'an'ın ifadesiyle) *kalb-i selim*dir.

\*\*\*

Şairler dervişlerin kardeşleridir.

Şurası muhakkak ki *yaşam soluğu* her iki sınıfa da cimri davranır. Dünya nimetlerinden yoksun ve yoksul yaşarlar bu yüzden. Lâkin nefes-i Rahman'ın sağ omuzlarında bıraktığı bûsenin sıcaklığıyla yetinmeyi bildiklerinden aslâ dünyayı istemezler.

Kanaat değil, şükran makamıdır onlarınki.

Ey talib, “işte hücrem şimdi çırpıplak!” diyebilecek bir şairi anlamak istiyorsan, en azından sen de onun gibi hücreni temizlemeyi önemsemelisin.

Unutma, *onun kadar değil, onun gibi*.

## tekke müslümanı mı, cami müslümanı mı?

Her şair gibi Mehmed Âkif de biraz kalabalıkların şairidir.

Fazlası da var, o bir de resmî şairdir.

Kısacası Mehmed Âkif hem devletin şairidir, hem milletin.

Birkaç yıldır bu fakîr, başka bir Âkif'in varlığına daha dikkat çekmeye çalışıyor; yalnız, tek, çaresiz, mahzun, mağdur, derviş bir Âkif'e...

Ruhundaki -o her büyük adamda rastlanılan- yıkıcı fırtınaları, yakıcı kasırgaları devlet, millet meselelerinin arkasına atmaya çalışan, asıl trajedisini, insanlığından kaynaklanan gerçek derdini her defasında ertelemek, bastırmak, yok etmek için, *benini bizde* eriten Âkif'e...

Unutulan değil, hatırlanmayan hiç değil, bilâkis bilinmeyen, görülmeyen, dahası bilinmek de görülmek de istemeyen, nâdanın nazarından kendisini saklamayı başaran bir Âkif'e...

Resmîyet düşünlerinin de, kalabalıkların da yaklaşmasına tahammül edemeyeceği için, kendi iç dünyasında kavrulmayı seçen bir Âkîf'e...

“Ne yanlışmış hesabım: Hiç kapımdan geçmez oldun bak!” diyecek kadar Hakk'a nazlanan bir Âkîf'e...

*Hicran* şiirini şu mısralarla sonlandıran bir Âkîf'e...

Güneşler geçti, aylar geçti, artık gel ki, mihmânım, / Şuhûdundan cüdâ imanla yoktur kalmak imkânım.

Hemen ardından *Secde* şiirine ise şu mısralarla başlayan bir Âkîf'e...

Şuhûdundan cüdâdır, çok zamanlar var ki, imanım; / Bu vahdet-zâra -gûyâ!- geldim amma bin peşimânım:

Hepsinden evvel *Gece* şiirinde gözyaşlarıyla feryâd u figan eyleyen, yalnız başına mabedine gelmesi için Mabuduna dil döken bir Âkîf'e...

Ömürler geçti, sen yoksun, gel ey bir tanecik Mabud, / Gel ey bir tanecik gâib, gel ey bir tanecik mevcud!

Bir tanecik mevcud! “Sürdüler Türk'e tasavvuf diye olgun şırayı” diyen Âkîf'in mabudu, nasıl oluyor da *bir tanecik mevcud* hâline geliyor acaba?

Resmî konuşmalarda değinilmesi yasak olan bir Âkîf'tir bu!

Evet, kalabalıkların içinde kendisiyle karşılaşma imkânı bulamayacağımız bir Âkîf.

Kimsekin kuşkusu olmasın ki topluca değil, bu, ancak tek başına yüzleşilebilecek bir Âkîf.

Hak'tan başka mevcuda inanmayan bir Âkîf.

\*\*\*

Âkif hakkında “Tekke müslümanı değildir o, cami müslümanıdır” der Midhat Cemal Kuntay.

Bir yönüyle doğru. Âkif, söylediklerine (zahire) bakılırsa tekke-den çok, camiye yakışır. Lâkin iyice düşünmeli: ittihad ve terakki için çırpınan bir aydın hiç tekkeye, yani içine, yani kendisine vakit ayırabilir mi? Ayırmayı ister mi?

İstese, “Önce vatan!” demiş bir adam, kendisine ayırabilecek vakti bulabilir mi?

Âkif’i, hakikaten, tanımak istiyorsak, onu yalnız, tek başına, Hak’la başbaşa, kendince cilveleşirken seyretmeliyiz. Genç Âkif’i değil, olgun Âkif’i...

Nasıl dursun, benim bîçare gölgem, senden ayrılmış? / Güneşlerden değil, yâ Rab, senin sînenden ayrılmış!

Henüz yâdımdadır bezminde medhuş olduğum demler; / O demlerdir ki yâdımdan kopar beynimde bin mahşer!

Bu mısraları aynen aktarmakla maksadı ifade etmiş olmadığının, olmayacağını farkındayım.

Şerhi de gerekir.

Şair, niçin, gölgesinin O’ndan, yani Rabbinin sînesinden ayrıldığını söylüyor acaba?

Keza, *bezminde medhûş olduğu demler* ifadesiyle ne kastediyor?

Ne vardı, ne oldu o demlerde ki yâd eder etmez hâlâ beyninde binlerce mahşer kopuveriyor?

Evet, acaba şair niçin ikide bir *rabbinin şuhudundan cüdâ* olduğunu, yani onu bir türlü göremediğini, imanında şehadetin (!) eksik bulunduğundan şikayet edip duruyor?

Hâsılı, sormalı, bolca sorular sormalı, sonra susmalı.

Susmalı. Çünkü devletin ve milletin şairini kalabalıklar içinde şerh edemeyiz; sadece sırrına (batınına) işaret etmekle, sadece bu kadarcığına dikkat çekmekle yetinebiliriz.

Gece şiirinin, başını tutarak “Koş hanım koş, burada kıyametler kopuyor!” diyen bir dosta, *vahdet-i vücud* üzerine bir risale de kalem almış olan o üstad-ı hakîmi Ferid Kam’a ithaf edildiğine dikkat edeniniz var mı?

Varsa var, yoksa yok, işte hepsi bu kadar!

## **bir benim mest olmayan meczûbun**

Cânıma bir merhaba sundu ezelden çeşm-i yâr / Öyle mest oldum  
ki gayrın merhabasın bilmedim!

Ahmed Paşa`ya ait bu beytin dile getirmek istediği mânâ ve  
mazmûnu, acaba Mehmed Âkif nasıl şiirleştirir, tekrara düşmeden  
aynı mefhumu yeniden ve bir kez daha nasıl nazmederdi acaba?

Şöyle:

Senin Mecnun'unum, bir sensin ancak taptığım Leylâ; / Ezelden  
sunduğun şehlâ-nigâhın mestiyim hâlâ!

Kalabalıklara sırtını çevirip gönlünde yâriyle (mabedinde ma-  
buduyla) başbaşa kaldığında Âkif'in kendi kendine nasıl terennüm  
ettiğini bir nebze olsun duyabilmek için, şairin biraz yanına yakla-  
şacağız.

Öyle ki kulübesinin dışından da olsa şiirinin içinde saklı hikmeti sînemize çekmeye, bulabildiğimizle yetinip hâlimizden aslâ şikâyet etmemeye çalışacağız.

Önce Ahmed Paşa'nın mısırâları...

Cânıma...

Düşünce geleneğimizin temelinde yer alan *can-ten* (ruh-beden) ayrımını hatırlayalım.

*Cânıma*, yani ruhuma...

Ne zaman?

ezelden...

Hemen ezele, yani en başa geri gidiyoruz. En başa, yani bezm-i elest'e, yani ruhlar âleminde, yani ruhlar âleminde yâr ile, sevgili ile, HAKK ile ilk karşılaşma ânına...

bir merhaba sundu...

O ilk karşılaşma ânında sevgili "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" diye sorup hepimizden "Elbette Rabbimizsin!" cevabını aldı ya, işte o ânı, yani bir soruyla bir cevaptan oluşan o ilk karşılaşma. o ilk tanışma ânını hatırlamaya çalışıyoruz.

Sevgilinin o kısa hitabı, şair için kısacık bir *merhabadan* ibaret.

Sonra?

Sonrası yok! Sadece merhaba. Hepsi o kadar!

Şair bu kadicık bir *merhabadan* şikâyet mi ediyor?

Aslâ!

Bu kadarını bile bir lütuf olarak görüyor.

Dikkat edilirse, '... sundu' diyor. *Sundu*, yani lutf u ihsan eyledi de bir merhaba olsun dedi.

çeşm-i yâr

Dikkat ediniz, sevgilinin *dili* değil, sevgilinin *gözleri*, bir tek *bakışı* sunuyor bu merhabayı. Yani lisan-ı kaal ile, değil, lisan-ı hâl ile, gözleriyle, sadece bir bakışıyla biricik sevgilinin kendisi olduğuna/olacağına dair söz alıyor canlardan.

Göz deyince 'gözyaşı'nı, *çeşm* deyince 'çeşme'yi hatırlamamak mümkün mü?

Sevgili, acep, sırf acıdığı için, yani rahmetinden bir merhaba sunmuş olmasın âşıklara?

İkinci mısradâ şair, muhteşem bir surette son noktayı koyuyor:

Öyle mest oldum ki gayrın merhabasın bilmedim!

Yani bezm-i elest'te bakışlarından tattığım o ezeli merhaba'dan sonra öyle sarhoş oldum ki...

Kendimi öyle kaybettim ki...

Varlığın, birliğin beni benden öylesine aldı ki... bir daha senden gayrısının farkına varmadım, senden gayrısına yönelmedim, senden gayrı kimseyi görmez, kimseyi duymaz, kimseyi bilmez oldum.

Kimseyi, kendimi bile.

\*\*\*

Mehmed Âkif'in iki mısraâ sığdırdığı mânâ ve mefhuma gelince, onun nazmı da, inşadı da Ahmed Paşa'nınkine denktir. Nasıl olmasın? Hem şairdir. hem âşıktır, üstelik Hakka âşıktır. O hâlde kim yarışabilir onunla ser-hoşlukta?!

Âkif ser-hoşlukla yetinmez; mecnun olduğunu da söyler:

Senin Mecnun'unum, bir sensin ancak taptığım Leylâ;

*Tapmak* fiili bilhassa seçilmiş. Çünkü ibadetin bilinçsiz olanı için kullanılır *tapmak/tapınmak*. Şair ise *mecnun* (deli) olduğunu söylüyor.

Öyle ya, mecnunda bilinç mi aranır?

Ezelden sunduğun şehlâ-nigâhın mestiyim hâlâ!

Şairimiz de hâlâ kör kütük sarhoştur; ezelden sarhoştur hem de. O şehlâ-nigâh yüzünden... o şehla bakış yüzünden... sevgilinin, âşıklarını mest eden o göz süzmesi yüzünden...

Bezm-i elest'te "Ben sizin Rabbiniz (yâriniz) değil miyim!" diyen, âşıklarını biricikliğine şahit tutan sevgilinin hitabını, Ahmed Paşa gözlerin sunduğu bir *merhaba* olarak yorumlarken, Âkif, onu bir göz süzmesi, bir *şehlâ bakış* olarak yorumluyor; yani bir kadının en yakıcı bakışı olarak.\*

*Şehlânın şerhine söz yetmez.*

Oysa ayı günlerde ve fakat başka bir makamda şairimiz şöyle diyecektir:

Bütün dünya serilmiş sunduğun vahdet şarabından; / Benim mest olmayan meczûbun, Allah'ım, benim meydan!

Hem *mecnun*, hem de *meczub*...

Böyle bir şairin, *resmiyet* hâlesi içinde usulca ikamet etmesi mümkün mü?

\*\*\*

Bir *resmi* şair olmak itibariyle anacaddelerde kutlanan festival-lerin Âkif'i, devletin ve milletin ihtiyaç duyduğu bir Âkif'tir.

Hiç şüphe yok ki hayrı vardır. Alkışlıyorum.

*Hicranın* şairi, *Gecenin* şairi, *Secdenin* şairi, kıtaların şairi Âkife gelince, bu Âkif, devletin ve milletin değil, bilâkis *insanın* ihtiyaç duyduğu bir Âkif'tir.

Pek tabii ki onun da kahrı vardır. Geçiyorum.

---

\* Ahmed Paşa'nın da kendisinden mülhem olduğu başka ustalar vardır hikmeti şiire katık eden. Meselâ Nesimi'nin şu beyti hemen hatırlanmalıdır: "Bezm-i ezelde içmişem vahdet meyinün cür'asın / Şol cür'a kim tâ ebed sermest ü mahmur olmuşam "

## âkif niçin mısır'a gitti?

Mehmed Âkif'in Mısır'a gidişine hâlâ bir mânâ veremeyenler var.

“Kur'an'ı tercüme etmek üzere Diyanet İşleri Reisliği ile resmî mukavele yapmış biri niçin bu vazifeyi yerine getirmek için Mısır'ı seçti?” diye soruluyor ve “inkilâblardan rahatsız olduğuna ve şapka giymemek için ülkesini terkettiğine” dair dedikoduların doğru olup olmadıkları merak ediliyor.

**1)** Bu dedikodulara inananların olduğu kesin. Meselâ Hasan-Âli Yücel bunlardan biridir.

İstiklâl mücadelesinden sonra Mehmed Âkif, cemiyette gördüğü değişmelere inanmadı ve inanmadığı için de uymadı. Beş-altı sene memleketten uzak yaşamasının sebebi budur. Çünkü onun cemiyet telâkkisi geri idi.

**2) Âgâh Sırrı Levend** de benzer bir yorum yapar ve şairimizin, “sosyal inkilâbları kavrayabilecek bir ufuktan yoksun olduğunu” söyler.

İstiklâl savaşına feragatlı ve sâdik bir vatanperver olarak katılan Âkif, mücadelenin ilk safhalarında önemli bir yer alacak, ilk Millet Meclisi'nde mebus sıfatıyla bulunacak kadar bu büyük hareketi takib etmiştir. Ancak birbirini takib eden sosyal inkilâblar, onun âleminin üstünden aşacak kadar ileri ve ona uzak idi. Bu his, yabancı diyarların elemine katlanmayı göze alacak derecede ona kuvvetli geldi.

**3) Şükûfe Nihal'e** göre bunda şaşılacak birşey yoktur; zira Âkif, zâten “hurafelere takılmış bir adam”dır.

Âkif'in Türk inkilâbına tek bir hizmeti yoktur. O, bilakis, bizim kanımız pahasına yarattığımız inkilâb'ın eserlerini beğenmeyerek bu toprakları bırakıp gitmiştir. Başından, yine bizim malımız olmadığı söylenen fesi çıkarıp yerine bir başka biçimde bir çuha parçası geçirmeyi bir din, bir ahlâk meselesi yaparak yurdunu, milletini bırakan, hurafelere takılmış bir adam.

**4) Bu yorumların** yanısıra eldeki tanıklıklar, gerçeğin başka türlü olduğunu gösteriyor. Nitekim Neyzen Tevfik'in kardeşi Şefik Kolaylı, bir Cumartesi günü Prof. Fazlı Yegül ile beraber oldukları bir sırada Âkif'in veda ziyaretine geldiğini, kararından vazgeçmesi için ısrar ettiklerinde Âkif'in büyük bir hüznün ve teessür içinde söylediğini aktarır:

Arkamda polis hafiyesi gezdiriyorlar. Ben, vatanını satmış ve memlekete ihanet etmiş adamlar gibi muamele görmeye tahammül edemiyorum ve işte bundan dolayı gidiyorum.

5) Osman Yüksel Serdengeçti'nin 31 Aralık 1967 tarihli *Yeni İstanbul* gazetesinde -Hasan Basri Çantay'dan naklen- verdiği şu bilgiler ise, Âkif'in Mısır'a gitme sebebinin daha derinlerde olduğunu göstermektedir:

Çanakale zaferinin yıldönümüdür... Bir tören yapılıyor.. Çanakale şehitleri anılacak... Zamanın meşhur zibidi şairi kürsüye geliyor: "Maalesef" diyor; "Çanakale Şehitleri için güzel, şehitlerimizin şânına lâyık bir Türk şairi tarafından şiir yazılamadı. Çanakale destanını yazan maalesef Türk değildir. Çaresiz Türk olmayan bir adamın şiirini okuyacağız" yâvesini savuruyor. istemeye istemeye Âkif'in şiirini okuyor. (...)

Merhum bu hâdiseyi duyar. Çok, pekçok müteessir oluyor; o kadar ki koskoca adam bir çocuk gibi ağlıyor. Çanakale şehitlerinden onu ayırmak, "Sen Türk değilsin!" demek... tahkir etmek... Âkif'in en hassas yerine, en hassas teline dokunmak... Bu hareket ve hakaret, zamanın zamane şairi, devlet şairi, resmî şair tarafından yapılmış... Tam o sırada da gençliğinin kısm-ı âzamını hamamda geçirmiş bir yazar, CHP'nin resmî gazetesinde bir başmakale yazmış... Âkif'e, "Hadi git artık, sen kumda oyna!" demiş... Âkif bunu da okuyor... Ve artık Türkiye'de duramıyor."

6) "Bütün bunların hepsi rivayet ve yorum. Hangisine inanacağız? Hangisini kabul edeceğiz?" diye düşünebilirsiniz. Ancak 1929'da Âkif tarafından yazılmış şu mısralar dikkatlice okunursa, Mısır'a (Hilvan'a) giden şairimizin, niçin gitmek zorunda kaldığı bizat kendisinden öğrenilebilir:

*Hilvanlıların hepsinin ihlâsını, ilkin,  
Bir bir sayıver. Bitti mi defter, de ki:  
Lâkin,  
Mevzun düşürür saçmayı bir saçma adam var,*

*Manzûm sayıklar gibi manzûme sayıklar!  
Zannım, mütekâid şuarâdan olacak ki:  
Hiçbir yenilik yok, herifin herşeyi eski.  
Hâlâ ne sakaldan geçebilmiş ne bıyıktan;  
Âsârı da memnun görünür köhne kılıktan.  
Hicrî, kamerî ayları ezber sayar ammâ,  
Yirminci asır zihnine sığmaz ne muamma!  
Ma'mûre-i dünyayı dolaştıysa da, yer yer,  
Son son, "Hadi sen, kumda biraz oyna!" demişler.*

Bu vesileyle kıssadan hisse çıkarmak istersek, Türkiye'de İslâm-  
cılığın, bugün kumda oynamayı göze alamayanların bir eseri oldu-  
ğunu söyleyebiliriz.

Ah, şu Ankara yârânı, keşke kumda oynamayı tercih edebilse-  
ler!

## **kur'an'ın türkçeleştirilmesinde atatürk'ün rolü**

Mehmed Âkif'in Kur'an'ı Türkçe'ye çevirmekle görevlendirilmesi konusunda farklı ve hatta çelişkili iddia ve yorumların bulunduğu malumdur.

Acaba bazı zevatın iddia ettiği, Âkif'e bu görevi bizzat Mustafa Kemal Atatürk mü vermiştir; yoksa bu bu görev Millet Meclisi'nin inisiyatifinin bir sonucu olup tercümeyle sonradan mı sahip çıkmıştır?

Bu meseleyi *Bir Kur'an Şâiri: Mehmed Âkif ve Kur'an Meâli* adlı eserimizin TBMM müzakerelerine tahsis ettiğimiz üçüncü bölümünün girişinde etraflıca ele almış ve bizzat Meclis tutanaklarından hareketle tercümenin ortaya çıkış sürecini tüm safahatıyla tedkik etmeye çalışmıştık.

İmdi, Kur'an'ın Türkçe'ye tercüme edilmesiyle Mustafa Kemal Atatürk arasındaki ilginin *mahiyetini* açıklığa kavuşturmak bakımından eldeki malzemeyi düzenleyip bir kez daha aktarmakta fayda mülâhaza ediyoruz. Böylelikle Türkiye Büyük Millet Meclis kara-

rının ardındaki asıl iradenin Reisicumhur Mustafa Kemal Atatürk'e mi ait olduğu ve Kur'an-ı Kerim'in resmen Türkçe'ye tercüme edilmesi veya tercümenin Mehmed Âkif tarafından yapılması talebinin bizzât kendisinden mi gelmiş bulunduğu meselesine bir nebze açıklık getirilmiş olacağına inanıyoruz.

Kur'an'ın Türkçe'ye tercüme edilmesi hususunda Mustafa Kemal Atatürk'ün rolü hangi düzeyde olursa olsun, sonuç itibariyle kendisinin bu tercümeden ne beklediği ve hangi amaçla Kur'an'ın Türkçe'ye tercüme edilmesini istediği de ayrıca tedkike muhtaç görünmektedir.

İmdi, eldeki bilgileri sırasıyla gözden geçirecek ve Mustafa Kemal Atatürk'ün Kur'an tercümesiyle ilgili kanaatlerinin niteliğini ve bu meseledeki rolünü, eldeki belgelerden hareketle belirgin kılmaya çalışacağız.

**1) Mustafa Kemal Atatürk 30 Kasım 1929'da *Vossische Zeitung* muhabinine şu demeci vermiştir:**

Ahîren Kur'an'ın tercüme edilmesini *emrettim*. Bu da ilk defa Türkçe'ye tercüme ediliyor. Muhammed'in hayatına ait bir kitabın [*Sahih-i Buhari'nin*] tercüme edilmesi için de emir verdim. Halk, tekerrür etmekte bulunan birşey mevcut olduğunu ve din ricalinin derdi ancak kendi karınlarını doyurup, başka bir işleri olmadığını bilsinler. [*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)*, III/124-125, T.T.K., Ankara, 1989, 4. bas.]

**2) Kâzım Karabekir de bu demeci teyid sadedinde Mustafa Kemal Atatürk'ün daha Cumhuriyet kurulmadan önce, 14 Ağustos 1923'de Maarif Programı'nı tesbit edecek Heyet-i İlmiye şerefine Ankara Türk Ocağı'nda verilen bir çay ziyafetinde "Kur'an-ı Kerim'i Türkçe'ye aynen tercüme ettirmek" meselesini ortaya attığını ve kendisine şöyle dediğini rivayet etmektedir:**

Evet Karabekir! Arapoğlunun yâvelerini Türkoğullarına öğretmek için Kur'an'ı Türkçe'ye *tercüme ettireceğim* ve böylece de okutacağım; ta ki budalalık edip de aldanmakta devam etmesinler. [Uğur Mumcu, *Kazım Karabekir Anlatıyor*, sh. 93-94, İstanbul, 1990; İsmet Bozdağ, *Paşaların Kavgası: Atatürk-Karabekir*, sh. 158-160, İstanbul, 1991]

**3) Yunanlı gazeteci Yorgi Pesmazoğlu ise 1937'de şöyle yazar:**

Kendisinin [Atatürk'ün] dediği gibi, bunu yalnız kanunlar ile uzaklaştırmamıştır; Kur'an'ı Türkçe'ye *tercüme ettirmekle*, bunu herkesin malı yapmıştır. Bu suretle Kitab'ı okuyanlar, içindeki felsefi ahkâmın asrî bir devletin yurttaşlarının ihtiyacına kâfi gelemeyeceğini anlamışlardır. [*Kemal Atatürk*, "Proin Atina", 17-18 Şubat 1937; "Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiye'si", sh. 21, Ankara, 1938]

**4) Emin Erişirgil 1956'da yaptığı açıklamalar hemen hemen aynı doğrultudadır:**

Rahmetli Atatürk de, Başbakan İsmet İnönü de Kur'an'ın iyi bir dile tercüme edilmesini *çok istiyorlardı*; okuryazarlar mânâsını anlasınlar, din yolu ile giren Arapça kelimeler yerine Türkçe ifadeler bulunsun diye olacak. [*Mehmed Âkif: İslamcı Bir Şairin Romanı*, IV/463-478, İstanbul, 1956]

**5) Kezâ benzer açıklamalar 1968'de Hikmet Bayur tarafından yapılmıştır:**

Bilindiği gibi Atatürk yeni bir Kur'an tercüme ve tefsiri yapılmasını istemiş, tercüme *İslâm şâiri* diye ünlü, İstiklâl Marşı yazarı Mehmed Âkif'e ve tefsir de (...) Elmalı'lı Hamdi Hoca'ya havale edilmişti. [Hikmet Bayur, *İbadet Dili*, ("Necati Lugal Armağanı"), sh. 151-152, Ankara, 1968]

**6)** Mustafa Kemal Atatürk'ün yakın mesaî arkadaşlarından General Fahrettin Altay da yıllar sonra bu hususa temas edecektir:

Kur'an'ı, Mehmed Âkif'ten tercüme etmesini istemişti. Hatta o zaman Âkif gibi birkaç din adamına bir İlahiyat Fakültesi için tasarı bile hazırlamalarını söylemişti. Ecelin amansız kudreti kendisini yere vurmasaydı, bunu mutlaka yapacaktı. [Atatürk. *Din ve Laiklik*, sh. 127. İstanbul 1968]

Bu belgelerdeki, “Kur'an'ın tercüme edilmesini *emrettim*”, “Kur'an'ı Türkçe'ye *tercüme ettireceğim*”, “Kur'an'ı Türkçe'ye *tercüme ettirmekle...*”, “Kur'an'ın iyi bir dille tercüme edilmesini *çok istiyordu*”, “Kur'an'ı ... tercüme etmesini *istemişti*” şeklindeki ifadeler, Mustafa Kemal Atatürk'ün -nedeni her ne olursa olsun- Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye tercüme edilmesi konusundaki niyet ve ısrarını, hiçbir şüpheye mahal bırakmayacak derecede dile getirmekteyse de TBMM'inde yapılan 21 Şubat 1341/1925 tarihli bütçe müzakerelerinde bu aktarımları doğrulayacak hiçbir îma ve işarete -ne gariptir ki- rastlanılmamaktadır.

Oysa Kur'an-ı Kerim'in Diyanet İşleri Reisliği gözetiminde Türkçe'ye tercüme edilmesi konusunda herhangibir görüş ayrılığı içerisinde olmadıkları anlaşılan mebusların, Cumhuriyet'in bânisi ve reisi bulunan Mustafa Kemal Atatürk'ün adını anmak sûretiyle bu yöndeki taleplerine kuvvet ve meşrûiyet kazandırmaya çalışmalarından daha tabii ne olabilirdi?

Hâl böyle olmasına rağmen, buna benzer bir teşebbüs vâki olmadığı gibi, hem konuşmacılar, hem de Başvekil, Reiscumhur'un da mebuslarla görüşbirliğinde bulunduğunu ayrıca belirtmek ihtiyacı hissetmemişlerdir.

**7)** Ahmed Hamdi Akseki, Âkif'e tercüme teklifini götürdüğünde, kendisine şöyle demiştir:

Gerek Millet Meclisi, gerek bütün ehl-i irfan bu himmeti sizden bekliyor. [Mehmed Âkif: *Hayatı, Eserleri*, 6. bölüm, 1/27-28, 100-114, İstanbul, 1938]

Mustafa Kemal Atatürk'ün Kur'an-ı Kerim'in Türkçe'ye tercüme edilmesi husûsundaki belirleyici rolüne değinen bu kabil veriler, zamanla Âkif'in tercüme işini üstlenmesi meselesine yansımış ve bu sefer Atatürk'ün ismi, Âkif'e bu görevi veren ya da bu görevi üstlenmesini ondan talep eden kişiler arasında geçmeye başlamıştır.

**8)** İlhan Arsel, 1973'de hiçbir belge göstermeksizin bu iddiada bulunanlardandır:

Atatürk, ibadetin Türkçe yapılması ve Türk'ün anlayacağı şekle sokulması, Kur'an'ın Türkçe'ye çevrilmesi vs. konularında bir hayli düşünmüş ve Milli Mücadele'nin daha ilk yıllarında bunu gerçekleştirmek maksadıyla zamanının aydın sayılan simalarıyla ve din sahasında bilgisi olduğuna inandığı kimselerle ve bu arada şair Mehmed Âkif ile temaslara geçmişti. Arapça'ya ve Türkçe'ye en iyi nüfuz edebilen bir kimse olarak Mehmet Âkif'i gördüğü için, ondan Kur'an'ı Türkçe'ye çevirmesi dileğinde bulunmuştur. [Arap Milliyetçiliği ve Türkler, sh. 219-224, Ankara, 1973]

**9)** TBMM. III. Dönem Bilecik mebuslarından Asaf İlbay da İlhan Arsel'in görüşlerini teyid eden bir anısında şöyle demektedir:

Atatürk, şair Âkif'e Kur'an'ın tercüme edilmesi vazifesinin verildiğini ve kendisine 10.000 lira gönderilmiş olduğu halde bugün yarın diye işi uzattığını ve nihayet tercümeyi güya meçhul bir adrese göndermiş olduğu cevabını verdiğini söyledi. Bu sözler sırasında Başvekil'i de göstererek "Parayı İsmet Paşa vermişti" dedi. [Mehmet Bayrak, *Tevfik Fikret*, sh. 88, [1973]; krş. Alpay Kabacalı, *Türkiye'de Yazarın Kazancı*, sh. 65, İstanbul, 1981]

Bu rivayet, Atatürk'ün Âkif'e Kur'an'ı tercüme vazifesi verdiğini değil, tercüme bittikten sonra onun alınması meselesiyle yakından ilgilendiğini göstermektedir ki diğer rivayetler de bu husûsu doğrulamaktadır.

Bu vesileyle belirtmek isteriz ki Türkiye'ye döndükten sonra, tercümesini vermesi karşılığında Atatürk tarafından Âkif'e 10.000 lira -başka bir rivayete göre 20.000 lira- teklif edildiği, evlatlığı Süheyla Hanım ile kocası Hayrettin Karan Bey aracılığıyla bu teklifin yapıldığı ve Âkif'in bu teklifi reddettiği kesindir.

Âkif'e "10.000 lira gönderildiği", hele hele "bu paranın kendisine verildiği" iddiası ise kesinlikle mesnedsizdir.

Niçin?

Şunun için: Meclis'in 1925'de bu projenin tamamına ayırdığı tahsisât 20.000 lira olup, 12.000 lirası Kur'an-ı Kerim'in tercüme ve tefsirine, 8.000 lirası ise Tecrid-i Sarih'in tercüme ve şerhine ayrılmıştır. Âkif ve Elmalılı Hamdi Yazır, işin başında 1.000'er lira avans almışlardır. 1932'de ise Âkif -avansın idaesıyla birlik-te- mukavelesini feshetmiştir. 1928'de Âkif'e, geriye kalan 5.000 lira mukabilinde tercümesini teslim etmesi için çeşitli tekliflerin yapıldığı biliniyorsa da bu teşebbüslerden bir sonuç çıkmamıştır. Binaenaleyh yukarıdaki rivayet, "Kur'an'ı tercüme etmesi mukabilinde Âkif'e Atatürk tarafından 10.000 lira *gönderildiği* veya *verildiği*" şeklinde değil, "Türkiye'ye döndükten sonra tercümesini teslim etmesi için kendisine 10.000 lira teklif edildiği" şeklinde anlaşılmalıdır.

**10)** Bu açıklamalar gözönünde bulundurulduğu takdirde, Cumhuriyet gazetesinden Mustafa Ekmekçi'nin 1985'de, Kazım Taşkent'ten aktardığı şu ifadeyi de delile muhtaç olmakla nitelemek icab edecektir:

Bu Atatürk'ün bir dileği idi. Çok uğraştım, bir sonuç alamadım. Atatürk, Kur'an'ı Türkçe'ye çevirme görevini Mehmed Âkif'e vermişti! [*Arnavutluk Elçiliğinde*, "Cumhuriyet", 19 Ekim 1985]

**11)** Ertuğrul Düzdağ ise Ekmekçi'yi eleştiren yazısında bu konuya temasla şöyle demektedir:

Meclis'ten çıkan ve belirttiğimiz şekilde Âkif Bey'e kabul ettirilen tercüme işinde, Mustafa Kemal'in ne dereceye kadar isteği veya emri olduğunu bilemiyoruz. [*Cumhuriyet Yazarına Cevap*, "Tercüman", 18 Aralık 1985]

**12)** Bu minvaldeki iddiaların zamanla "muhayyel anlatılar" hâline dönüştüğünü göstermesi bakımından, Tuğgeneral Yalçın Işımer'den yapılan şu alıntı ilginç bir misal teşkil etmektedir:

Mehmed Âkif 1923 yılında gittiği Mısır'da 1926 yılına kadar Abbas Halim Paşa'nın konağında kalmış, hastalanınca başına giymekten sakındığı şapkeyi elinde tutarak, vapurla İstanbul'a gelmiş, Kur'an'ı Türkçe'ye çeviremeyeceğini Atatürk'e resmen bildirmiştir. (...)  
"Kur'an'ı Türkçe'ye çevirmedi, Atatürk'ün ricasını yerine getirmedi" diye. [*Atatürk'üm ve Türkçem*, "Gülhane Tıp Akademisi 1999-2000 Eğitim-Öğretim Yılı Açılış Töreni" içinde, sh. 65-72, GATA Basımevi, 27 Eylül 1999]

Sonuç olarak diyebiliriz ki TBMM'nin Kur'an'ın tercüme ve tefsir edilmesi amacıyla aldığı karar ile tercüme vazifesinin Âkif'e verilmesi meselesinin birbirinden farklı iki hâdisedir. Atatürk'ün her iki safhadaki tesirinin derecesini belirlemek ise, zannedildiği kadar kolay olmayıp bu konuda yeni belge ve bilgiler ihtiyaç vardır..

Ancak belirtmemiz gerekir ki Mustafa Kemal tarafından Âkif merhuma herhangi bir para verildiğine veya gönderildiğine dair iddiaların ilmen ve tarihen hiçbir kıymeti olmadığı gibi, Âkif'in böyle

bir aldığı veya geri ödemediği şeklindeki isnadlar da tamamen asılsızdır.

Kur'an tercümesi karşılığında TBMM kararınca Diyanet bütçesinden avans olmak üzere Âkif'e 1.000 lira verilmiş, Âkif ise bu parayı Sebilürreşad dergisini çıkarması için Eşref Edib'e havale edip Mısır'a gitmiş; tercümesini teslim etmekten vazgeçince de bu para, Noter huzurunda, tercümeyi üstlenmiş olan Elmalılı Hamdi Yazır'ın alacağından mahsub edilmiştir.

## **safâ mı, fakr u zaruret mi?**

Âkif oturup Kur'an'ı Türkçe'ye çevirecek ve böylece mensup bulunduğu topluma -şu veya bu şekilde- hizmeti dokunacak yerde 1923 yılında kalkmış Mısır Paşalarının kâşanelerinde ve onların konuğu olarak yan gelip yatmış, 1925 yılında Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak onun güzel konağında günlerini geçirmiş ve 1926 yılında da Kur'an'ı Türkçe'ye terceme edemeyeceğini Atatürk'e resmen bildirmiştir.

Bir paragrafta bu kadar yanlış ve yalanı biraraya getirmeyi becerebilen kişi, İlhan Arsel'den başkası değil. Şimdi Amerikan Paşalarıyla arasının nasıl olduğunu bilemiyorum ama bu zâtın iddialarından hareketle merhum Âkif'in Mısır'daki maddî durumuna ilişkin sizlere birkaç not aktarmak isterim:

Önce bazı hususlara açıklık getirelim: Âkif'e Kur'an tercümesi karşılığında 6.000 lira teklif edilmişti. 1925'de mukaveleyi resmen

imzalayıp 1.000 lira avans aldı ve Mısır'a gitti. 1926'da başladığı tercümesini 1928'de bitirdi; 1929'da temize çekti; vefat ettiği tarih olan 1936'ya kadar da düzeltmelerine devam etti. Tercümesini teslim etmekten resmen vazgeçip mukavelesini feshettiği tarih ise 1932'dir. Mukaveleyi feshedebilmek için, aldığı 1.000 lirayı ödemesi gerektiğine göre, "Mısır Paşalarının kâşanelerinde yan gelip yatan" (!) Âkif'in gerçek durumu acaba ne âlemde idi?

Bu sualin cevabını *iftiralar* değil, *vesikalar* vermeli:

**1)** Tercümesini temize çektiği yıl olan 1929'da Mısır Üniversitesi'nde Türkçe hocalığına başlar. Bu yılın 17 Aralık'ında Mahir İz'e yazdığı mektupta şöyle diyor.

Önce bu iş beni düşündürdü. Lâkin "Haya rızka mâni olur" düsturuna uygun hareket etmek; bakkala, kasaba rezil olmaktansa Üniversite öğrencilerinin himayelerine sığınmak daha ma'kûl göründü.

**2)** Aldığı ücret geçimine yetmiyor olmalı ki 20 Nisan 1931 tarihli mektubunda Eşref Sencer Kuşçubaşı'ndan borç istemek zorunda kalıyor:

Eşrefciğim, son aylarda biraz borçlandım. Bana 5-10 lira gönderebilirsen çok makbûle geçer. Maamafih hazır paran yoksa katiyyen istemem. Benim için ötekinden berikinden istikrâza kalkışırsan valahilazim muazzeb olurum.

**3)** Filvaki 1932'de 1.000 lira ödenmiştir. Acaba nasıl? Bu sualin cevabını da Hasan Basri Çantay'ın hatıralarından öğreniyoruz:

Âkif 1.000 lira almıştı bu Meâl'i yapmak için. Fakat bunu Âkif avans olarak almış, Eşref Edib merhuma vermiş Sebilürreşad'ın çıkması için... Ama para harcanmış... [1932'de] tekrar iade etmek

icabettiği zaman, Elmalılı Hamdi Efendi tefsir için aldığı parayı tamamen Âkif'in yerine yatırıyor.

**4) Nureddin Topçu ise bu hususu şu açıklamasıyla teyid eder:**

Son senelerde “Kur'an tercümesi için aldığı parayı, tercümeyi yapmadığı halde geri vermediğini” ileri sürenlere, Âkif'in tercümeyi yaparak mukaveleyi ifa ettiğini, fakat o tercümenin muhafaza edilerek Âkif'in borcunun diğer şahsi bir mukavele ile merhum Elmalılı Hamdi Hoca'ya devredilmiş olduğunu, Hamdi Elmalılı'nın da tercüme ile tefsiri birlikte kendisi yaparak mukavelelerin tamamıyla yerine getirilmiş olduğunu söylemekle iktifa edeceğiz.

**5) Şimdi, Atatürk'ün yakın arkadaşı Hikmet Bayur'un -ki sonradan Maarif Vekili olacaktır- şu açıklamasını birlikte okuyalım:**

1928 yazında Kabil'e giderken birkaç gün Mısır'da kaldım ve eski dostum Mehmed Âkif'i görmeye gittim. Adresini elçilikten sorduğumda Elçi Mehmet Ali Şevki, “Mademki kendisiyle dostluğunuz var, benim tarafımdan rica edin; bitirmiş olduğunu duyduğum Kur'an tercümesini bir an önce getirip versin, gelen 5.000 lirayı da kendisine vereyim. Ankara beni sıkıştırıyor” dedi.

**6) Âkif 1936'da İstanbul'a döner. Atatürk, Giresun Meb'usu Hakkı Tarık Us aracılığıyla Kur'an Meâli'ni Âkif'ten istetirse de yine menfi cevap alır ve bunun üzerine Âkif'e verilecek paranın miktarını 10.000 liraya çıkarır. Hakkı Tarık, bu teklifin Âkif'in evlatlığı Süheylâ Hanım ile kocası Balıkesir Meb'ûsu Hayrettin Karan aracılığıyla yapılmasının bir işe yarayabileceğini düşünür. Ziyarete giderler ve laf açıldığında, Hayrettin Bey şöyle der:**

Biz biraz da Atatürk nâmına görüşüyoruz. O “Eğer para az gel-diye biraz fazlalaştıralım, meselâ 10.000 liraya çıkaralım” demiş

de... (Bir diğ er rivayete g ore, teklif edilen para en son 20.000 liraya çıkarılır.)

Âkif doğrulur, yatağında oturur ve onlara şu cevabı verir:

Bu fakir adama 4.000 lira bile çok fazla.

Âkif'i anlamak, niçin gittikçe zorlaşıyor dersiniz?

## **bilgisiz(ce) yorumlar**

Tevfik Fikret'in, Tarih-i Kadîm'inde yer alan *Yırtılır, ey kitab-ı köhne, yarın/Medfen-i fikr olan sahifelerin* dizelerinin, bu şiiriyle dine, İslâm'a ve Kur'an'a hakaret ettiğini düşünen Mehmed Âkif'i **ne** denli öfkeliendirdiği ve bu nedenle Tevfik Fikret hakkında şu ifadeleri kullanmaktan kaçınmadığı mâlumdur:

*Şimdi Allah'a söver, sonra biraz bol para ver;  
Hiç utanmaz, protestanlara zangoçluk eder.*

Bunun üzerine de tartışmalar alevlenmiş, tarafların ve taraftarların pozisyonlarına uygun olarak bu polemik sadece edebiyat tarihimizin değil, fikir ve siyaset tarihimizin sayfalarında da unutulmaz izler bırakmıştır.

Âkif'in böyle bir suçlamada bulunmakla Tevfik Fikret'e haksızlık ettiğini düşünen kimselerin, şâirin *para* meselelerindeki perhizkâr tutumunu da dikkate alarak kendisinin “para karşılığı zangoçluk”

denaetini işlemekten müberra olduğunu söylemeleri gayet tabiidir. Çünkü bu polemik, en nihayet böylesi saldırıları ve savunmaları meşrulaştıracak denli şiddet doğuracak niteliktedir.

Ne var ki sonuçta olan şiiire olur ve şâirlerin gerçekte ne kasdettikleri, yeterince anlaşılmaksızın, öylece kalakalır. Üstelik taraftarların karşı tarafa yönelik ithamları, bazen tarafların dahi birbirlerine reva görmedikleri, göremeyecekleri raddeye gelebilir; gelmiştir de nitekim.

Serol Teber'in *Tevfik Fikret'in Melankolik Dünyası: Aşçıyan'daki Kâhin* (İstanbul, Aralık 2002) adlı kitabında yalan-yanlış bilgilerin tekrarlanıp, yazarın bu safsatalardan, vicdan sahibi bir insanın 'iftira' olarak adlandırmakta aslâ tereddüt etmeyeceği neticeler çıkardığını görmeseydim; sanırım, durup dururken Âkif-Fikret kavgasına doğrudan karışmazdım.

Görülen o ki yazar, sözümona meslekî formasyonundan hareketle bir *azınlık karakteri* (!) olarak tasvir ettiği Fikret'i savunmak adına, tamamen kasıtlı üretilmiş söylencelerden (!) istifade etmekten hiç çekinmemiş.

Bakınız ne buyuruyorlar:

Bedri Noyan'ın yazdığı *Manzum Türkçe Kur'an* çalışmasının ön-sözünde, Mehmet Âkif ile Mustafa Kemal arasındaki bir konuşmadan söz edilir. Buna göre, Mustafa Kemal, Mehmet Âkif'in Kur'an'ı Türkçe'ye çevirmesini ister ve bunun için hemen onbin lira avans verir. Âkif söz verir, fakat sonra da Mısır'a gider. Çeviri bir türlü Ankara'ya ulaşmaz. Sonradan Hasan-Âli Yücel de bu işin izleyicisi olur ama sonuç alamaz. Doğru olup olmadığı bir türlü kanıtlanamayan söylenceye göre, Mehmet Âkif Kur'an'ı çevirmiş, fakat kendi inançlarına göre bunun Türkçe basılmasını uygun görmemiş, sonra da yakmış ya da öldükten sonra vasiyeti üzerine bir arkadaşı

tarafından yakılmış. Fakat aldığı onbin lirayı hiçbir zaman geri vermemiştir.

Bu söylence'den yazarın çıkardığı neticeye bakalım şimdi de:

Burada onun müminliğine uygun olmayan, aksayan bir taraf açıkça sezileniyor. Hele Fikret'in bu tür konulardaki duyarlılığı anımsandığında. (s. 198)

Bu söylencenin tamamen uydurma olduğunu vesikalarıyla gösteren bir yazıyı, benzer iddiaların ısrarla dile getirildiği o ünlü Âkif tartışmaları sırasında (29 Aralık 1999'da), yine bu köşede yayımlamış,\* hatta daha sonra bu konuda *Bir Kur'an Şâiri: Mehmed Âkif ve Kur'an Meâli* (İstanbul, 2000; 2. bas. İstanbul, 2004) adlı kapsamlı bir tedkik de neşretmiştim.

Serol Teber kitabını 2002 tarihinde neşrettiği halde bu belgelerden habersiz görünüyor. Formasyon yetersizliği dikkate alınarak yazar mazur görülebilirse de eserindeki yanlı tutumun, salt bilgi yetersizliğinden ziyade taraftarlık psikozundan kaynaklandığı kuşkusuzdur. Nitekim Tefvik Fikret'in sırf *Sancak-ı Şerif Huzurunda* başlıklı şiiriyle irtibat kurabilmek amacıyla yazarın ancak tebessüme yol açacak düzeyde açıklamalara kalkışması ve muhtemelen kişisel hassasiyetlerine (!) dokunan noktalarda üslubunun birdenbire değişivermesi, şu ikide bir Tefvik Fikret'te bulunduğu *azınlık psikolojisi* iddialarına oldukça tuhaf bir hususiyet kazandırıyor.

Tam da bu günlerde [I. Cihan Harbi'nde], Osmanlı Devleti'ni yöneten, Saray'ın ve İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin ileri gelen yöneticileri, yaşanan bu olumsuz koşullarda bilgilerini ve inançlarını

---

\* Mezkur yazı, *Safâ mı, fakr u zaruret mi?* başlığıyla bu kitaba dercedilmiştir.

artırmak ve tazelemek için Saray'da *Huzur Dersleri* düzenlemişler.  
(s. 207)

Sonra n'olmuş?

Sonra, bir alıntıya istinaden yazar, bu *Huzur Dersleri* mantığı *ve niteliğindeki bilgisi (!)* ile Osmanlı Devletinin 1.8.1914 tarihinde başlayan Birinci Dünya Savaşı'na katıldığını, 14.11.1914 tarihinde "Cihad-ı Mukaddes" ilân edip müslümanları *Kutsal Sancak* altında savaşa çağırdığını, en nihayet *yaşanan günlerin ne anlama geldiğini bile anlamadan (!)* Osmanlı Devleti'nin binlerce ölü ve enkaz yığını halinde bir ülke bırakarak *huzur* içinde dağıldığını söylüyor. (s. 208)

Gördünüz mü, Psikanaliz'in serbest çağrışım testlerinden hareketle sayın uzman, bir tek *huzur* sözcüğünden ne çok *gerçek* üretmiş!

Bu vesileyle hatırlatmak isterim ki analistin analize tâbi tutulması Psikanaliz'in ilk koşuludur.

## **biz hakikatin ta kendisiyiz!**

1999 Ramazanı'nın benim açımdan... yorucu... çoğu zaman keyifsiz... ve fakat bereketli geçtiğini söyleyebilirim. Yorucu idi; zira mu'tâd "gece kâim, gündüz nâim" hâletinde bir değişiklik olmadı. Konuşmalar yapmak amacıyla bazı koşturmalar da cabası.

Evet, Ramazan keyifsiz geçiyor; zira hayat keyifsiz, can keyifsiz, canân keyifsiz.

Ramazan davulcusunun tokmağı elinden alınmış, sahurlar sessiz... Camileri mahyalar süsleyemedi; bu nedenle minareler de keyifsiz...

Yorucu ve keyifsiz, lâkin bereketli...

1999'un son yazısını merhum Âkif hakkında yazdım; son konuşma da onun içindi... Tevafuka bakınız ki 2000'in ilk konuşması da Âkif hakkındaydı.

2000'in ilk günü (1 Ocak), Strasbourg'da Eyüb Sultan Camii'nin o geniş konferans salonunda büyük bir coşkuyla Âkif'i andık. 31

Aralık'ta Paris'te herkes çılgınca eğlenirken bizler orada yine Âkif'i konuşarak vakti geçirdik.

Kelâm-ı İlahî tarafından bildirildiği üzere şer bildiklerimiz hayır, hayır bildiklerimiz ise şer olabiliyor.

Bir diştabibi general hayatının en büyük hatasını yaptı ve Âkif hakkında ağza alınamayacak sözler sarfetmek gafletinde bulundu. Sonuçta ne oldu? Üç ay boyunca bu ülkede Âkif hakkında konuşuldu ve yazıldı... Sadece ilk 15 gün içerisinde Işimer aleyhinde gazetelerde yer alan tesbit ettiğim köşeyazısı adedi 60'a yakın. Beyanatların ise haddi hesabı yok.

Âkif'in vefatının 63. yıldönümü münasebetiyle tertiplenen toplantıların adedine gelince, sanıyorum Cumhuriyet tarihinde hiç kimse hakkında resmî veya gayr-ı resmî bu kadar çok sayıda anma toplantısı düzenlenmemiştir. Artık gençlerin kütüphanelerinin başköşesini *Safahat* süslüyor, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde *Safahat* derslerine başlanmış durumda. Türkiye Yazarlar Birliği'nin bu hayırlı işe öncülük yapmış olmasının, gençleri ne denli teşvik ettiğini belirtmeye dahi gerek yok!

Âkif, "Benim nezdimde iki şey mukaddestir: Din ve Dil" demişti. Âkif'i anma toplantıları, dinimizin de dilimizin de takdis edilmesiyle neticelendi. "Tüllenen mağribi akşamları sarsam yarana" diyen şairin sesi yaralarımızı sardı, hüznümüzü giderdi, şevketimizi artırdı.

Ankara Büyükşehir Belediyesi *Safahât* neşretti ve binlerce gencin bu esere sahip olmasını sağladı. Diğer Kültür Dairelerinin bu teşebbüsün devamını getireceğini umuyorum. Bu arada "İstanbul Belediyesi"nin, Küplüce'de medfûn bulunan Âkif'in annesi merhume Emine Hanım'ın kabrini bu vesileyle onarması, kabrin çevresini düzenlemesi hayırlı bir teşebbüs olmaz mıydı diye düşünmekten de kendimi alamıyorum. (Âkif'in vefat ettiği Mısır apartmanındaki

odanın müze yapılması yönünde hayırlı haberler geliyor. İnşallah tahakkuk eder.)

Âkif'in kaleminden çıkan 168 Kur'an ayetinin çevirisini *Dergâh* dergisinin Aralık 1999 sayısında yayımladıktan sonra bu rakam birkaç katına çıktı. Nasib olursa tesbit ettiğim bu ayet çevirilerini de yakın bir zaman içerisinde yayımlayacağım. (İlahiyat Fakültelerinin tefsir kürsülerinin başındaki değerli hocalarımız, şayet Safahat'ta yer alan manzûm tefsir yazılarının bir tez konusu olarak ele alınmasına müsaarat ederlerse, hem Türkçemiz açısından, hem de Tefsir İlmi açısından önemli bir hizmeti ifa etmiş olacaktırlar.)

Mustafa Çetin Baydar Beyefendi sıkça “izafet çerçevesi” şeklinde ilginç bir terkiib kullanmakta. Evet, hiç teddeddüt etmemeli; izafet çerçevemizi genişletmenin yollarını bulmalıyız. Acaba bu gâileler milletimizin izafet çerçevesini genişletmesi yolunda verimli bir vesile, kuvvetli bir sebep, meşrû bir zemin olarak addedilemez mi?

Aklı başında her müslümanın bu suale müsbet cevap vereceği muhakkak! Âkif “Ben hakikatim” diyenlerdendi. Bu milletin evlatlarının da “Biz hakikatiz” demeyi bir an evvel öğrenmeleri ve izafet çerçevelerini liyakatla genişletmeyi becerebilmeleri gerekir.

İnanın bana, bizlerin izafet çerçevesinin genişlemesi, bizlere düşmanlık edenlerin izafet çerçevesinin daralmasıyla sonuçlanacaktır!

**Not:** Âkif'in kızı Suad Hanım'la, oğlu Tahir Bey'in hayatta oldukları kamuoyuna ilk kez bu sütundan duyurulmuştu. Beni bu konu hakkında arayanlar oldu. Cumhuriyet'in takip altına alınan ailelerinin, gördükleri baskı nedeniyle ortaya çıkmaktan çekindiklerini erbabı bilir. Binaenaleyh bu insanlar da kamuoyunun önüne çıkmaktan çekiniyorlar; kezâ torunları da... [Bu yazının neşrinden sonra, birkaç ay içinde hem Suad hanım, hem de Tahir bey Hakkın rahmetine kavuştular.]

## **bir çuval ceviz kabuğu**

1 Ekim 1999 tarihli Akşam gazetesinin sürmanşeti:

### **TARİHİ AYDINLATACAK BELGE**

Yazarımız Cevizoğlu, Mehmet Âkif Tartışmasına Nokta Koyacak Belgeyi Ele Geçirdi.

Tafsilâtı, sayın Hulki Cevizoğlu'nun *Mehmet Âkif'in Türkçe Kur'anı* başlıklı köşeyazısında okuyoruz:

Cumhuriyet tarihimizin en çok tartışılan bu konusunu araştırırken çok ilginç bir *belge* ile karşılaştım. (.. ) Bu *belge* üstelik kitap hâline getirilmiş. 1968'de, Mehmet Âkif'in damadı ve ünlü düşünce adamı, İslam araştırmacısı Ömer Rıza Doğrul'un da katkılarının yer aldığı kitabın derleyenini -şimdilik- gizli tutalım. Bu yazar, bugün yaşıyor. Âkif'in 'yok' denilen, 'vardı ama yakıldı' denilen, 'hiç yapmadı' denilen Türkçe Kur'an çevirisi bu kitapta yer alıyor.

Bu çuvaldaki cevizlerin içi boş... bomboş... Parlatılmış, cazip hale getirilmiş kabuklar kimin işine yarar, içinde **öz** olmadıktan gayri?

Sayın Cevizoğlu, “yüz yıllık (!) gerçeği” ararken hiç değilse bir parmak hesabı yapmalı ve *sansasyon* nâmına hem okurlarını, hem de izleyicilerini yanıltmaya kalkışmamalıydı. Çünkü:

1) ‘Belge’ olarak sunulan kitap, Suat Zühtü Özalp tarafından, Ömer Rıza Doğrul’un neşrettiği *Kur’an’dan Ayetler* (İstanbul, 1944) adlı derlemenin 1968’de aynı adla yapılmış yeni bir basımıdır ve sayın Özalp eserin muhtevasına hataları tekrarlamaktan gayri hiç ama hiç bir katkıda bulunmamıştır. Nasıl bulunsun ki kendisinin, Ömer Rıza’nın bu eseri ne surette telif ettiğinden dahi haberi yoktur. (Bu zaaf, canlı yayında kendi dilinden de itiraf edilmiştir.)

2) Ömer Rıza’nın, Âkif’in Kur’an çevirilerini, onun *Sebilürreşadda* yer alan tefsir yazılarından derlediğini Mısır’daki sağır sultan bile duymuş olup bu kitap yakın zamanlara kadar yer tezgahlarında satılıyordu. Makale düzeyinde yapılan çalışmalar bir yana, Âkif’in Kur’an çevirilerini içeren başarılı bir derleme ise, yedi yıl önce Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları arasından çıkmıştır.\*

3) “Âkif’in *yok* denilen, *vardı ama yakıldı* denilen, *hiç yapmadı* denilen Türkçe Kur’an çevirisi”nin, derlemelerde yer alan çeviri örnekleriyle yakından-uzaktan bir alâkası yoktur. Resmî belgelerde yer alan tarihî bir *vakıa* hakkında nasıl olup da böylesine büyük gaflar yapılıyor anlamak mümkün değil. Sayın Cevizoğlu, dersini iyi çalışmadan bu kadar büyük laflar etmemeli ve halkı, gözünün içine baka baka yanıltmaya kalkışmamalıydı.

Yazı şöyle devam ediyor:

Âkif, Kur’an’ın 114 sûresinin tamamının Türkçe mealini yaptı mı, yapmadı mı bunu bilmiyoruz. Ama şu anda elimizde tam 32 sûre-  
nin Türkçe mealı var.

---

\* Doç. Dr. Abdülkerim Abdulkadiroğlu, *Mehmed Âkif’in Kur’an-ı Kerim’i Tefsiri, Mev’iza ve Hutbeleri*, Ankara, 1992

4) Sayın Cevizoğlu'nun verdiği bu bilgi, tamamiyle hilaf-ı hakı-kattir; zira eldeki derlemelerin hiçbirinde (evet, hiçbirinde) 32 sû-renin çevirisi bulunmamaktadır. Bahis konusu olan, birkaç kısa sûre ile adı verilen sûrelerden seçilmiş bazı ayetlerin çevirileridir. Meselâ, 286 ayetlik Bakara Sûresi'nden veya 227 ayetlik Şuârâ Sûresi'nden sadece ikişer ayet Türkçe'ye çevrilmiştir. (Âkif'e ait olduğu iddia edilen tefsir metinlerinin bir kısmı ise ona değil, Muhammed Abduh'a aittir.)

Sayın Cevizoğlu'nu okumaya devam edelim:

İlk kez 1944'de ortaya çıktığı anlaşılan Mehmet Âkif'in Türkçe Kur'an çevirilerinin (meallerinin) bugüne kadar niçin gizli kaldığı bugün ciddi bir araştırma konusu. Acaba Milli Şef döneminin kimi politikacılarının kişisel ihtirasları, ulusal çıkarlar ve bütünlüğümüzün önüne mi geçti? Bu yüzden mi bugün birçok bilimadamı, aydın, araştırmacı, general, gazeteci yanlış bilgilerle bir kaosa sürükleniyor?

5) Bilgiler yanlış olunca, çıkarımların yanlış olmaması mümkün mü? Âkif'in sözü edilen çevirilerinin ortaya çıkış tarihi 1944 değil, 1912'ler... *Sebilürreşad* dergisinde yayımlanan bu metinler, ilgili-lerinin (hatta *Safahat* okurlarının) hiç meçhûlü olmadığı ki "Milli Şef dönemi" gibi *günah keçileri* aransın! Binaenaleyh sayın Cevizoğlu, "yanlış bilgilerle kaosa sürüklenen zevat"tan söz edeceğine, biraz da "yanlış bilgilerle kaosa sürükleyen zevat" arasına girmemek için gayret göstermeliydi.

Hâsılı, Âkif'in "münferid çeviri denemeleri" ile *resmî çeviri* denemesi arasında herhangi bir alâka yoktur ve iddiaların tamamı muhayyile ürünüdür! Hal böyleyken, taraflar, tartışmalara konuldu-ğu söylenen *son nokta*nın üzerindeki "çengel simgesi"nin farkında bile değiller.

## âkif'in kur'an tercümesine dâir

Hep söylerim; yine söyleyeyim: “Bilgilerin yanlış olduğu yerde yorumların doğruluğu tartışılmaz!” Nitekim bu kural gereğince, geçen yazımda, sayın Hulki Cevizoğlu'nun 1 Ekim 1999 tarihli *Akşam* gazetesindeki makalesini -mesnedleri bakımından- eleştiri konusu yapmış ve “TARİHİ AYDINLATACAK BELGE” diye onca vâveyla ile tanıttığı kitabın, 1944 tarihli meşhur bir derlemenin ikinci basımı olmaktan gayrı bir hususiyet taşımadığını belirtip şöyle demiştim:

Âkif'in münferid çeviri denemeleri ile resmî çeviri denemesi arasında herhangi bir alâka yoktur!

Sayın Cevizoğlu, 6 Ekim 1999 tarihli *cevabî* yazısında, ne yazık ki eleştirimin yöneldiği yeri dahi anlamadıklarını gösteren ifadelerle nefsi müdafaaya kalkışıp bu yargım hakkında “Bu da ne demek oluyor?” şeklinde bir sual îrad ediyorlar. Bu da gösteriyor ki: kendileri, bilmediklerini de bilmiyorlar.

Hâl böyle olunca, çaresiz ben de malumu ilâm etmek zorunda kalıyorum:

**1)** 1908 yılında çıkmaya başlayan *Sırat-ı Müstakim*, 1912 yılında *Sebilürreşad* adını alınca, dergide bir “tefsir köşesi”nin yer alması kararlaştırılır ve bu bölümün yazımını -istekli olmamakla birlikte- Mehmed Âkif deruhde eder. Derginin amacıyla mütenasib bir surette münferid ayetlerle veya kısa sûrelerle ilgili müstakil tefsir yazıları yazan Âkif, bu arada tefsire konu olan ayetleri de Türkçe’ye çevirir. 1944’de Ömer Rıza Doğrul’un bir araya getirdiği, 1968’de Suat Zühtü Özalp’in -hiçbir katkıda bulunmaksızın- ikinci kez yayımladığı, 1992’de Doç. Dr. Abdülkerim Abdülkadiroğlu’nun tek tek me hazlarını belirtmek ve önceki iki neşrin eksiklerini tamamlamak suretiyle üçüncü kez neşrine teşebbüs ettiği tefsir yazılarının ana kaynağı, işte bu dergideki yazılardır.

**2)** 1925 Şubatında TBMM’de Diyanet İşleri’nin bütçe müzakereleri sırasında Meclis Başkanlığı’na Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Efendi tarafından piyasadaki hatalı çevirilerden bahisle Kur’an-ı Kerim’in tercümesi meselesine devletin -dolayısıyla Diyanet İşleri’nin- el atmasını talep eden 53 imzalı bir önerge sunulur ve müzakereler sonrasında bu önerge -tahsisât da ayırmak kaydıyla- Meclisçe kabul edilir.

Diyanet İşleri Riyaseti, Meclis’in tahsisâtına binaen Kur’an’ın çeviri işini Mehmed Âkif’e, tefsir kısmının yazımını ise Elmalılı Hamdi Yazır’a tevdi eder. Âkif, çevirisine Mısır’da (1926’da) başlar ve müsveddeleri oradan gönderir; sonra projedeki görevinden vazgeçer ve mukaveleyi bir vekili aracılığıyla feshedip aldığı ücreti yetkililere iade eder. Bunun üzerine Elmalılı, tefsirin yanısıra tercüme işini de üstlenmek zorunda kalır. Ancak Âkif, bu arada Kur’an’ı çevirmeyi sürdürmüş, hatta bitirmiş ve fakat her defasında çevirisinin henüz kemâle ermediğini söylemekten de geri kalmamıştır.

Atatürk'ün birtakım resmî ve sivil araçların tavassutuyla teslimini rica ettiği; ancak bazı kimselerce “yok” denilen, “vardı ama yakıldı” denilen, “hiç yapmadı” denilen Türkçe Kur'an çevirisi, işte bu çeviridir!

Bunlar söylenti ve rivayet değil, bilakis tarihen ve ilmen sübût bulmuş sıradan bilgilerdir. Nitekim Âkif'in resmî Kur'an çevirisiyle ilgili hatıralar ve tarihî bilgiler, ilk kez 1949 yılında ve yine bir gazetesinin Âkif'in Sebilürreşad'daki 1912 tarihli çevirilerinden örnekler vermesiyle başlamış ve bu vesileyle günyüzüne -bugün kendilerinden yararlandığımız- çok kıymetli vesikaların çıkması mümkün olabilmışti; zira hâdisenin ilk elden birçok tanığı o gün hayatta idi.

Sayın Cevizoğlu, meselenin bu yönünden haberdar olmamakta mazurdur. Nitekim kimse kendisinden, uzmanlarınızın (!) dahi açıklamakta âciz kaldığı bu tarihî hâdiseleri aydınlatmasını beklemiyor. Ancak sansasyon uğruna vakâları çarpıtmaya da, nasılsa tesadüf ettikleri sıradan bir kitabı, “TARİHİ AYDINLATACAK BELGE” diye onca vâveylâ ile sunup kamuoyunun yanıltmaya da hakları olmadığını düşünüyorum. Nitekim o eleştiri yazısını da bu nedenle yazmış bulunuyorum.

Eleştirim, tamamiyle *Akşam* gazetesinde yazılan yazının muhtevası hakkında olmasına rağmen, nedense yazdıkları cevapta kendi yazılarına bile sahip çıkmıyorlar. Oysa ben, konuklarının arzettikleri şecaatlere beş-on dakikadan fazla tahammül edemediğim için o geceki programı değil, o günkü yazıyı ciddiye almış ve itirazlarımı, tek tek kendi ifadelerine binâen serdetmiştim.

Sayın Cevizoğlu, uzmanlarının (!) Âkif'in Mısır'a gidiş tarihi üzerinde uzlaşamadıklarından yakınıyor ve fakat bu konudaki asıl kabahatin, İlhan Arsel'i adam kabul edip onun, “Âkif'in 1923'de Mısır'a gittiği”ne dair hezeyanlarını ciddiye alanlarda olduğunu görmek istemiyor. Oysa kendilerinin *ihtilaf* zannettikleri, *müşkilat*

addettikleri, *çelişki* kabul ettikleri o *çetrefil* (!) meselelerin tamamı, herhangi bir ansiklopedi maddesine müracaatla aydınlığa kavuşacak türden meselelerdir; yeter ki hakikat öğrenilmek istensin.

Yorumlarda belki mugalâta'ya tahammül edilebilir; lâkin bilgi hataları asla mugalâta kaldırmaz!

## açık-seçik olmak mı gerekir, açıp seçmek mi?

Âkif merhum, meşhur secde şiirini Hasan Basri Çantay'a okuyunca, Çantay kendisine "Üstad, siz vadiyi değiştiriyorsunuz sanırım" der. Bunun üzerine Âkif'in verdiği cevap fevkalâde manidardır:

Hayır kardeşim hayır! Benim asıl vadem budur. [Şimdiye kadar] neşrettiklerim [ise] cemiyet-i beşeriyyeye hizmet için yazılmış manzûmelerdir!

Merhum Âkif'in -kendisinin hayatı boyunca yapıp ettiklerinin bir muhasebesi mânâsına gelecek- bir diğer sözü de şu:

Ben arkadaşlarıma yüzer beyitli mektuplar yazardım. Ziya Paşa üslûbunda terakib-i bendim, terci-i bendim vardı. Fakat bugün bunların bir mısraı bile hatırımda kalmamıştır. Kendimi milletimin huzurunda gördüğümden beri sanat'tan ziyade cemiyet'i düşünmek istedim. Ne ona yâr olabildim, ne buna

Üçüncü alıntı da Fuad Şemsi beye gönderdiği 6 Nisan 1925 tarihli mektubundan:

[“Mahalle kahvesi! Osmanlılar bilir ne demek/Tasavvur etme sakın, ‘görmedim nedir’ diyecek” mısralarıyla başlayan] Mahalle Kahvesi’ni yazan herifle [“Nedir mânâsı, ma'bûd olmadıktan sonra mihrabın/Rükûun, haşyetin, vecdin bütün biçare esbabın” mısralarının da yer aldığı] Hicran’ı nazmeden herifin aynı herif olduğu güç anlaşılır değil mi?

Ortada birbirinden farklı “iki Âkif” olduğu kesin... *Biri cemiyet-i beşeriyeye hizmet için yazan Âkif, diğeri de kendisi (!) için yazan Âkif.*

Çelişki mi? Tutarsızlık mı? Yol değiştirmek mi? Nedir bu farklılığın sebebi? Hangisi gerçek? Âkifimizin hangi yönünü öne çıkarmalı? Sanatını mı, fikirlerini mi, şahsiyetini mi? (Acaba hangi babayığit bunları birbirinden ayırabilecek?)

Tanzimatın getirdiği ikilikler türünden bir ikilem mi bu?

Hem mektep, hem medrese, hem muhafazakârlık, hem modernlik... Bir yanda mazi, bir yanda âti... Şizofreni dedikleri bu mu yoksa?

Durup dururken bana bu sualleri sorduran, sevgili İsmail Kara’nın henüz yayımlanmamış bir yazısı: *İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri Üzerine Birkaç Not!*

Geçen Salı günü Berliner Studenten Verein’da bu yazıyı okumuş olan 20 kişilik bir grupla aramızda tartıştık. Söylenmiş olması gerekeni umumiyetle *açık-seçik* söylediğine inanan bir yazarın söylediklerini hiç de söylendiği gibi *açık-seçik* bulmayan gençlerle yaptığımız bu değerlendirme dersini -tahmin edileceği üzere- bir-iki saat içinde nihayetlendirmek mümkün olmadıysa da açık-seçikliğin cevaplardan ziyade suallerde aranması gerektiği üzerinde adı konmamış bir mutabakata vardığımızı söyleyebilirim.

Düşünsenize, ya yazar kendisini şu sözlerle koruma altına almasaydı, hâlimiz nice olurdu?

Yazı bitti bitiyor, fakat gerek benim başta sorduğum sorular, gerekse sizin yazının akışı esnasında muhalefet ederek, benimseyerek, bir daha düşünerek bana sorduklarınız/soracaklarınız bütünüyle cevaplarını bulmadı. Böyle olacağını ben yazıya başladığımda biliyordum, siz ise yeni öğrendiniz. Olsun. Aslolan sorulardır, meseleler edinmektir. “Sualde cevap mündemiçtir” diyenler de elhak doğru söylemişlerdir.”

İslâmcılığın bugün geldiği çizgi, hiç kuşku yok ki daha önce bulunduğumuz çizginin müvelledâtından... Malzeme hâlâ bıkırını muhafaza ediyor... El atılacak nice şahsiyet, nice konu var. Fakat cevapları suallere tercih eden mevcut bilinç yapısının bu koca dünyanın içine dalma isteği o kadar az ki!

Kimse “oraya uzanıp almak” istemiyor; bilakis “oradan alınıp avucunun içine bırakılsın” istiyor. Bu bakımdan “îma etmek”, “işaret etmek”, “cevapları suallerin içinde vermek” bir türlü kâr etmiyor(muş gibi) görünüyor. Lâkin açık-seçikliğinin, bir açıdan, dile getirilmiş olana rıza vermemekle de alâkalı olduğunu gözardı etmediğimiz takdirde, *edebiyat* sözcüğünün niçin “edeb-dışılık” anlamı kazanmış olduğunu da anlayabiliriz sanırım.

Biraz düşünmemiz gerekiyor o halde:

— “Açık-seçiklik” ne denli açık-seçik bir anlam içeriyor?

Bazıları, açık-seçikliğinin *izafî* (subjektif) olup *katî* (objektif) olmadığını söylüyorlar; yani hiçbir nesnenin aynı anda her taraftan görülemeyeceğini, bu nedenle bir nesneyi görmek isteyen zaman zaman (biraz zahmet edip) yerini değiştirmesi lüzûmuna dikkat çekiyorlar.

Sizce de bu, bu kadar açık-seçik değil mi?

## gâib'den gelen bir mektub

### BİR

Bana öyle geliyor ki “Ne varsa Şark'ta vardır!” diyenler, yalnız Garb'ı değil, Şark'ı da bilmiyorlar; nitekim “Ne varsa Garb'da vardır” dâvâsını ileri sürenler yalnız Şark'ı değil, Garb'ı da tanımıyorlar. Meselâ Garb felsefesiyle uğraşüyor görünen bir adama deseniz ki: “Yahu! Azıcık da bizim Şark'a ait felsefemizi tedkik etseniz”; emin olunuz şu cevabı alacaksınız:

— Aman canım! Hiç Şark'da mebâhis-i felsefeye'yi hazmedecek adam gelmiş midir?

— Niçin efendim? Kelâm'a, Tasavvuf'a ait bu kadar âsâr var. Onların hakkında ne buyuracaksınız?

— *Kelâm* dediğiniz *teoloji* olacak ki baştan başa safsatadır. *Tasavvuf*a gelince, bu da sırf panteizm'dir, başka birşey değildir. Halbuki panteizm bugün butlânı anlaşılmış bir meslek-i felsefidir.

- Şu meslek-i felsefî hakkında azıcık izahat lütfeder misiniz?
- Hiç efendim, işte ma'lûm olan vahdet-i vücûd!
- Çok şey! Binlerce mütefekkir dimağı ömürlerce işgal eden mesâil-i gâmıza böyle *vahdet-i vücûd* terkihiyle hülâsa edilince işin içinden çıkmış mı oluyor? Rica ederim, siz Tasavvuf'a dair bir eser okudunuz mu?
- Lüzûm görmedim. Çünkü Tasavvuf'un dediğim gibi *panteizm* olduğunu işitmiş idim.
- Pekâlâ! Tasavvuf'un panteizm'e pek benzediğini, hatta onun aynı olduğunu kabul edelim. Acaba panteizm meslekinin ihtiva ettiği mesâil içinde hiç hakikate yaklaşmış olan yok mudur? Onu tedkik ettiniz mi?
- Hayır efendim onu da tedkike lüzûm görmedim.
- İnsaf ediniz, "Tasavvuf saçmadır, çünkü panteizm'in aynıdır" demek için her ikisini ayrı ayrı tedkik etmiş olmanız lâzım gelmez miydi?
- Hacet mi var? Bu kadar adam tedkik etmiş, benim dediğimi söylüyor.
- Sakın onlar da sizin gibi tedkik etmiş olmasınlar! Hem siz başkalarının kafasıyla mı düşünüyorsunuz? Ömründe baklava yüzü görmeyen, fakat çeribaşının kızını yerken gören dayısından naklen bu tatlının lezzetine iman eden çingene karısı gibi siz de kendi zâikanızı ta'til edecek de ötekinin berikinin zevkine mi dellâl olacaksınız?

## İKİ

İki kişi oturmuş konuşuyorduk; bahis *Mesnevi*'ye intikal etti. Ben Hz. Mevlânâ'nın en gâmız, en mücerred mesâili mahsusât dairesine indirmekteki kudretine hayran olduğumu; o kitab-ı muazzamın

mutlaka baştan başa okunması lâzım geleceğini ileri sürünce, arkadaşım dedi ki:

— Hazreti Mevlânâ Hind felsefesinin nâkilidir.

— *Mesnevî*'yi okudunuz mu?

— Hayır.

— Hind felsefesi nedir, onu biliyor musunuz?

— Hayır.

— O halde böyle bir iddiaya ne cür'etle kıyam ediyorsunuz?

— Öyle işittim.

Görüyorsunuz bizdeki hâli ya! Koca bir felsefe, koca bir kitap, koca bir kâinat iki sözle dürülüveriyor!

İçinde bu diyalogların yer aldığı mektubu bana gönderen Hamzazâde Necmi Efendi, zarfın üzerine, bu metnin 90 sene evvel (3 Receb 1329'da) Mehmed Âkif merhum tarafından yazılmış olduğunu kaydettikten sonra bir de şu notu düşmüş:

Allah var idi, hiçbir şey yok idi ki hâlen öyledir!

##     maymun stratejisi

   meşhur    maymunu bilirsiniz; hani biri kulaklarını, biri gözlerini, biri de a  zını kapatmış bir halde duran ve böylelikle “duymam-görmem-konuşmam” demeye çalışan    maymun heykelci  ini... Fransızlar bu heykelciğin altına *Le Secret ou Bonheur* yazıyorlar: “Sır veya Mutluluk”. Yani “Sırrını saklarsan mutlu olursun” demek istiyorlar.

Yıllar önce babamın yazı masasının üzerinde bu heykelcikten bir tane vardı. Rahmetli, tasavvuf meslekinin “tecessüs sahibi olmamak (her s  ze kulak kabartmamak), başkalarını g  zetlememek, çok konuşmamak” şeklindeki ilkelerini hatırlattı  ından olsa gerek; kulaklarını, gözlerini ve a  zını elleriyle kapatan o   irin maymunların duruşuna l  tif bir   ma yakı  tırırdı.

Tuğgeneral I  imer’in yaptığı konuşmanın ertesinde bazı siya-set  ilerin beyanatlarını okuyunca, nedense aklıma bu “   maymun heykelciği” geldi. Fakat benim yorumum farklıydı; zira bu may-

munlar bana “duymam-görmem-konuşmam” demeyi itiyad haline getirmiş eyyamcı/idare-i maslahatçı siyasetçi takımının o bilinen tavırlarını hatırlatıyorlardı.

İşmer’in konuşması hakkında FP Genel Başkan Yardımcısı, “Konuşmayla ilgili fikrimi açık olarak ortaya koyacak kadar kendimi hür ve özgür hissetmiyorum” şeklinde bir cevap verdi ve “dokunulmazlık” imtiyazına sahip olmasına rağmen konuşmaktan kaçındı. Kezâ Diyanet İşleri Başkanı da konuşmaktan kaçındı ve hâlen konuşmuyor; her halde o da “duymam, görmem ve konuşmam” stratejisini uygulayanlardan...

Üç maymun stratejisini en iyi uygulayan parti MHP. Çünkü bu partinin milletekileri birçok konuda olduğu gibi bu konuda da hiçbirşey duymuyorlar, görmüyorlar ve konuşmuyorlar. İşte bazı MHP’li milletekilerinin -İşmer’in nutkuna dâir- 1 Ekim 1999 tarihli beyanları:

MHP İstanbul Milletvekili Bozkurt Yaşar Öztürk:

— Bu konuda konuşmam.

MHP Konya Milletvekili Mustafa Said Gönen:

— Toplum zaten gergin. Bu konuyu gündemde tutmamak lazım. Gerek yok. Konuşmam.

MHP Bitlis Milletvekili Halil İbrahim Oral:

— Herhangibir açıklama yapmak istemiyorum. O meselede konuşmam.

MHP Ankara Milletvekili Sedat Çevik:

— Bu konuda konuşmak istemiyorum. Şimdi konuşursak... Siz en iyisi partinin... Tamam, bu konuda konuşmak istemiyorum.

**MHP Adana Milletvekili Mehmet Metanet Çuhaoğlu:**

— Ne söylediğini okumadım. Bu konuda bilgi yok. Bilmediğim konu hakkında da bir şey söyleyemem.

**MHP Ankara Milletvekili Abdurrahman Küçük:**

— Duyamıyorum... Mehmed Âkif mi?... On dakika sonra arayın. (Küçük'ün cep telefonu gün boyunca kapalı kaldı.)

**MHP Karabük Milletvekili İlhami Yılmaz:**

— Özür dilerim hiçbir açıklama yapamayacağım. Çünkü Türkiye dışından yeni geldim. Konuşmanın mahiyetini bilmiyorum.

**MHP İstanbul Milletvekili Mehmet Gül:**

— Mehmet Âkif Ersoy İstiklal marşımızın şairidir, onu sevmeyen insan olacağını sanmıyorum. Fakat şu anda yurtdışında bulduğum için o konu hakkında ayrıntılı bilgi sahibi değilim. Pazartesi günü Türkiye'ye dönüyorum. O gün ararsanız gerekli açıklamayı yaparım.

**MHP İzmir Milletvekili Yalçın Kırkpınar:**

— Türkiye'nin gelmiş geçmiş en büyük şairini büyük Türk milliyetçisi Mehmed Âkif Ersoy'u rahmetle anıyorum. Fakat kimsenin ona dil uzatacağını tahmin etmiyorum. O açıklamaları görmedim. Bir süre basından uzak kaldım. Sizden duyduğum için de hiçbir yorum yapamıyorum.

**MHP Çankırı Milletvekili Hakkı Duran:**

— Nedir? Haberim yok! O konuyu duymadım. Böyle bir durum varsa, Mehmed Âkif'e toz kondurtmayız. Daha fazla konuşmam.

Bugün 12 Ekim 1999... Yani bu beyanatların üzerinden yaklaşık iki hafta geçti ve fakat MHP'li milletvekilleri üç maymun stratejisini uygulamaktan vazgeçmediler... Üniversitelerde işlenen zulümlere ilişkin tavırlarında da değişen hiçbir şey yok... Hiçbir zulmü duymuyorlar, hiçbir haksızlığı görmüyorlar, milletin değerlerini müdafaa sadedinde hiçbir şey konuşmuyorlar. Tanrı, Türkü korumaktan vazgeçtiğini îma ediyor; onu dahi anlamıyorlar.

Yazık, çok yazık!..

## kuyruklu yalan ve/veya yalanın kuyruklusu

Türkiye’de gündem hergün değişiyor... Şimdi de değişti... Fakat benim gündemime giren konular nedense hemen değişmiyor... Çünkü zihnime takılan konuları kolay kolay bir kenara fırlatıp atmayı beceremiyorum, onunla uğraşmaya başlıyorum... Bu sırada ben eskimiş konularla uğraşırken gündeme başka konular giriyor... Bu nedenle başkalarının gündemini pek umursamam... Dışarıda kıyametler kopsa dahi istisnâî haller dışında ben mevsimleri kendi takvimimden tayin ederim... Bu arada güzel tesadüfler olur, dışarıdaki gündem, içerideki gündemle, yani benim kendi gündemimle çakışır... Keyfim de yerindeyse, oturur ben kendi gündemimi yazarım, başkaları onu dışarının gündemi diye okur.

Bu tür durumlarda Türkiye’nin benim gündemimi gizliden gizliye takip ettiği paranoyasıyla hareket ederim ve “Niçin hep benim uğraştığım konuları gündeme getiriyorlar ki?” diye merak eder dururum. İşte sizin için *eski*, benim için hâlâ *yeni* bir gündeme ait notlar:

## Metin 1

BMM'nin Kur'an çevirisi ödevi verdiği Mehmet Âkif, 1923'den sonra, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bir İslâm devleti kurulmasıyla sonuçlanmayacağını anlayarak Mısır'a çekilmişti. Reşid Rıdâ'nın, Atatürk'ün deyimiyle bir "safsata yapıtı" olan bu görülmedik saldırganlık ve terbiyesizlikle yazılmış kitabı, "İslâm şairini" büyük bir korku içine düşürdü. Önce, yapacağı Kur'an çevirisinin resmî bir metin olmaması koşulunu koydu; daha sonra verilen ödeneği geri çevirme dürüstlüğü göstererek bu sorunu kapattı.'

## Metin 2

Âkif'in büyük emeklerle yaptığı Kur'an çevirisini yayımlamayıp ortadan kaldırmasını, içeriğini akıl ve bilimle bağdaştırmamasına bağlayabiliriz."

## Metin 3

Atatürk, ibadetin *Türkçe* yapılması ve *Türk*'ün anlayacağı biçime sokulması konularını çok düşünmüştür. Bu girişimini Ulusal Savaşının ilk yıllarında yapmıştır. Bu iş için de Arapça'yı çok iyi bildiğine inandığı Âkif'ten Kur'an'ı Türkçe'ye çevirmesini istemiştir. Bu teklife Âkif hemen yanıt vermemiş ve fetva almak üzere Al-Azhar'ın yolunu tutmuştur. Akıl danıştığı kişi de Türk düşmanı *Raşid Rıza*'dır. (...) Âkif, Kur'an'ın Türkçe'ye çevrilemeyeceği masalına güzelce inanmış ve Al-Azhar'ın izinden yürüyüp meal için çalışmıştır. Bu çalışmasını da ibadette kullanılacak diye vermez.""

---

Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 1978; 1. bas. 1964.  
Cemil Yener, *Mehmet Âkif Ersoy Üzerine*, "Cumhuriyet", 27 Aralık 1989.  
Özgür Uğur, *Âkif ve Kur'an Meali*, "Cumhuriyet" 7 Şubat 1990.

## Metin 4

Atatürk, ibadetin Türkçe yapılması ve Türk'ün anlayacağı şekle sokulması, Kur'an'ın Türkçe'ye çevrilmesi vb. konularda bir hayli düşünmüş ve Milli Mücadele'nin daha ilk yıllarında bunu gerçekleştirmek maksadıyla zamanının aydın sayılan simalarıyla ve din sahasında bilgisi olduğuna inandığı kimselerle ve bu arada şair Mehmet Âkif ile temaslara geçmişti. Arapça'ya ve Türkçe'ye en iyi nüfuz edebilen bir kimse olarak Mehmet Âkif'i gördüğü için, ondan Kur'an'ı Türkçe'ye çevirmesi dileğinde bulunmuştur. Mehmet Âkif bir aralık bu fikre yatar gibi görünmüş ise de girişeceği işin İslam'a uygun olup olmadığından emin olmak gayesiyle, o dönemin Arap düşünürlerinin Arap düşünürlerinin en ünlüsü sayılan Muhammed Raşid Rıza ile fikir teatisinde bulunmak üzere soluğu Mısır'da almıştı. (...) Görüşlerini isbat için Raşid Rıza, Kur'an'ın çeşitli surelerinden 12 özel ayet çıkarmış ve bu hükümleri Mehmet Âkif'e göstermiş ve Kur'an'ın Arapça'dan başka bir dile ve hele Türkçe'ye çevrilemeyeceği hususunda gerekli yorumları yapmış ve bütün bu yalanlarla bizim ünlü Âkif'imizi bu masallara inandırmıştı. (...) [O da] oturup Kur'an'ı Türkçe'ye çeviricek ve böylece mensup bulunduğu topluma, şu veya bu şekilde hizmeti dokunacak yerde, 1923 yılında kalkmış Mısır paşalarının kâşanelerinde ve onların konduğu olarak yan gelip yatmış, 1925 yılında Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak onun güzel konağında günlerini geçirmiş ve 1926 yılında da Kur'an'ı Türkçe'ye tercüme edemeyeceğini Atatürk'e resmen bildirmiştir.'

## Metin 5

Atatürk, ibadetin Türkçe yapılması, Türk'ün anlayacağı şekile sokulması, Kur'an'ın Türkçe'ye çevrilmesi için dönemin aydın sayı-

---

\* İlhan Arsel, *Arap Milliyetçiliği ve Türkler*, 1999; 1. bas. 1973.

lan, din konusunda da bilgisi olduğuna inandığı kişilerle, bu arada Türkçe'yi ve Arapça'yı iyi bilen Mehmet Âkif'le de görüşmüştür. Mehmet Âkif bu amaçla Mısır'a al-Azhar Üniversitesi'ne gitmiştir. Ancak danışacağı kişi o okulun yetkilisi Muhammed Rıza Raşit'tir. (...) Mehmed Âkif 1923 yılında gittiği Mısır'da 1926 yılına kadar kadar Abbas Halim Paşa'nın konağında kalmış, hastalanınca başına giymekten sakındığı şapkayı elinde tutarak, vapurla İstanbul'a gelmiş, Kur'an'ı Türkçe'ye çeviremeyeceğini Atatürk'e resmen bildirmiştir.'

Yalanların kuyruğu da olur mu?

Oluyormuş demek ki.

Olmasaydı, güzel Türkçemizde *kuyruklu yalan* diye bir deyim bulunur muydu?

## âkif hakkında bir kitap

En nihayet M. Ertuğrul Düzdağ hocamızın uzun bir zamandır beklemekte olduğumuz *Mehmed Âkif, Mısır Hayatı ve Kur'an Meali* adlı eseri (İstanbul, Mayıs 2003) Şûle Yayınları'ndan çıkmış bulunuyor.

Belki ma'lumu i'lam olacak ama yine de belirtmek isterim: Sayın Düzdağ mütefekkir şairimizin Safahât'ına bir ömür boyu emek vermiş, yıllarca süren bitmez-tükenmez gayretler eşliğinde bu eser-i muhalledi şâniyla mütenasib bir surette neşrederek Cumhuriyet nesillerinin bu eserden istifadesinde büyük emekleri geçmiş biri...

1985'te Marmara İlahiyat Fakültesi içinde Mehmed Âkif Araştırmaları Merkezi'ni kurdular, kitaplar neşredip konferanslar tertiplediler; hatta Safahât dersleri dahi yaptılar. "Safahât dersleri dahi" diyorum, zira belki hatırlarsınız, Türkiye Yazarlar Birliği'nde sayın D. Mehmed Doğan bu minvalda bir Safahat dersleri teşebbüsünde bulunmuş ve sonuna kadar Safahât'ı bir grupla birlikte hitamına er-

dirmeyi başarmışlardı. Bu bakımdan sayın Düzdağ'ın derslerini bu tür çabalara güç ve cesaret veren bir ilham kaynağı gibi görmeli...

Mehmed Âkif merhumun Safahâtı, dolayısıyla şiiri, edebî yönü esasen çok çeşitli âlâkaların mevzûu olmuşken, hatta biyografisi de defalarca çeşitli kalem tarafından yazılmışken, hem Kur'an meâlinin hikayesi, hem de Mısır'daki hayatı yeterince tedkik edilmemiş bir haldeydi. Bu eksikliği farkedenlerden biri olarak ben de üç yıl önce Âkif'in "Kur'an Meâli" hakkında bir eser neşretmiş ve bu konudaki malzemeyi elden geldiğince derleyip toparlamaya ve değerlendirmeye çalışmıştım.'

Netameli günlerdi o günler. Cehele ortalığı kasıp kavuruyordu. Bir şeyler yapmalı ve Âkif'in ruhunun incinmesine izin vermeme-lydi.

Bu meselenin öyle bir-iki eserle tüketilmesinin mümkün olamayacağını her akl-ı selim sahibi kabul eder. Nitekim sayın Düzdağ'ın bu sahanın hakikî otoritelerinden biri olmak hasebiyle yayımladığı bu eser, bu tesbitin en canlı şahitlerinden birini teşkil ediyor. Çünkü hem Âkif'in Mısır hayatını tafsilatıyla aktararak o dönemin üzerindeki perdeleri kaldırıyor, hem de Kur'an Meâli ile ilgili tedavülde olmayan şهادetleri gün yüzüne çıkarmakla bu konudaki istifhamların bir kısmının daha giderilmesine katkıda bulunuyor. Hakikaten dikkatle ve itinayla okunması lazım gelen titiz bir çalışma!

Böyle ciddi eserler sayesinde istifhamlar ve saygısızlıklar sona erer mi bari? Aslâ!

Sözelimi Tempo dergisinin 10-16 Nisan 2003 tarihli 15. sayısında manşete taşınan ifadeyi okuyunuz lütfen: *Mehmed Âkif Ersoy'un Kur'an'ını yakarı bulduk!*

---

*Bir Kur'an Şairi: Mehmed Âkif ve Kur'an Meâli*, 1. bas. Mayıs 2000; 2. bas. Aralık 2004; 3. bas. Aralık 2007, İstanbul.

Âkif'in Kur'anı?!?

Böyle bir ifade olur mu?

Ne yapalım, oluyor işte!

Kimi, ne zaman ve nasıl bulmuşlar peki?

Hiç orasını karıştırmayın; zira daha önce “Âkifin meâlîni bulduk” diyenler bile çıkmıştı. (Eskiden “tahsil-i hasıl” denirdi, şimdi “Amerika'yı yeniden keşfetmek” diyorlar.)

Hürriyet-Gösteri'nin yine Nisan 2003 tarihli 247. sayısı şu manşetle çıkmıştı: *Âkif 120 yaşında. İnanç Şiire Düşman mı?*

Esasen iyi bir dosya hazırlanmış, ilginç yorum ve değerlendirmeler var ve fakat dünyadan haberleri yok! Âkif'in büyük oğlu Emin'le çektiği fotoğrafı yayımlıyorlar ve Midhat Cemal Kuntay'ın yanlısını devam ettirip oğlunu hâlâ *torunu* diye göstermekten çekinmiyorlar. Oysa bu hataya daha önce işaret etmiş idik!

Sayın Düzdağ'ın eserinde de Âkif merhumun oğlu Emin'le ilgili çok önemli bir bölüm var.

Ellerine sağlık, isabet etmişler, hiç değilse böylelikle bu mesele derli toplu olarak bir değerlendirmeye tâbi tutulmuş.

Âkif'in çok trajik bir hayat ve ölümün maruzu olan oğlu Emin hakkında ben de birkaç yazı yazmış ve bazı tanıklıklar aktarmıştım. Ancak elimdeki bazı bilgileri aktar(a)mamamın bir sebebi de hüznün, sadece hüznün. Hani derler ya yazmak içimden gelmiyor diye işte aynen öyle! Tahassüs işte bu gibi durumlarda ihtisasa galebe çalıyor!

Bu vesileyle işaret edilmesi gereken birkaç nokta daha var:

Birincisi, Yozgatlı İhsan Efendi'nin İsmail Ezherli'ye yazdığı mektupta istinsah ettiğini söylediği metin Elmalılı merhumun tefsiri değil, meâlidir. (Yakıldığı iddia olunan şahsî nüsha gibi o da enfes bir rik'a hattıyladır.)

İkincisi, Âkif'in arkadaşı Fazlı Yegül'e yazdığı mektuplar için 25.000 dolar istemişlerdi. Arandı ama bulunamadı. Düzdağ ho-

camızın bu mektupları gördüğünü o zamanlar duymuş ve herhalde birer nüshasını almışlardır diye sevinmiştik. Ama şimdi yazdıkları bir dipnottan anlaşıldığı kadarıyla mektuplar sadece öyle bir görünüş gitmişler galiba.

Üçüncüsü, Âkif'in Şerif Muhyiddin Targan'a yazdığı mektuplar Safiye Ayla'nın metrukatının talaşları içinden ayıklanarak çıkarılmıştı. Üç yıldır sayın M. Güntekin'in himmetine muntazırs. (Âkif'in mektuplarını bir kitap halinde neşretmek için bu yayın niçin bir kıvılcım vazifesi görmesin?!)\*

Hâl böyleyken, Ertuğrul Düzdağ hocamızın bu kıymetli eseriyle birkez daha Âkif'in dünyasına nüfuz edebilme imkânı bulduk.

Kendilerine müteşekkiriz!

---

\* 2004 yılının Ramazan ayında bu mektupların Murat Bardakçı'ya verildiğini öğrenmiş bulunuyorum.

## iki fotoğraflı yazısı

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.'nin yayın etkinliklerinden olmak üzere Asır Ajans tarafından neşredilen albüm-kitaplardan birkaç tanesini geçenlerde inceleme fırsatı buldum.

Bunlardan bir tanesinin başlığı şöyle: *Vefatının 69. Yılında Mehmed Âkif Ersoy* (Aralık 2005).

Kitabın metni Ertuğrul Düzdağ hocamız tarafından yazılmış.

Kitapta yer alan fotoğraflarla ve tanıtımlarıyla bizzat hocamız mı ilgilendi, bunu bilemiyorum. Ancak 63 yıldır tekrarlanan bir hatanın bu albüm-kitapta da iki kez tekrarlanması karşısında, kelimenin tam anlamıyla içim cız etti.

Bu nedenle ben, artık bir alışkanlık haline dönüşmüş bu müker-rer hataya -bir kez daha- dikkat çekmekle üzerime düşen vazifeyi ifa etmiş olduğumu sanıyorum; sorumluluğun geri kalanını da kitabın hazırlanmasında emeği geçenler kendi aralarında paylaşsınlar:

Âkif'in yakın dostu Mithat Cemal Kuntay, şâirin vefatının ardından, 1939'da yayımladığı eserinde, Mehmed Âkif'in oğulları Emin

ve Tahir'le birlikte çekirmiş olduğu fotoğrafın alt-yazısında, sehven, oğulları *torunları* olarak tanıtılmış ve üstelik bu torunlar Ömer Rıza Doğrul'la evli kızından olarak gösterilmiştir. Oysa Âkif'in yaşama şansı bulmuş hiç erkek torunu yoktur.

Yeni Şafak'ta -Âkif'in küçük oğlu Tahir bey'in vefatı münasebetiyle- yayımlanan 14 Nisan 2000 tarihli yazımda bu hatayı şu şekilde düzeltmiştim:

— “Oğlu Emin'in hüznünlü hikâyesiyle ilgili iyi-kötü bazı anekdotların varlığının aksine, kaynaklar Tahir Bey hakkında tamamiyle suskun. Fevkalâde ürkek ve çekingen olduğunu duyduğum Tahir Bey, kimseyle fotoğraf çekirmemiş, fotoğrafının çekilmesine de hiç müsaade etmemiş. 8 Nisan tarihli Yeni Şafak'ta yayımlanan hasta yatağında çekilmiş fotoğrafı da elimizdeki nadir görüntülerden biri.

Bir de çocukluk fotoğrafı var; babası Âkif ile ağabeyi Emin Bey'le birlikte çektikdikleri... muhtemelen 13-15 yaşlarında... gözlüklü, kısa pantolonlu, temiz giyinmiş, tombulca bir çocuk...

Sessiz ve içine kapanık, o denli de ürkek ve çekingen biri olan Tahir Bey'e talih de oyununu oynamış ve bu fotoğraftaki sevimli çocuğun ona ait olduğu hiç ama hiç bilinememiş... Bunun nedeni de ilk kez Mithat Cemal Kuntay gibi bir otorite tarafından 1939'da yayımlanan bu fotoğrafın altında şu satırların yer alması: “Mehmet Âkif ve torunları; Ömer Rıza'nın çocukları.”

60 senedir bu fotoğraf bu altyazıyla birlikte -hem de defalarca- yayımlanmış ve Âkif merhumun, değil damadı Ömer Rıza Doğrul'dan, hiçbir çocuğundan erkek torunu olmadığı nedense hiç kimsenin aklına gelmemiştir. (Ömer Rıza Doğrul'un Bülend adında bir erkek çocuğu dünyaya gelmiş ise de bebekken vefat etmiştir.)”

Bu yazı, elinizdeki kitabın Aralık 2005'te yayımlanan ilk baskısında, “Âkif'in Çocukları” başlıklı 2. bölümünde aynen yer alıyor.

Nitekim Kültür Dergisi'nin Ocak 2006 tarihli Mehmed Âkif'e ayrılan özel sayısında yer alan aynı resimler, -ne gariptir ki elinizdeki kitabın 2005 baskısını okumak fedakârlığını (!) gösteren bir Âkif-dostunun son anda yaptığı bir uyarıyla- ilk kez doğru açıklamayla birlikte yayımlanma şansına kavuşmuştu.

Özetleyecek olursak, Kültür A.Ş. tarafından neşredilen mezkur kitapta yer alan ilk fotoğrafın altındaki *Mehmed Âkif ve torunu* açıklaması (s. 35) doğru değildir. Fotoğraftaki kişi Âkif'in oğlu Emin'dir.

Keza ikinci fotoğrafın altındaki *Mehmed Âkif ve Torunları* açıklaması da (s. 43) doğru değildir. İkisi de Âkif'in oğulları Emin ile Tahir'dir.

"İnsanımız, Âkif'in kendisini bile yeterince tanıımıyorken, çocuklarını -hem de resimlerinden- tanısa n'olur, tanımasa n'olur?" diye düşünenler olabilir. Lâkin bilhassa Âkif'in büyük oğlu Emin'in hüznü hikâyesi okunacak olursa, böyle düşünmenin ne denli büyük bir hata olduğu anlaşılır.

Şiddetli rüzgârlar büyük dağların sadece zirvelerini değil, eteklerini de savurur. Zirvesine bakmaktan, dağın eteklerinde olup bitenleri göremiyorsanız şayet, hiç öyle hayıflanmaya filan kalkmayın; tam aksine yaşam bilginizi zenginleştirmeye bakın!

## camdaki can

Öyle hararetli hararetli gündemi işgal eden konuların benim dikkat çeperimi kolay kolay aş(a)madığını ya da bayatlatmadıkça böylesi 'helecanlı' (!) konuları yorumlamak hususunda pek istekli davran(a)madığımı, bu köşenin okurları gayet iyi bilirler. Bu aksaklığın, bu tutukluğun, genel okurun gazete yazarına ilişkin beklentileriyle uyuşmadığı kesin gibidir.

Genel okur, herkesin konuştuğunu konuşmak ister ve herkesin dinlemek istediğini... Gündemin ıskalanması halinde, okurların büyük bir kısmı cama yapışırken, bazıları da yazarla birlikte gündemin dışına çıkıp metruk sahillerde gezinti yapmak zorunda kalırlar; ister istemez bir süre paçalarını sıvayarak ıslak kumlarda dolaşıp çakıl taşı toplarlar.

Sonra?

Sonra yine şehre dönerler, insanların arasına... Geç kalmışlardır, konu kapanmıştır çünkü. Yeniden konuşmayı denerler ama

başaramazlar. Artık insanlar başka konuları konuşuyorlardır; yeni şeyler söylüyorlardır, yeni şeyler söylenmesini istiyorlardır; “şimdi yeni şeyler söylemek lâzım cancağızım” filan diyorlardır.

Kötü bir duygu olmalı bu birçokları için... geceyarısı evde sigara paketinin boş olduğunu anlamak gibi birşey... cansıkıcı, lânet birşey... insanı farketmek yerine, *bu insanı* önceleyenler için... *olay* yerine *bu olayı* ciddiye alanlar için... gerçekten de cansıkıcı ve lânet birşey olmalı bu.

“Bayatlattıktan sonra konuşmanın kime ne yararı olur?” diye düşünenler olabilir.

Şehrin göbeğinde yaşamayı sevenlerin bu tür kaygılarla gerilip gerilmediklerini herkes gibi ben de düşünürüm ve fakat diğerlerinin aksine hiç umursamam. Çünkü bayatlattıktan sonra susmanın hiç kimseye yararı olmuyor.

Işmer’in konuşma metnini yorumlamaya devam edecektim; meselâ metinde geçen ve fakat basına yansımayan, Fethullah Gülen Hocaefendi’nin yurtdışındaki okullarıyla ilgili (metinde “Fethullah’ın okulları” deniliyor) pasajı tartışacak ve Rusya’daki (!) Türk çocuklarına “Arapça ve Farsça’ya bulaşmış Türkçe” öğretilmesi şeklindeki iddiayı ele alacaktım; evet ...*cektim*, ...*caktım*...

Fakat olmadı, cama can bulaştı. Benim de keyfim kaçtı: bizde deve çokmuş, ama biz pireyi deve yaparmışız; Arabistan’dan geldi diye herşeyi, her düşünceyi kutlu kılarmışız; bilmeliymişiz ki: deve deveymiş, deveye deve demek için tek kelime (deve) yeterliymiş, çok olurlarsa *develer* dermişiz.

Ne garip değil mi hayatta kalabilmek için benim şu hikâyeyi *binbir gece* anlatmam gerekiyordu:

Harold Armstrong, Türkiye’deki ve Arap ülkelerindeki seyahatlerini anlatıyor: ‘Bir Arabın konuşmasını dinleyenler, sanki konuşan ki-

şinin azı dişlerine kemik parçası sıkışmış da onu dilinin tabanı ile sürekli çıkarmaya çalışıyormuş duygusuna kapılıyor insan' diyor. Türkiye'ye geldiğinde ise, 'Orijinal Tatarca'nın açıklığının devam ettirdiği bir dildir; bana sanki melodi dinliyordum gibi geldi, ancak neden kendi dillerinde bir edebiyat yaratamamışlar' diyerek hayrete düşüyor.

"Harold Amstrong haklıdır. Biliyoruz ki Türkçemizde temel, ana 3000 kelime vardır. Bu 3000 kelimeye 100 ekin, "takı"nın katılması ile ses uyumuna uygun 300.000 kelime türetilmektedir. Pekçok ulus bu kadar çok kelime ile konuşmuyor, konuşamıyor. Bizdeki çağdışı kişilerce yönlendirilen Millî Eğitimciler (!) Türkçe'ye özense, özendirse, özüne dönse, Türkçe ile özdeşleşse, o kadar uluslaşırız. Ne kadar çok kelime ile konuşuyor isek, o kadar çok düşünüyoruz demektir. Arapça'nın kelimedenden zengin bir dil olduğu söylenir. Arapça'da deveye üçyüz değişik ad verilir. Bizde de deve çok ama biz pileyi deve yaparız. Arabistan'dan geldi diye herşeyi, her düşünceyi kutlu kılarız. Bilmeliyiz ki: deve devedir, deveye deve demek için tek kelime yeterlidir: deve. Çok olurlarsa develer deriz.'

Evet, İşimer'e bu kez hak veriyorum:

Bizde deve çok, fakat hiç kıymeti yok!

---

Yalçın İşimer, Açılış Dersi: *Atatürk'üm ve Türkçem*, "Gülhane Tıp Akademisi 1999-2000 Eğitim-Öğretim Yılı Açılış Töreni" içinde, sh. 67, GATA Basımevi, 27 Eylül 1999.

## safahat'a suikasd

Kur'an-ı Kerim meâllerinin içler acısı durumu ortada. Hâlâ muteber bir çeviriye sahip değiliz. Lâyık değiliz çünkü.

Millet olarak lâyık olduğumuz ve dahî lâyıkını bulduğumuz, en nihayet bir takım tüccarların hırs u tamâları ile bir takım cühelânın heveskârlıkları.

Hepsi *bir takım*. Hepsi birer *takım*. Tahlil ettim. Tashih ettim. Hem de yıllarca. Tenkid ettim. Tefsir ettim. Bedelinde bir ömür verdim. Ömrümü verdim. Ömrümü, yani bütün ümidimi.

Zavallı millet. Sattığından da memnun, aldığından da.

Yârânı uyarıp uyarmamanın bir mânâsı yoktu. Ben de bütün huysuzluğumla, bütün hırçınlığımla, hâsılı bütün hicranımla aradan çekildim.

Sustum.

\*\*\*

Milli şairimiz Mehmed Âkif hakkındaki iftiraları da tek tek tashih ve tenkid etmek faydasız artık. Düzeysizlik bir tek Âkif'in hasımlarının alâmeti değil ki. Âkif'in hısımlarının yetersizliği, seviyesizliği, ve dahî işbiriciliği diğerlerinden hiç de farksız değil.

Mahalle, aynı mahalle. Sadakatsizlik, laubalilik, basitlik tüm nâdânın ortak vasfı.

Yazdığım gazetenin sayfaları, *tenbih* adına akıttığım mürekkebatın en büyük tanığı.

Âkif'in ve/veya millî değerlerin hasımlarıyla mücadele etmek, tek tek hatalarına işaret etmek, iftiralarına cevap vermek kolaydı.

*Bir Kur'an Şairi*yse bir öfkenin temessül ve tecessüm etmiş hâlidir.

Yazarını meydanda tek başına bırakıp kaçanlar, kaçmakla yetinmeyip sıcağı sıcağına cepkeninden fişeklerini, gümüş tabakasını, kehribar tesbihini aşırıanlar kimlerdi sanıyorsunuz?

Cephedeki yoldaşları.

Tatsız tutsuz ah o 'mahmur' yoldaşlar.

İşini bilir, keyfini bilir, o umarsız, o densiz, o donsuz yoldaşlar!

\*\*\*

Yıllardır *Safahat* neşirlerine ve sadeleştirmelerine ilişmememin sebebi, bir Âkif sevdalısının, bir Âkif dostunun, bir *Safahat* işçisinin, yani Ertuğrul Düzağ Bey'in, o her türlü takdirin fevkinde addedilmesi lâzım gelen kıymetli neşir faaliyetleriydi.

Nazarımda, *Safahat* emin ellerdeydi. Dolayısıyla çeşitli boyutlarda ve özelliklerde neşri yapılan *Safahat* baskılarına ulaşmak ciddi, gayr-ı ciddi okur için hiç de zor değildi.

Eh, bu arada bir iki ehliyesiz yaptığı neşirler de matbuatın cilvelerindendi. Hiçbirini tenkide lüzum görmedim. Çünkü *tenbih* ve tenkidin lüzumu da yoktu, faydası da.

Kemal Bek'in Bordo-Siyah Yayınları'ndan çıkan *Özgün diliyle ve günümüz Türkçesiyle iki dilli basımını* görmezlikten gelmemin sebebi buydu.

Kamil Eşfak Berki'nin bu neşirle ilgili övücü iki yazısını ise henüz farketmiş bulunuyorum:

— Cesur bir adam çıktı ve büyük bir iş yaptı: Kemal Bek. (...) Bir solukta tüm *Safahat*'ı okumamızı sağlıyor.

— Kemal Bek'in 'akan' Türkçe'ye uyarak ortaya koyduğu *Safahat*'da yeryer aşırı sadeleştirmeler var. Bunlara katılmak pek olanaklı değil. Dün de dediğimiz gibi, bu anlayışta bir yayının pratik değeri tartışılmaz. Âkif'in şiirini baştan aşağı, "bir solukta" okumak imkânını sağlıyor.'

Belli ki tanıtıcı, tanıttığı kitabı okumamış. Okumuş olmasına ihtimal vermiyorum, zira böylesi *bir* soluğun mevcut olabileceğine ihtimal dahî veremiyorum.

*Safahatla* ünsiyeti olan hiç kimse tahrif dolu bu ticarî metâi *bin-bir solukta bile* okumayı beceremez.

Bir solukta okumak, 'okumamak' demektir.

\*\*\*

İki ay önce Hürriyet gazetesinden Doğan Hızlan da bu neşir hakkında bir tanıtım yazısı yazdı.

Hatırlayalım:

Ordu Valiliği'nin yayınladığı kitapları sevgili dostum Oktay Ekşi bana getirdi. Doğrusu Ordu Valisi Dr. Said Vakkas Gözlügül'ün bu dengeli ve Türkiye'nin beklediği anlayışı temsil eden yayın politikasını, seçimini takdir ettim.

---

\* *Milli Gazete*, 28-29 Ekim 2007.

Cumhuriyetin 83. yılı armağanı olarak Kemal Bek'in hazırladığı Kemal Atatürk'ün *Nutuk*unu yayımlamışlar, Cumhuriyetin 84. yılı armağanı olarak da Kemal Bek'in hazırladığı Mehmet Âkif Ersoy'un *Safahat*ını armağan etmişler.

İKİSİ de mutlaka okunmalı. Türkiye'yi, tarihimizi, insanımızı anlamak için iki temel kitap. Valiliklerin, belediyelerin bu anlayışı yansıtan yayın yapmalarını dilerim.\*

Belli ki Doğan Hızlan da okumadan yazmış.

İşin özeti: Ahbab kelâmı.

Valiliklerin ve Belediyelerin kitap dağıtma işine soyunmaları ne güzel!

Bu dağıtma işinin bir ticarî (alış-veriş) boyutu var ama, olsun! Maksat hizmet.

Peki bir kitabı yayıma hazırlamak ve neşretmek için gerekli olan bilimsel ölçütler nerede?

Hele hele bu eserler *Nutuk* ve *Safahat* gibi siyasî ve edebî tarihimizin önemli metinleri ise!

\*\*\*

Yayıncıya diyecek bir şeyimiz yok. Ticarî olarak buluşu, düşüncü birinci sınıf! Hem *Nutuk*, hem *Safahat*. Tam isabet.

Peki bu kârlı düşüncenin ilmî tarafı, muhakkak riayet edilmesi gerekli bilimsel koşulları nerede?

Sözümona gayretli Valiler ile Belediye Başkanları, yayımları itibarıyla biraz hesaba çekilecek olsalar, "Biz o işlerden anlamayız" demek zorunda kalacaklar ve fakat bu toprakların çocukları, devrin çoğulu olan *eduar* (dönemler) kelimesini bile *duvarlar* diye sadeleştirecek kadar beceriksiz bir heveskârın insafına terkedilecek.

---

\* *Hürriyet*, 28 Aralık 2007.

Yazık!

Çok yazık!

Aşağıda, Safahat'ın şu *velâyet* altına alınmak istenen sadeleş-tirmesine biraz yakından bakmayı deneyeceğim. Çünkü Âkif'i Âkif-çilerden, Atatürk'ü Atatürkçülerden koruyan bir *ciddiyete davet* yasası yok ülkemizde.

Varolan, bir tek ızdırabın şahsiliği, vicdanınsa umumiliği.

\*\*\*

Yazımın bu bölümünde hem ilim ve irfanla ilgili olan devlet er-kânına, hem siyaset ve ticarete düşünün edebiyat yârânına, hem de edebiyat ve düşünce mirasımıza duyarlı vicdan sahibi okurlara Meh-med Âkif Ersoy'un *Safahat*ının Kemal Bek eliyle (*Nutukla* birlik-te) ticaret ve siyaset piyasasına sürülen “özgün diliyle ve günümüz Türkçesiyle iki dilli basım”ından bazı misâller vereceğim.

Siyasî ve ticarî bilmişliklerin düşünce ve sanata ilişen, ilişmekle kalmayıp düşünce ve sanat üzerinden iktidar devşiren o meşum elini hararetle sıkınam beklenmemeli benden.

Bu nedenledir ki düşünce ve sanatı birleştiren tepeden sesleni-yorum size!

Dilin, dilimizin tâ içinden. Türkçe'nin içinden.

## BİR

Yatarken yerde, zulmiyle kaynaşmış alçak düşünceler / Yarıp du-varları, yükselmiş bu korkunç kabul heykeli (s. 41)

Aslı şöyle:

Yatarken yerde ilhâdıyla haşr olmuş sefil efkâr / Yarıp edvarı yük-selmiş bu müdhiş heykel-i ikrâr

Sadeleştirici, kabaca ‘dinsizlik/ateizm’ anlamına gelen *ilhâd* kelimesinin yerine *zulmü* koymakla kalmamış, ikinci mısradaki karşıtı olan o tarihî devirlerin içinden yükselen *heykel-i ikrân*, yani sarılmaz imanı, ne demekse, *duvarları yarıp yükselen korkunç bir kabul heykeli* hâline dönüştürmüştü.

## İKİ

Her cemaatten beş on dinsiz çıkar, bu durum / Pek doğaldır; ama  
dinsiz olması bir milletin, boş lâf. (s. 347)

Aslı şöyle:

Her cemaatten beş on dinsiz zuhur eyler, bu hâl / Pek tabiidir.  
Fakat *ilhâd*ı bir kavmin muhâl.

*İlhâd* kelimesi, çok şükür burada *dinsizlik* anlamı kazanmış, ama bu sefer cânım *muhâl* (imkânsızlık) kelimesi, *boş lâf* hâline dönüşmüştü.

(Beyitteki *hâl-muhâl* kafiyesinin katline işaret edelim mi?)

## ÜÇ

Bütün ileri gelenlere tiryaki bir kopuk tanırım. (s. 439)

Aslı şöyle:

Bütün kebaire tiryaki bir kopuk tanırım.

Sadeleştirici, anlaşılan, *kebâir* ile *ekâbiri* birbirine karıştırmış, ve büyük günahlara alışmış, yani metinde geçtiği hâliyle “içki, kumar, fuhuş, irtikab (rüşvet) gibi her türlü rezilliğe, şenaate mübtelâ bir kenar mahalle bitirimini, *bütün ileri gelenlere* tiryaki eylemiş.

## DÖRT

İstemem, dursun o temelsiz övünçler bir yana... (s. 471)

Şu “temelsiz övünçler” de neyin nesi acaba?

Üşenmeyelim bakalım:

İstemem, dursun o pâyânsız mefahir bir yana...

Çok bilmiş sadeleştirici, *pâyânsız* (sonsuz, nihayetsiz) kelimesini, *payandasız* anladığı için hiç düşünmeden mefahiri *temelsiz* yapmış.

## BEŞ

Nedir bu? Başka değil, aynı Tanrısal edimin işidir: / Bütün ezeldeki çalışmanın yoğunlaşmışıdır.

Aslı nedir şu *tanrısal edimin*, bir bakalım:

Nedir bu? Başka değil, aynı cilvenin işidir: / Bütün ezeldeki sa'yin tekâsûf etmişidir

Bu nasıl bir densizliktir ki hiç acımadan *cilve* kelimesine kıyılabilmiş?

Sadeleştiricinin ne Osmanlıcası, ne Türkçesi vardır; ne de aklen ve edeben zevk-i selimi.

Âkif'in şiiirleri sözkonusu olduğunda gereken felsefî ve tasavvufî birikimden ise hiç nasibi olmadığı pek aşikâr.

## ALTI

Tüllenlen mağribi akşamları sarsam yarana...

Âkif'in, âşıkı olduğum bu mısırânı, sadeleştirici, bakınız nasıl da hunharca katletmiş:

Tüllenen batıyı, akşamları sarsam yarana... (s. 651)

Ne yazık ki sadeleştirici *garb* ile *mağrib* arasındaki koca farkı göremeyecek kadar özensiz ve laubali.

## YEDİ

Bir de şu misâli gözden geçirelim:

Bu cebhe fecr-i ezelden örülmüş olsa gerek;

Sadeleştikten sonraki hâli:

Bu cephe, eskiden tan şafağından örülmüş olsa gerek; (s. 731)

Hakikaten yazık! Çok yazık!

*Fecr-i ezel* demek, hilkatın/yaratılışın başlangıcı demek. *Tüllen* *mağribi* hiç utanmadan *tüllen* *batıya* dönüştüren zevksizlik ve kültürsüzlük, fecr-i ezel'i de *eskiden tan şafağı* hâline getirmekten çekinmemiş.

Nasıl olur da şimdi Cemil Meriç hatırlanmaz:

— “Mabedi bezirgânlardan temizlemek, bezirgânlardan, dilencilerden, kalem haydutlarından, gazâların en hürmete şayanı!”

## SEKİZ

Zaman da çalışmaya çıkar: Çünkü hep onunla yürür. / Yer de çalışmaya varır: Çalışmayı sifra indiriniz, / Yerin varlığı düşünülemez, mekân boş düşünce olur. (s. 387)

Sadece terzil değil, rezil de edilen bu felsefi anlatımın aslı şöyle:

Zaman da sa'ye çıkar: Çünkü hep onunla yürür. / Mekân da sa'ye varır: Sa'yi sifra indiriniz, / Mekân tasavvur edilemez, muhâl olur hayyiz.

*Mekânı yere dönüştüren kafa, hayyizi de mekân yapıveriyor.*  
Neymiş, “zaman da çalışmaya çıkar”mış, “yer de çalışmaya varır”mış.

Allah hepimize akıl fikir versin!

## DOKUZ

Yeryüzü mahkumu olmuştur, zaman mahkumu olmakta; / O, yazık, istiyor egemen kesilmek bütün dünyada! (s. 693)

Aslı şöyle:

Zemîn mahkumu olmuştur, zaman mahkumu olmakta; / O, heyhat, istiyor hâkim kesilmek bu'd-ı mutlakta.

*Mekân ve hayyizden sonra şimdi de şair zemîn kelimesini kullanıyor. Zaman zemîn meselesi.*

Peki sadeleştirici ne yapıyor, zemîn'e yeryüzü diyor, buud-ı mutlak'ı ise dünya hâline getiriyor.

## ON

Topraktan örtüne büründün sen, ey edebın ışığı, / Ama o parlaklık ki hatırımdadır... Söner, / Durup mezarının üstünde ağladıkça (bir) bulut; (s. 113-115)

Bu mısraların aslı ise şöyle:

Ridâ-yı hâke büründün sen ey sirâc-ı edeb, / Fakat o lem'â ki yâdımdadır... zevâli adîm... / Durup mezarının üstünde ağladıkça sehab;

Şair hatırdaki o ışığın zevalinin adîm olduğunu, yani bulutlar durup mezarının üstünde ağladıkça hatırdaki o parlak ışığın aslâ sönmeyeceğine işaret ediyor.

Sadeleştirici ise, “o parlaklık ki hatırımdadır, söner” diyor.

## ONBİR

“Sevkediyormuş meğer insanları/Hakk-ı übüvvet de bu caniliğe” beytinde geçen *hakk-ı übüvvet*, yani babalık hakkı, *kulluk hakkı* diye katledilmiş. (s. 463)

## ONİKİ

“Beşer değil mi? Teâlî de etse irfanı” mısraî, şu şekilde katledilmiş:

İnsan değil mi? Yükselse de etse kültürü, (s. 375)

Ne güzel, değil mi? *Yükselse de etse kültürü...*

## ONÜÇ

Boğulmuş insanın ruhu, şarabın kızıl dalgalarında / Görünüyor, lânet olası meyhanecinin çirkin yüzünde! (s. 79)

Bu beytin aslı şöyle:

Boğulmuş rûh-ı insanî şarâbın mevc-i âlinde. / Nümâyan mel’anet sâkisinin çirkin cemalinde!

Hadi uzatmayalım da kısaca söyleyelim, “lânet olası meyhanecinin çirkin yüzünde” diye bir ibare yok metinde.

Şair, “meyhanecinin çirkin yüzündeki mel’anetin görüldüğü”ne işaret ediyor, o kadar!

*Mevc-i âli* ise “kızıl dalgalar” değil, “yüksek dalga(lar)” demek.

## ONDÖRT

Tarih, o bizim eştiğimiz kanlı yıkıntı, / Saklar sayısız mezar ile milyonla yazıtı. (s. 702)

Bu anlamsız satırların aslı şu:

Tarih, o bizim eştığımız kanlı harâbe, / Saklar sayısız lâhd ile milyonla kitâbe.

Şairin *harabe* ile *kitâbe* arasındaki kurduğu sescil (!) yakınlığın nasıl da mahvolduğuna üzüldüğümü sanmayınız, sadeleştiricinin *yıkıntı* ile kafiye tuturmak için *yazıt* kelimesini ittirmesi ('i' haliyle kullanması) hüznlendiriyor insanı.

Bakınız: yıkıntı+yazıtı.

*Mezartaşı* (kitâbe) anlamına mı gelir *yazıt*?

Ne diyeyim, Safahat'a yazık olmuş.

\*\*\*

Hülâsa, sadeleştiricinin lisan ve tarih bilgisinin, ilmî seviyesinin, zevk-i edebîsinin, hassasiyet ve dikkatinin böylesi bir iş için yeterli olmadığı sarahaten ortada.

Yazımızı bitirken, eski bir münekkid dostumuzu, Cemil Meriç'i buraya konuk etmemizin tam da sırası:

İstedığımız, şaheserlerin kazanç hırsına kurban verilmemesi, yani mabedin bezirgândan temizlenmesidir. İstedığımız, otoritelerini münekkidin sükûtuna borçlu olan kalem erbabının, cihan edebiyatının, buudları sayısız asırları kucaklayan Panthéon'una dolu dizgin dalıp ebediyetin önlerinde secde ettiği şâhikalara saygısızca saldır-mamasıdır.

Türkiye'de seviyesizliğin ve ciddiyetsizliğin yaygınlığından şikâyet edenlerin de haksız çıkacağı günlerin gelmesi umuduyla.

Söylemenin sırası değil mi bilemiyorum ama ben kötümser değilim, karamsarım.

## **secaat arzederken sirkatin söyleyenler**

Fikir ve yazı hayatım içinde *çeviri eleştirileri* oldukça geniş bir yer işgal eder.

Bu sadece bendenizin değil, Türkiye'nin de kaderi. Çeviriler üzerinden düşünen bir toplumuz; doğu ve batı dillerinden yapılan çeviriler üzerinden...

İngilizce düşünüyoruz. Türkçe düşünmüyoruz, Türkçe içinde, Türkçe aracılığıyla düşünmüyoruz.

Dileyen üzerine alınabilir: Biz, gerçekte, pek düşünmüyoruz.

Sebep, bugünkü Türkçe'nin, bir şeyin devamı olmaması. Dilimiz gibi, düşüncemiz de bir şeyin devamı değil ne yazık ki. Müziğimiz de, mimarimiz de...

Türk düşünce ve sanatını kanatlandıracak bir Türkçe, her şeyden evvel Osmanlıca'nın hayr'ul-halefi olmak zorunda. Tabii ki eğer bir şeyin devamı olmak istiyorsa... eğer ne yapıp edip zengin bir mirasın imkânlarından yararlanmak istiyorsa...

Düzeysiz sadeleştirme teşebbüsleri, bu imkânların heder edilmesinden başka bir mânâ ifade etmiyor benim nezdimde.

Osmanlıca ilmî ve edebî metinler henüz adam gibi Latin harflerine aktarılmamışken, alalacele kotarılmış sadeleştirmelerle dilimizin kaynaklarını kurutmak, *sû-i kasd*dan öte bir mânâ taşımaz.

\*\*\*

Daha önce böylesi bir suikast timsalini, Mehmed Âkif Ersoy'un *Safahat*ının başarısız bir sadeleştirmesini gelişigüzel birkaç misâl vermek suretiyle teşhir ve tenkid etmiştim. Hem de “siyasî ve ticarî bilmişliklerin düşünce ve sanata ilişen, ilişmekle kalmayıp düşünce ve sanat üzerinden iktidar devşiren o meşum elini hararetle sıkınam beklenmemeli benden...” diyerek...

Sadeleştirme sahibi Kemal Bek'ten bir cevap geldi.

Cevaplarının girişinde, “Sayın Cündioğlu, yazınızı hangi ruh hâliyle yazdığınızı doğaldır ki bilemiyorum; ama nedeni ne olursa olsun emeğe saygı duymayan, tepeden bakan, benbenci, kibirli bir ruh hâli olduğu kesin!” demişler, sonra da bakınız nasıl da *tevazu* göstermişler:

1. Birinci maddedeki *ilhâd* sözcüğü ve *heykel-i ikrâr* tamlaması konusundaki eleştiriniz doğrudur; benim metnimde de eleştiriniz doğrultusunda düzeltildi.
2. Üçüncü maddedeki, “Bütün kebâire tiryâkî bir kopuk tanım...” dizesindeki *kebâir* sözcüğünün çevirisine getirdiğiniz eleştiri doğru; benim metnimde düzeltildi.
3. Dördüncü maddedeki “İstemem, dursun o pâyânsız mefâhir bir yana...” dizesindeki *pâyânsız* sözcüğünün çevirisine getirdiğiniz eleştiri doğru; benim metnimde düzeltildi.

4. Yedinci maddedeki, «Bu cebhe fecr-i ezelden örölmüş olsa gerek;» dizesindeki *fecr-i ezel* tamlamasının, *bezm-i ezel* terimi de düşünölecek olursa, ne anlama geldiğı kolayca anlaşılıyor.

Benim, çevirimde kullandığım “eskiden beri” sözcüklerinin doğru ama yetersiz olduğı da açık. “Bezm-i ezel, hilkatın/yaratılışın başlangıcı demek” şeklindeki eleştiriniz doğru; metnimde düzeltildi.

5. Onuncu maddedeki, “Fakat o lem’â ki yâdımdadır... zevâlî adîm...” dizesinde yer alan *adîm* sözcüğünün, dalgınlıkla, bilgisizlikle, ya da ne dersiniz deyin, atlanmasından dolayı *ışığın sönməsi* değil *sönmemesi* gerektiğı şeklindeki eleştiriniz doğru; benim metnimde düzeltildi.

6. On birinci maddede, “Sevk ediyormuş meğher insanları / Hakk-ı übüvvet de bu cânîliğe” beytinin ikinci dizesindeki *übüvvet* sözcüğünün yanlış çevrildiğı konusundaki eleştiriniz doğru; benim metnimde düzeltildi.

7. On üçüncü maddedeki: “Boğulmuş rûh-ı insanî şarâbın mevc-i âlinde / Nümâyan mel’ânet sâkisinin çirkin cemâlinde!” beyti için söylediğiniz “Şair, *meyhanecinin çirkin yüzündeki mel’ânetin göröldüğüne* işaret ediyor...” yolundaki eleştiriniz doğru; benim metnimde düzeltildi.

Bu açıklamanın yanı sıra, sayın Kemal Bek, eleştirilerim arasında doğru bulmadıkları (gerçekte: *anlamadıkları*) birkaç hususu da zikrediyorlar.

Meselâ:

— ... sizin gibi “zor beğenir”lere beğendiremediğimiz düşünölerek, benim metnimde *Tanrı’nın işi* kaldırılıp yerine özgün metindeki *cilve* sözcüğü kondu ve bir dipnotla da açıklaması yapıldı.

— “Tüllenen mağribi akşamları sarsam yarana...” dizesindeki *mağribi* sözcüğünü *batı* olarak çevirmemi beğenmemişsiniz; “Batı uy-

garlığı” falan mı anladınız nedir? Bu sözcük de, yine size anlatamadığımız düşünülüp *günbatımı* olarak değiştirildi.

— ... *sa’y* ve *hayyiz* sözcüklerinin anlamları konusunda, kafası sizin gibi *zamana* ve *mekâna* takılanlar düşünülerek, benim metnimde bu sözcüklerle *hayyiz* sözcüğü birer dipnotuyla açıkladı. Yoksa *hayyiz* sözcüğünün, bilmediğimiz felsefî anlamları mı var? Varsa, açıklasaydınız keşke.

— ... beytinde yer alan *zemini* ‘yeryüzü’, *bu’d-ı mutlakı* ‘dünya’ diye çevirmeme de kızmışsınız. Ama nedenini açıklamıyorsunuz. “Zaman-zemin meselesi” diyorsunuz. *Bu’d-ı mutlakın* bir felsefî ya da dinsel bir anlamı mı var?

\*\*\*

Okurlarından hemen özür dilemesi ve derhal bu *Safahat* neşrini piyasadan toplattırması gereken “Bordo Siyah Klasik Yayınlar / Türk Klasikleri Editörü” sayın KEMAL BEK’e daha fazla yardımcı olamayacağım için üzgünüm. Zira kendileri bu kadarcık tenkidten bile istifadeye salih görünmüyorlar.

*Hayyiz* sözcüğünün, bilmedikleri felsefî anlamları mı varmış?

*Bu’d-ı mutlakın* bir felsefî ya da dinsel bir anlamı mı varmış?

Bu suallere cevap vermekten teeddüb ediyorum. Çünkü utanıyorum.

Kendi adıma da, kendileri adına da.

Eğer rivayet doğruysa, bu kitaplardan yüklü bir miktar satın aldığı söylenen TBMM Başkanlığı adına da.

Bilmediğimiz o kadar çok şey var ki!

En başta *edeb*

## tarihin gölgesinde

Ünlü matematikçimiz Salih Zeki, “Yurdumuzda ilimle uğraşmak, körler çarşısında ayna satmaya benzer” demiş.

el-Hak doğru! Ne yazık ki doğru! Ucuz ve parlak mamüllere alışmış/alıştırılmış geniş bir okur kitlesi karşısında ciddi (!) ünvanlar taşıyan ilim adamları bile kolay bir popülizmin peşine takılıp *halkın anlayabileceği surette* eserler yazmayı marifet addediyorlar. Bu yüzden kitapçı vitrinleri, üç beş yaldızlı cümleyle, beylik iddialarla, insana gına getiren tekrarlarla ve âdeta lütfen konulmuş *birkaç* ya da dostlar alışverişte görsün kabilinden ilgili-ilgisiz *yüzlerce* dipnotla süslenmiş incelemelerle dolu.

Fî tarihinde Mehmet Âkif merhumun vefat yıldönümü vesilesiyle bir konferans vermek üzere davet edilmiştim. Organizatörler, konferans öncesinde bir slayt gösterisi hazırlamışlar. Çaresiz izledik. “Çaresiz” diyorum; zira korktuğum başıma gelmişti. Çünkü vefatının üzerinden 60 küsur yıl geçtiği halde, ilgililer, rahmetli Âkifi üç yıl geç dünyaya getirdiler, iki yıl gecikmeli olarak lise-

den, bir yıl gecikmeli olarak yüksek okuldan mezun ettiler; beş yıl erken evlendirdiler, kendisini 15 yıl önce hafız eylediler; babasının adını yanlış yazdılar; annesiyle ilgili hiç bilgi vermeyi akıl etmediler; kaç çocuğu olduğunu bilen birini aramışlar ama bulamamışlar; gayûr adamlardı vesselam, oğlunu torunu diye tanıttılar; erkek torunu olmadığı halde kendisine bir de erkek torun hediye ettiler.

Ben mevtanın ruhu muazzeb olmasın diye konuşmamın başında bir iki hatayı düzeltmeye çalışınca; işittim ki sonradan beni de “lüzümsüz işler bakanı” ilan etmişler.

İtiraf etmeliyim ki “Burası Türkiye...” sözünü hazmedemediğim gibi; bazı beceriksizlerin kendi becerisizliklerini “Burası Türkiye...” diye örtmeye kalkışmalarından da hazzetmiyorum. İlmî tenkidlerin değil *denetim*, öylesine bir *uyarı* ya da *hatırlatma* değeri bile taşı-maması karşısında birçok kimse gibi ben de kahroluyorum. Gamsızlık ve pişkinlik kadar insanı çileden çıkaracak başka bir tutum tasavvur edilebilir mi bilemiyorum.

Bazı mülahham zevâtın -sözgelimi- Mehmet Âkif’in Safahat’ında yer alan bir beyti nakledip hemen dipnotta *XIX. Yüzyılda Japon Ekonomisi’nin Değişim Parametreleri Üzerine Epistemolojik Kavramlaştırmalar* (Kualalumpur, 1992) adlı bir bilimsel tedkiki kaynak (!) göstermesi karşısında “Vay bee!...” diyeceklerin sayısının az olmadığı bir ülkede kalplerimize sürür bahşeden kaç esere, kaç muharrire işaret edilebilir?

Edilse ne olur?

Ediliyor da n’oluyor?

Filhakika bilgi’nin ve/veya bizâtihi bilme talep ve eyleminin seç-kince bir faaliyet olduğunu anlamak, kendisini seçilmiş hissedemeyenler için; evet, şöhretin kitleler, itibarın ise seçkinler nezdinde tahakkuk edeceği hakikatini kavrayamayanlar için çok zordur ve fakat imkânsız değildir.

Burası Türkiye ve bu ülkede hâlâ “bu ülke”ye, bu ülke’nin mânâ ve ehemmiyetine yaraşır önemli işler yapılıyor; bu önemli işlere ilgi duyan kemmiyet itibariyle değilse bile, keyfiyet itibariyle azımsanamayacak denli seçkin bir topluluk bulunuyor.

İşte bu seçkin topluluk içindir ki yazmaya ediyor; yazmanın karşılığı bulunabiliyor. Hâlâ harçlığını kitaba yatırıp eve yürüyerek dönen cevval gençlerin bulunduğu bir ülkede, hâlâ fotokopiyle çoğaltıkları dergileriyle dünyayı değiştirmeye çalışan soylu ser-serilerin nefes alıp verdiği bir memlekette yazmak için çok ama çok önemli bir sebebimiz var demektir!

Hep söylerim, yine söyleyeyim: harbi kaybetmek mühim değil, mühim olan sokak muharebelerini kazanmak.

Kendimiz için, kendimize sadakatimizi muhafaza etmek için hiç değilse sokak muharebelerini kazanmakla, cesametinin küçüklüğüne rağmen büyük işler yapmaya talip olmakla mükellefiz.

Mehmet Genç hocamızın *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi* (İstanbul, 2000) adlı eseri yayımlandı da n’oldu diye düşünmeyin sakın! Bilakis *Hac Yolunda Bir Karıncanın* hikâyesini okuyun. Kitleleri değil, yaptığı işin asaletini düşünen büyük bir ustanın tarihe nasıl kayıt düştüğünü (tarihe nasıl kayıt düşülebileceğini) gözlerinizle görün.

Görüyorsunuz, hakkında ikinci yazıyı yazmak üzere bilgisayarımın başına oturduğum halde Ali Birinci üstadımızın *Tarihin Gölgesinde* adlı eser-i âlisinin muhtevasına dair birşeyler söylemeyi bir türlü beceremiyorum. Yazımın sonuna geldim ve yine -vâ esefâ- istediğim yazıları yazamadım.

Çok ciddi bir mazeretim var çünkü... İhtişamının tesiri, lütfen kaleme alınmış birkaç satırla bu eser-i âliyi tanıtmaya elvermiyor... Hangi bölümüne işaret etsem, işaretimin işaret olunanı ‘keşf’ değil, ‘setr’ edeceğinden çekiniyorum. Hangi bölümünden örnek verebi-

lirim ki? “Ulema, Müderris, Meşayih ve İlim Adamları” bölümünden mi? “Mülkiye, Hariciye, Seyfiye Mensupları” bölümünden mi? Yoksa “Matbuat, Edebiyat ve Siyasiyât Mensupları” bölümünden mi? Evet, hangi bölümünden sizlere örnekler verebilirim ki şu birkaç satırla?

Misâl verememekte mazurum. Gözleri kamaşan her âciz kadar mazurum. Binaenaleyh siz benim mırıldanmalarına aldırmayın, “Burası Türkiye” ne demekmiş gidin bu sözün mânâ ve ehemmiyetini tarihin gölgesinde dolaşarak bizzât öğrenmeye çalışın!

Belki de yanlış söyledim; *tarihin gölgesinde* değil, *tarihin kendisinde*.

## amerikan gizli belgelerinde

20 Kasım 1999 Cumartesi günü Türkiye Yazarlar Birliği'nin davetlisi olarak *Haydi Safahat Okumaya* başlıklı açılış dersine konuşmacı olarak katıldım. Güzel, güzel olduğu kadar da heyecanlı ve anlamlı bir toplantıydı. Âkif üzerine konuşuldu, *Safahât* üzerine konuşuldu. 27 Aralık 1999 tarihinde Âkif'in kabrinin başında buluşmak için sözleşildi.

D. Mehmed Doğan ve arkadaşları'nın başlatmış olduğu *Safahât* derslerinin Anadolu'da yayıldığı, insanların aralarında gruplar oluşturarak bu tür dersler yapmaya başladıklarını da öğrendim orada... Bu gerçekten hayırlı bir başlangıç... Çünkü *Safahât* dersleri alelâde şiir okuma dersleri değildir. Safahat dersleri bir dünyayı, bir tarihi, bir dili, bir dâvâyı öğrenmek demektir... “Benim için iki şey mukaddestir: din ve dil” diyen büyük bir dâvâ adamının ızdırabına katılmak, onunla birlikte gözyaşı dökmek demektir.

Rahmetli babam, 20 yıl önce benim küçük kütüphaneme bir göz gezdirmiş ve şöyle demişti:

Bir kütüphanede şu iki kitap mutlaka olmalıdır: Kur'an ve Safahât!  
Burada Safahât'ı göremiyorum.

*Safahat* benim kütüphanemdeki yerini bu küçük îmadan sonra almıştı... Gönülümde ve fikrimde yer edişi ise o kadar çabuk ve kolay olmadı... Çünkü Safahat'ı defalarca okumak ve orada söylenenleri dikkatlice kavramak zamanımı almıştı.

*Safahat dersleri* yayımlalı... Gençlerimizin dillerini, kültürlerini, tarihlerini tanıyabilmeleri için yayımlalı... Hepsinden evvel o muhalled eserin ardındaki insanı, Âkif'i tanımak için yayımlalı....

Safahat'ın üç kitabında (III, V, VII) Kur'an-ı Kerîm'den müteaddid ayet tercümeleri yer alır ve 15 kadar pasajın manzûm tefsiri yapılır.

Acaba İlahiyat Fakültelerinin Tefsir Kürsülerindeki hocalarımız, Âkif'in Kur'an tercüme ve tefsiri hakkında bilgi vermek, bu metinlerin manzûm Kur'an çevirileri içerisindeki yerini göstermek için bu bölümleri talebelere okutsalar faydalı olmaz mı?

Niçin bir iki ders, bu manzûm tercümelerin tahliline ayrılmassın?

İşini ciddiye alan, hamiyet sahibi, ilim sahibi hocalarımızın bu konuda bir adım atacıklarını sanıyorum; zira 27 Aralık 1999 merhum Âkif'in vefat yıldönümü.

Ara Sokakların Tarihi'ni okuyanlar, Amerika Birleşik Devletleri'nin ikinci Türkiye sefiri Charles H. Sherrill'in hâtıratını ne kadar önemsediyimi bilirler. Bu yazıda da aynı zâtın Kur'an çevirileri hakkında 1933'de Amerikan Dışişleri Bakanı'na yazmış olduğu gizli rapordan söz etmek isterim.

Amerika Birleşik Devletleri İstanbul Büyükelçiliği tarafından Washington'a gönderilen ve konusu *Kur'an Çevirileri* olan 10 Şubat 1933 tarihli, 363 nolu bu belgenin mikrofilmli Amerikan

Kongre Kütüphanesi'ndeki 15 Mart 1933 tarihli dosya içerisinde bulunmaktadır. Türkçe'ye tercüme de edilmiş olan bu belge şu şekildeki bir girişle başlıyor:

Sayın Dışişleri Bakanı,

8 Şubat 1933 tarihli ve 359 numaralı raporuma istinaden Kur'an'ın Arapça ve Türkçe basımı üzerinde yapmış olduğum araştırmalardan elde ettiğim bilgiler Bakanlığınızı ilgilendirebilir: Hiçbir resmî Türkçe Kur'an çevirisi yok gibi görünüyor. Burada yayımlanan çeviriler şahsî çevirilerdir. Gazi, bir yıl önce Kur'an'ın belirli bazı bölümlerini Türkçe olarak kullanmaya karar verdiği zaman, Türkiye'deki Eski Paris ve Tahran Askerî Ateşesi Albay Cemil Bey tarafından yapılan bir çeviri vardı. O da yeterli bir çeviri olarak kabul edilemezdi. Resmî çevirinin yayınlanması, yetenekli bir Türk şairi olarak duyduğumuz, bazı zaman Mısır'da ikamet eden Mehmet Âkif Bey'e havale edildi. Fakat onun hareketleri sonucu Diyanet İşleri Başkanlığı ile kendisi arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Sonuçta o, çabalarına son verdi. Kur'an'ın yayımı, çevirisi ve de Peygamber'in hadîsleri için Diyanet İşleri Başkanlığı Bütçesi'nden 4.000 lira ayrıldı. Bundan anladığım kadarıyla, şu anda resmî bir çeviri hazırlanıyor. (...)

Bu mesele üzerinde -nasipse- duracağız; zira elin adamının bile bu denli ilgilendiği bir konuda, müslümanların ilgisiz kalmasına gönlümüz razı değil!

Bacon'dan çok önceleri bakınız Firdevsî ne demiş:

*Tevânâ buved her ki dâna buved* (Bilgi güçtür!)

## yağmura hakkınız olsun!

*Dergi* sözcüğü derlemek'ten geliyor; tıpkı *mecmuânın* cem'etmek'ten geldiği gibi...

*Gazete* ise İtalyanca bir sözcük olan *gazzetadan* dilimize girmiş; Fransızca *periodique* karşılığı...

Anlamı: “hergün veya belirli zaman aralıklarıyla çıkan, belli aralıklarla tekrarlanan yayın”, kısacası ‘sürelî yayın’ demek...

*Chronique* sözcüğü ise daha çok tarih alanında kullanılıyor; *ve-kayinâmenin* karşılığı olarak...

*Gazzeta*’da olduğu gibi, mecmua ve dergi sözcüklerinin de zamanla, vakitle, süreyle yakın bir ilgisi var... VE bu ilgi nedeniyledir ki dergiler hep haftalık, onbeş günlük, aylık, üç aylık, altı aylık, vs. periyotlarla çıkarlar.

Şimdi kullanımdan kalkmış görünen *mevkûte* sözcüğü, “sürelî yayın” anlamına gelmekle kalmıyordu; aynı zamanda, sadece “gazeteleri” değil, “mecmuaları” da kapsıyordu.

*Tarih ve Düşünce* dergisi de böyle... Bu dergi, sadece tarihî bilgileri derlemekle, toplamakla kalmıyor, bu bilgilerin zamanla, vakitle alâkasını da gözetiyor; dolayısıyla günü/günceli yakalamaya çalışıyor, güncelin sığılına düşmeden okurlarının dikkatini olup bitenlerin arka-planına çekmeyi amaçlıyor, kısacası bilgilendiriyor, bilgi'yi tarih kılıyor.

*Tarih ve Düşünce* dergisinin 2. sayısı (Kasım sayısı) da çıkmış bulunuyor.\* Dosya konusu ise şu:

*Mehmed Âkif'in "Meâl"i neden yakıldı?*

Dosya, uzun ve ayrıntılı bir söyleşinin yanı sıra, Âkif'in "Kur'an Meâli"ne temas eden 18 mektuba yer veren bir tedkikle, yine Âkif'in Safahât'ta yer alan Batı'ya dair tespitlerini hâvi bir araştırmadan oluşuyor.

Bu arada dosyayı hazırlayanlar Âkif'in Kur'an Meâli'yle ilgili birincil kaynaklardan derlenmiş 13 adet belgesel nitelikli hâtırata yer vermeyi ihmal etmemişler... Türkçe Kur'an okumalarını manşete çıkaran devrin gazetelerinden alınmış kupürler, fotoğraflar, Âkif'in el yazısının örnekleri, gönderdiği mektup sayfaları... Bir de (tahminen 1912-1913'lerde) Âkif'in Babanzâde Ahmed Naîm'le müştereken hazırlayıp İzmirli İsmail Hakkı, Kuşadalı Rıza Efendi ve Kâmil Miras'la birlikte yapılan uzun müzakere ve münakaşalardan sonra uzlaşarak ortaya koydukları o güzelim "Fatiha Sûresi" çevirisi...

Bu metin ilk kez 1947'de kime ait olduğu belirtilmeksizin koca ciltlerin arasında yayımlanmış; iki yıl sonra da bir gazete yazısında hikâyesi anlatılıp çeviriye emeği geçenlerin isimleri açıklanmıştır.

Hikâyesi dergide yer alan bu tarihî çeviriyi sizlere bir de bu köşeden aktarmak isterim:

*Tarih ve Düşünce*, yıl: 1, sayı: 2, Kasım 1999.

Hamd Allah'ın; O, âlemleri nizamlayan; çok esirgeyen, koruyan; cezâ günü'nün sahibi. Allahım! Yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Allahım! Bizi doğru yola hidayet eyle! O kendilerine ihsan ettiğin mü'minlerin yoluna; hışmolunanların değil, sapkınların da değil.

27 Eylül 1999 Pazartesi günü yapılan bir konuşmanın hepimizi nasıl rencide ettiği, bir Kur'an şairi olan Âkif'e yönelik hakaretlerin ne denli büyük tepkilere yol açtığı hâlâ hâfızalarımızda, hem de bütün canlılığıyla... Lâkin *tarih* denen o muhteşem levhanın üzeri, sadece hissî ve hamâsî tepkilerle yazılmıyor; bilâki bilgi de gerekiyor, belge de tarihin bizlere doğruları anlatması için.

Bizim bizden sonraki nesillere gerçekleşi olduğu gibi aktarabilmemiz için, elimizde bilgimiz olmalı, belgemiz olmalı ki ileride ortalığı karıştırmak amacıyla bu milletin değerlerine saldıranlara hakkettikleri cevap verilebilsin!

*Tarih ve Düşünce* dergisi, sizler adına bu vazifeyi üstlenmiş ve sizleri bilgilendirebilmek için bilgi ve belge dolu bir dosya hazırlamış.... Üstelik sadece geçmiş aydınlatmak, tarihe kayıt düşmek için değil, aynı zamanda Kur'an şairi'nin 27 Aralık 1999'daki vefat yıldönümüne dikkatlerimizi çekebilmek için.

Bu arada Musevi asıllı bir Osmanlı aydını olan Robert Mızrahi'nin Besmele'li günlüğünü tanıtan yazıyla, Ali Emirî ve Millet Kütüphanesi'ne dair kütüphane müdürü Serhan Tayşî Bey'le yapılan söyleşiye işaret etmeden geçmeyelim.

Derginin editörü M. Fatih Can, "Fidan dik büyüt onu/Ki yağmura hakkın olsun!" diye sesleniyor.

Ne diyelim, madem kıyametler koparken bir fidan dikmeyi göze alanlar çıkmış, elbette o fidanı büyütme için... yağmura hak kazanmak için... çaba sarfedecek sevdalılar da çıkacaktır!

## bir metnin hatırlattıkları

Dahil olduğu siyasî yapının yapıp ettikleriyle kendi şahsî kanaatleri arasındaki mesafeyi muhafaza edebilmek becerisini çok az insanın gösterebildiği ma'lûmdur. Her ne pahasına olursa olsun salt *tarafdarlık* sâikasıyla hareket eden, mensubu bulunduğu câmiayı haklı ya da haksız her halukârda müdafa etmeyi vazife bilen siyasetçi sayısı hiç de az değildir çünkü.

*İhanet* bu gibi durumlarda herşeyi izah eden bir anahtardır.

İhanet... yani tarafdarlık koşullarına riayet etmemenin meş'ûm adı...

*İtiraf* bir bakıma ihanet...

“Yanlış yapıldı” demek ihanet!

“Keşke şöyle yapılsaydı” demek ihanet!

Lâkin unutmamak icab eder ki *ihamet* mağlûbiyet zamanlarında yapılan muhasebe'nin/murakabe'nin vasfıdır, galibiyet halindeyse *fesad*!

Bu nedenledir ki fesad çıkarmakla suçlanmak istemeyen siyasetçiler idare-i maslahatı tercih ederler; ihanetle suçlanmak istemeyenler de tabiatıyla susmayı.

Siyasetçiliğinin yanı sıra fikir adamlığı tarafı da bulunan, hele hele fikir adamı olduğu halde bir şekilde siyasete bulaşmış olan zevâtın hâli biraz daha gariplik gösterir. Nitekim Sadrazâm Said Halim Paşa, bir mânâda geçmişin(in) muhasebesini yaptığı yazılarında zülfi yâre dokunmaktan çekinmemiş ve mensûbu, hatta *mensûbu* ne kelime bizzât başı (!) bulunduğu İttihad ve Terakkî Fırkası'yla ilgili olarak zaman zaman şiddetli sayılabilecek eleştirilerde bulunmaktan kaçınmamıştır:

İşte size oldukça hafif (!) sayılabilecek bir değerlendirme:

Gerçi ilk Osmanlı Meclis-i mebusan seçimini yapan ‘İttihat ve Terakkî’ olduğu gibi, Kanun-ı Esasî’de değişiklikler yapan da ‘İttihad ve Terakkî’nin aynı Meclis’teki ekseriyetidir. Fakat tecrübe ve bilgiden mahrum, şiddetli vatanseverlik his ve hayalleri ile dolu birtakım ihtilalcilerden meydana gelmiş bir Meclis’ten ne beklenebilirdi?!

Ne ilginç değil mi?

Kendisini iktidara taşıyan ekibin vasıflarını sayarken bu kimsele-  
rin “şiddetli vatanseverlik his ve hayalleri ile dolu” olduklarını söyle-  
mekle kalmıyor, kendilerini “tecrübe ve bilgiden mahrum birtakım  
ihtilalciler” olmakla da nitelendirebiliyor.

Daha önce bir vesileyle işaret etmiş olduğumuz üzere, Said Halim Paşa’nın demokrasi, insan hakları, din, bilim ve ahlâka dair görüşleriyle, birlikte hareket ettiği ekibin görüşleri arasında kolay kolay telif edilemeyecek nisbette farklılıklar, hatta zıtlıklar mevcut idi. Fakat buna rağmen o kimselerle aynı siyasî yapı içerisinde bulunabilmiş ve yaptıklarının siyasî sorumluluğunu üzerine almaktan da kaçınmamıştı.

Geçenlerde merhum Âkif'in *Safahat*ında da benzer bir îmayla karşılaşınca nedense aklıma hemen Said Halim Paşa'nın yukarıda naklettiğim satırları geliverdi.

Takdir edileceği üzere bir metni anlamak ancak o metni anlayabilecek bir yerde durmakla mümkün olabiliyor; zira yanlış yerde durulduğunda metnin bütün önemli îmaları gözden kaçıyor.

Aşağıdaki mısralar itiraf etmeliyim ki daha önce pek dikkatimi çekmemişti. Nitekim aynı yeri defalarca okumuş, hatta bellemiş ve fakat her nedense bir türlü görülmesi gerekeni bir türlü görmemişim. Geçenlerde bir vesileyle metni tekrar okurken şu küçük ayrıntı dikkatimi çekti.

Kıssadan hisse çıkarsak mı ne dersin Asım!  
Anlıyorsun ya, zarar yok, daha iyi anlaşılam:  
İnkilâb istiyorum, ben de, fakat, Abdu gibi...  
Yoksa, ellerde kör âlet efeler tertibi,  
Bâbiâlileri basmak, adam asmakla değil.  
Çek bu işten bütün ihvânını kendin de çekil.

Sanıyorum bu bölümdeki *İnkilab istiyorum, ben de, fakat Abdu(h) gibi* mısraını Âkif okurları arasında bilmeyen yok gibidir.

Peki ya, hemen altındaki mısralara dikkat edeni:

Yoksa, ellerde kör âlet efeler tertibi  
Bâbiâlileri basmak, adam asmakla değil  
Çek bu işten bütün ihvânını kendin de çekil!

İşte yeterli ehemmiyeti atfetmediğimi henüz farketmiş olduğum mısralar burasıydı.

Kendi adıma ne kadar hayıflansam az!

Âkif'in birlikte hareket ettiği siyasî cemiyet ve bu cemiyetin fikir ve harekâtı ile kendisi arasındaki mesafeyi itinayla koruduğu ve

memlekete hizmet maksadıyla tanığı olduğı birtakım hodbinliklere sabırla katlandığı bilinir ki bunun bazı misâllerini *Bir Kur'an Şairin-* de hem de ayrıntılarıyla vermiştim.

Hâsılı, Âkif'in siyasî fikirleriyle ilgilenecekler için söylemeliyim ki *Şu Babıâlıleri basmak, adam asmak* meselesi, gerçekten de üstünde durulmaya değer bir konu. Çünkü satıraraları okunmadıkça, ne yazık ki *Safahat* bizler için hâlâ anlaşılmamış bir metin olarak kalacak.

Sakin “Safahat’ı anlamasak ne kaybederiz ki!” demeyin! Çünkü onu anlamamak demek, biraz da kendimizi anlamamak demektir!

## inkilâb ve bâbîâli

Merhûm Âkif'in Cemaleddin Afganî ile Muhammed Abduh'un tarz-ı efkâr ve harekâtına ilişkin -ne yazık ki çok kişiyi de yanıltmış olan- meşhur değerlendirmesi, aslında bir bakıma Âkif'in endişelerini ve hayallerini anlamak bakımından oldukça zengin malzeme ihtiva eder.

Yazdığı iki makaleyi istisna etmek kaydıyla Âkif merhumun Cemaleddin Afganî hakkındaki değerlendirmesi şöyledir:

Mısır'ın, en muhteşem Üstadı Muhammed Abdu,  
Konuşurken neye dâirse Cemaleddin'le;  
Der ki tilmîzine Afganlı:  
— Muhammed dinle!  
İnkilâb istiyorum, başka değil, hem çabucak.  
Öne bizler düşüp İslâmı da kaldırmazsak,  
Nazariyyat ile birşeyler olur zannetme!...  
O berâhini de artık yetiştir dinletme!  
Çünkü muhtac-ı tezâhür değil, isti'dâdın...

Burada dikkat edilmesi gereken cihet -ki genellikle herkes de oraya dikkat etmiştir-, Afganî'nin "İnkilâb istiyorum, başka değil, hem çabucak" demesi ve talebesini "Nazariyyat ile birşeyler olur zannetme!..." diyerek uyarmasıdır.

Abduh'a İbn Sina'nın *el-İşarât ve't-Tenbihât* adlı eser-i muhalledini okuttuğunu ve Abduh'un da bu eseri hem de iki defa istinsah ettiğini nazar-ı itibara aldığımız takdirde, Afganî'nin nasıl olup da böylesine keskin ihtilalci (!) gibi davranabildiği ve dahi nazariyyatı küçümsediği suali hiç kuşkusuz etraflıca cevaplanmak durumundadır.

Elbette bir de Abduh'un ihtilâlciliği (!) var ki o da ayrı bir mesele.

Şimdi de merhum Âkîf'in Abduh hakkındaki değerlendirmesini okuyalım:

Şüphe yok, hakk-ı semûhîleri var Üstadın...  
Gidelim bir yere, hatta şu bizim Sudan'a;  
Yeni bir medrese tesis edelim Urban'a.  
Daha üç beş de faziletli mücahid bulalım,  
Nesli tehzîb ile, i'lâ ile meşgul olalım.  
Çıkarıp gönderelim, hâsılı, şeyhim, yer yer,  
Oradan âlem-i İslâm'a Cemaleddin'ler.

Abduh'un bu karşı teklifine Afganî "Bu, fakat, yirmi yıl ister ki kolay görmüyorum... Yirmi günlük işe bak sen!" diye cevap verir ve Abduh da o zaman çaresiz "Kulunuz mazurum" der.

Üstad ve talebe anlaşılamamışlardır sonuçta!

Niçin Sudan? Hadi şimdilik burasını geçelim ama merhum Âkîf'in Afganî'yi 20 gün (!) gibi kısa bir sürede sonuç alınabilecek işlerin hayalini gören bir adam olarak tasvir etmesine mukabil tilmi-zine atfettiği makuliyeti nasıl değerlendirebileceğimizi düşünelim.

Dilerseniz, şimdi de şârimizin bu hikâyeyi nasıl yorumladığını görelim:

Kissadan hisse çıkarsak mı ne dersin Asım!  
Anlıyorsun ya, zarar yok, daha iyi anlaşalım:  
İnkilâb istiyorum, ben de, fakat, Abdu gibi...  
Yoksa, ellerde kör âlet efeler tertibi,  
Bâbiâlileri basmak, adam asmakla değil.  
Çek bu işten bütün ihvânını kendin de çekil.  
Gezmeyin ortada, oğlum sokulun bir sapaya,  
Varsa imkânı, yarın avdet edin Avrupa'ya.

Abduh, hayalen bile olsa ilmin tedris edilebileceği yer olarak Sudan'ı görürken, Âkif'in geleceğin müslüman âlimlerini Avrupa'ya göndermesi ilginç değil mi?

Üstelik Avrupa derken kastettiğinin Almanya olması da söylemek istediklerini anlamakta acele etmememiz gerektiğini bize ihtar etmiyor mu?

İnkilâbın yolu mâdem ki bu yoldur yalınız,  
“Neredesin hey gidi Berlin!” diyerek yollanınız.

Kanaat-i âcizânemce şairimizin endişelerini anlamak bakımından üzerinde durulması gereken yer, “Yoksa, ellerde kör âlet efeler tertibi/Bâbiâlileri basmak, adam asmakla değil/Çek bu işten bütün ihvânını kendin de çekil” mısırâlarında saklı kalan kısımlardır. Çünkü *Bâbiâli* vurgusu Âkif'in şiirlerinde fevkalade müstesna bir mevkiî işgal eder.

Unutmam, birgün  
Bâbiâli yokuşundan çıkıyordum, baktım  
Yolu boydan boya tutmuş eli bayraklı takım  
Geziyor başların üstünde genizden bir ses

Çömelip, salya sümük, ağlayadursun herkes  
Ben görür görmez öten zurnayı bir irkildim  
Ay, Zuhurî'ye çıkan maskara ! bildim... Bildim...

Safahat'ın satıraraları okunup anlaşılmadıkça, sanırım Safahat'ın kendisi de okunup anlaşılmış olmayacak!

## **bir hilâl uğruna, yani senin uğruna**

İstiklâl Marşı, Cumhuriyet'ten öncedir.

Marşın resmen kabul edildiği tarih: *12 Mart 1921.*

Cumhuriyet'in ilan edildiği tarih: *29 Ekim 1923.*

Bilineni mi bildiriyorum?

Ne yazık ki hayır!

Bir anket yapınız, bu fark, unutulmuş, unutturulmuş bir ayrıntı olarak karşınıza çıkacaktır.

Cumhuriyet'i kuran irade, İstiklâl Marşı'nı yazdıran iradedir. Önce *Millet*, sonra *Millet Meclisi*, sonra *İstiklâl Marşı*, sonra *Cumhuriyet*.

Biz Türkler Cumhuriyet'le varolmadık, bilâkis Cumhuriyet'i biz varettik.

Oturduğumuz yerde değil, yürüdüğümüz yerde. Durarak, oturarak değil, yürüyerek.

‘**Yürek**’ kelimesi’nin ‘**yürümek**’ten türemiş olması, boşuna mıdır sanıyorsunuz?

\*\*\*

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl! / Kahraman ırkıma  
bir gül... Ne bu şiddet, bu celâl!

Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl; / Hakkıdır, Hakk’a  
tapan, milletimin istiklâl

Mehmed Âkif, İstiklâl marşında dört kez *milletim*, iki kez de *ırkım* kelimesini kullanır.

Kendisi Arnavut olduğu hâlde, acaba niçin *ırk* kelimesini nefsi-ne nisbet etmekten kaçınmamıştır.

Nezaketen mi? Mecazen mi?

Ne *nezaketen*, ne de *mecazen*.

Şair bu kelimeyi *hakikaten* (hakikî anlamıyla) kullanmıştır.

Devrin Türkçesi itibariyle *millet* kelimesinin mânâsı, *ırk* kelimesinin mânâsını kapsar. Millet-i İslâmiyenin içinde bir değil, birçok *ırk* vardı ve hakka tapan millet-i islâmiyenin kahraman ırkıyla omuz omuza savaşan şairin, kendi ırkından izmihlâli def, kendi milletine istiklâli celb için haykırması gayet tabii idi.

İrkından.. yani damarından... Millet-i islâmiye içindeki Türk damarından...

Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl/ (...) / Hakkıdır, Hakka  
tapan, milletimin istiklâl.

\*\*\*

İstiklâl Marşımızın hâlâ ayrıntılı bir şerhi yok.

Millî mücadele ruhunun şerhi...

Tarihin akışını değiştiren bir milleti yürüyüşe geçiren ilkelerin felsefi şerhi...

Durdurulan, durdurulmak istenen bir milletin şerhi...  
Anlamadan söyle, ezbere söyle, bilmeden söyle!  
İşte size, yürüyenlerin değil, duranların en temel vasıfları.  
İstiklâl Marşı'nın ne gariptir ki sadece 10. kıtası dört değil, beş mısradan oluşur ve bu ek, kafiyei ciddi bir şekilde sakatlar:

Hakkıdır, hür yaşamış, bayrağımın hürriyet.

(Şiir tekniği itibariyle bu uyumsuzluğun *sebebi u hikmeti* niçin merak edilmez?)

\*\*\*

Türk *kavmi*... Türk *ırkı*... **ve** en nihayet Türk **milleti**... Şimdiye başka bir sözcük: Türk *ulusu*... Hepsi de ithal malı *nationalité*'nin sözde birer mukabili.

Kavmiyetçilik, ırkçılık, milliyetçilik, ulusçuluk...

Kavmiyetçilik unutuldu ve ortadan kalktı. *İrkçılık*, Hitler ve Mussolini sayesinde biyolojik değişime uğrayıp *Nazizm/Faşizm* anlamı kazandı. İsmet İnönü'nün marifetiyle de 1944'te siyasî bir manevranın meş'um simgesi hâline getirilip Turancılık'la birlikte lânetlendi.

Bugün *ırkçılık* olumsuz, *milliyetçilik* ve *ulusçuluk* olumlu olarak kullanılıyor. Benimseniyor.

*Türk ulusçuluğu* yeni uyduruldu. Türk milliyetçiliğine karşı olarak uyduruldu.

"Aradaki fark nedir?" diye sorarsanız, Türk milliyetçiliği dinle barışık ve dinî/millî değerlere hürmetkâr iken, Türk ulusçuluğu, dini dışarıda bırakan kökü-dışta/dışarıda (!) bir tavrın sahibi.

Meşrutiyet döneminin *İslâmcılık-Türkçülük* akımları bugün *Milliyetçilik-Ulusçuluk* karşıtlığıyla kendilerini ifade ediyorlar. Mil-

liyetçilerde *İslâm*, Ulusçularda *Türk* vurgusu daha yoğun ve dolayısıyla daha belirgin.

Ulusçuların İstiklâl Marşı'ndan rahatsızlıkları, gerçekte bu karşıtlık sebebiyledir.

İrkını milletinden ayırmak isteyenler, sadece milletten değil, *hilâl*den de, *lâle*den de rahatsızlık duyuyorlar.

\*\*\*

Bir zamanlar sadece *hilâl* değil, *lâle* de askerî bir simgeydi; ve her ikisinin de anlamı bir ve aynıydı.

Acaba niçin?

Unutmayınız, cevap vermeye başladığınız an, *marş*a da *basmış* olacaksınız!

## **durarak marş okunmaz!**

Ne tuhaf, İstiklâl Marşı'nı *dururken* okuyoruz. Evet, *durarak*. Ayakta *durarak*.

Oysa *marş*, yürürken okunmak için yazılmış ezgilerin adı. *Marş* demek 'yürüyüş' demek; 'yürüyüş ezgisi' demek.

*Marş* kelimesinin aslı: *marsch*. Almanca. (Fransızcası da aynı: *marche*)

Bu kelime basitçe *yürüyüş* anlamına gelir. Fakat bu yürüyüşü diğerlerinden ayıran tarafı, "uygun adım" olması. Uygun adım yürüyüş, askerî adımlarla yürüyüş. Düzenli yürüyüş. Bu anlam *marschieren* (ve tabii ki Fransızca *marcher*) fiilinin kökünde de var. (*Marşal* kelimesi de aynı köktendir.)

Kelime Türkçe'de çok benimsenmiş. Meselâ *marş marş* demek, biraz da "uygun adım marş" demektir. Askerî yürüyüşler, hep bu komutla başlar.

"Marş iiiilerii!" dendiğinde, ilerlemek zorundasınız. Zorla ilerlemelisiniz.

Çok ilginçtir ki arabaların hareketi de *yürümek* olarak tanımlanmıştır. Arabalar yürür. Arabaların marşına basılır. Marş pedalına basılır. Marş basar veya basmaz: eğer basarsa, araba yürür. Arabaların hareketi/yürüyüşü kendi iradeleriyle olmadığı için, ister-istemez arabaların marşına basılması, yani arabaların hareket ettirilmesi gerekir. Basitçe söylenecek olursa, gerçekte arabalar hareket etmezler, hareket ettirilirler.

Askerî birimlerin yürüyüşü/hareketi de yürüyenlerin değil, yürütenlerin iradesine bağlıdır.

Komutan 'Marş!' deyince bölük yürür, 'Dur!' deyince durur. Durmak ve yürümek yürüyenlerin isteğine bırakılmamıştır. Komuta bağlıdır. Komutanın komutuna.

Kimse tek başına uygun adım yürüyemez. Uygunluk, kişinin kendi adımları arasında değildir sadece. Kişi, yanında yürüyenlerin attıkları adımlara da uyum göstermelidir.

Demek oluyor ki *marş* kelimesinin kökünde üç temel anlam *farkedebiliyoruz*.

1) Bu yürüyüş, tek kişilik değildir. Bir topluluğun, bir toplumun yürüyüşüdür. Birlikte yürüyüştür. Eylemin özünde 'birlik ve beraberlik' vardır.

2) Bu nedenledir ki bu yürüyüş düzenli, uygun adımlarla, ritmik olmak zorundadır. Kargaşa ve karmaşa (tefrika) yürüyüşün türüne ve amacına aykırıdır.

3) Bu yürüyüş, her şeyden evvel, yürüyenlerin kendilerini harekete mecbur hissettikleri bir tarzdadır. Yürüyenleri bir araya getiren, onları 'toplu(m)' kılan ve bir hedefe yürüten sebep, tek tek kendi irade ve isteklerinden bağımsızdır. Yürüşün sebebi, kişisel de-

ğildir, olamaz. Sebep, bir idealdir; toplumun varlığını borçlu olduğu değerler manzumesidir.

\*\*\*

İstiklâl Marşı, duran değil, yürüyen, hareket eden, mücadele eden bir toplumun, direnen, karşı koyan, savaşan bir milletin destanı olmak üzere kaleme alınmıştı.

Türkler durmuyorlardı, geri çekilmiyorlardı, dinlenmiyorlardı, peki ya ne yapıyorlardı?

Mücadele ediyorlardı, direniyorlardı, savaşıyorlardı. İstiklâl için yürüyorlardı. İstiklâl Marşı bu yürüyüşün *destanı*, bu destanın şairiyse bu yürüyüşün *vicdanı* idi.

İstiklâl Marşı Millî Mücadele'nin ruhunu temsil ve tefsir eder. Millet bu mücadelenin vücudu ise, İstiklâl Marşı'nda dile gelen hakikat o mücadelenin ruhudur.

\*\*\*

Dikkat ediniz lütfen, Mehmed Âkif, İstiklâl Marşı'nı yazarken kelimeleriyle damarlardaki kanı yavaşlatan değil, hızlandıran bir ritim inşa etmiştir. İstiklâl Marşı'nın musikisi, bu yüzden kelimelerinin sadece lafzında değil, mânâsındadır da.

Duranlar için değil, yürüyenler için yazılmıştır İstiklâl Marşı.

Bu marş kime ithaf edilmiştir?

Âkif'in kelimeleriyle: *Kahraman Ordumuza!*

Yani İstiklâl Marşı, gerçekte bir ordu marşıdır. O dönemde topyekûn ordu hâline dönüşmüş bir milletin marşıdır. Yürüyen bir milletin... direnen bir milletin... kaybolmamak, kaybetmemek, kaybedip gitmemek için mücadele eden bir milletin...

Bu metne dil uzatanlar, bu metni değiştirmek isteyenler, bu metinden rahatsız olanlar bu yürüyüşü durdurmak isteyenlerdir. Millî

mücadelenin vücudunu/bedenini ruhundan, yani milleti kendi değerlerinden/özünden ayırmak isteyenlerdir.

İstiklâl marşını bir yenisiyle değiştirmeyi istemek, Süleymaniye Camii'nin yerine bir gökdelen dikmeyi istemeye eş bir ahmaklık göstergesidir.

Hemen düzeltiyorum: Bu istek, mücerred ahmaklığın göstergesi olamaz. Çünkü ahmaklık gaflet'in eseridir.

Sözünü ettiğim istekse, ihanetin. Değerlere ihanetin... millete ihanetin... geçmişe, ve daha da kötüsü geleceğe ihanetin...

Söyle bana ey talib, geçmişle gelecek arasında sıkışıp kalanlar nasıl yürüsünler?



***âkif'in çocukları***



## onu ağlarken g reniniz var mı?

Mehmed  kif'in ailesiyle ilgili elimizdeki bilgiler çok az. Dikkat edilirse, millî ş airimizin hakkında çok konuşulur, çok yazılır ve fakat söz, ailesine gelince her yeri bir s k t sisi kaplar.

Hiç kuşkusuz bu s kutun birçok sebebi var:

Birincisi,  kif'in mahviyeti ve mizacından kaynaklanan ketumiyeti. Kendisinden bahsetmekten hoşlanmadığı gibi, ailesinden bahsetmekten de hoşlanmaz doğal olarak. Âkif s k tu bile güzel olan bir adamdı. Kendisi ve ailesi hakkında  okluk susmuştur.

İkincisi, dostları da  kif'in ailesi hakkında umumiyetle susmuşlardır. Ş irlerinin arkasına (!) bile d ş lmeyen bir adamın ailesiyle kim, niye ilgilen sin ki?  evresindekilerinin çoğu, haklı olarak,  kif'in parmağını uzattığı yöne baktılar. Eh, bu arada o parmağın sahibinin, kendisini de, parmağını da gözlerden uzak tutmayı her defasında nasıl becerdiğini anlayamadılar.

Üçüncüsü, Âkif'in ailesi de kendileri hakkında sustu, daha doğrusu susmak zorunda bırakıldı. Oğulları Emin ile Tahir, kızları Cemile, Feride ve Suad da pek konuşmadılar. Belki damatları konuşabilirdi, meselâ Ömer Rıza Doğrul, Muhyiddin Akçor, Ahmed Ali Bey... Ne var ki onlar da sustular.

Bakınız, Âkif'in ortanca damadı, Muhyiddin Akçor Beyefendi 28 sene önce, Kasım 1978'de, biraz kendilerinden bahsetmelerini isteyen bir gazeteciye nasıl cevap vermiş?

Mehmed Âkif mevzû-i bahs olunca, kızı ve damadı olarak kendimize bir *iftihar* vesilesi çıkarmaktan ictinab ederiz. Sizler Mehmed Âkif'e bizden ziyade yakınsınız. Bugün Âkif'in yüzünü görmemiş, fakat eserlerinden onu öz evlâtlarından daha iyi tanımış nice gençler vardır. Bundan eminiz.'

"İftihar vesilesi çıkarmak"...

Nedendir bilinmez, bu ifade, -belki de kafiye tutturmak zaafının itkisiyle!- ilk okuyuşta bana "*intihar* vesilesi çıkarmak" anlamını çağrıştırmıştı.

Herhalde yanlışmış olmalıyım.

Her neyse, sanırım şimdi bilgi vermekten kaçınma sırası torunlarda.

Bizler de çaresiz eldeki bilgi kırıntılarıyla idare edeceğiz. Bu nedenle Mehmed Âkif'in ortanca kızı Feride Hanım'ın babasıyla ilgili olarak aktardığı bilgilerin kıymetini bilip bir kenara kaydetmeliyiz. Çünkü bu hâtıradada aynı zamanda Emin Âkif Ersoy'un çocukluğuyla ilgili bazı ipuçları bulacağız.

Bu aktarımda, Âkif'in Milli Mücadele'ye katılmak için ailesinden ayrılışını tasvir eden sahne emsalsizdir.

---

*Babam Mehmed Âkif*, "Köprü", (Haz. Burhan Bozgeyik), sn. 2, sy. 20, s. 3-5, Kasım 1978.

Şahsen bilebildiğim kadarıyla Âkif'in 'ağladığına" tanıklık eden tek aktarım bu! Nitekim kızı Feride hanım da "İlk defa o vaziyette görüyordum babamı" demektedir.

Daha fazla beklemeden, kızından, Âkif'in Millî Mücadele'ye hangi şartlarda katıldığını ve ailesinden nasıl ayrıldığını dinleyelim:

Hiç unutamadığım hatıra, babamın ilk Anadolu'ya gidişi esnasında cereyan etmiştir. Annem bir sabah geldi, "Çocuklar! Kalkın, babanız Halkalı'ya gidiyor" dedi.

Babam her zaman Halkalı'ya giderdi. "Dersi var" diyorduk. Baktım, babam kapının önünde, giyinik vaziyette duruyor. Baktım, babamın gözlerinden yaşlar akıyordu. İlk defa o vaziyette görüyordum babamı. Çok fena oldum. Gayet tabii birşeyler anladım. Ben de kendimi tutamadım. Ağlayarak yukarıya koştum. Babam da arkamdan koştu. Beni kucakladı. "Üzülmeyin" dedi.

Babamın o hâlini çok iyi anlıyordum. Çünkü bir daha ya görüşecektik, ya görüşmeyecektik.

Sonradan görüştüğümüz bir asker, babamın Anadolu'ya gidişini anlattı. Küçük kardeşimle birlikte yola çıkmıştı. Aileden bir hatıra olsun diye onu yanına almıştı. (Çok sevdiği bu erkek kardeşim sonradan vefat etti.) Kardeşimi hep sırtında taşımış. Ayakkabıları yırtılmış. Ayakları kanlar içindeymiş.

Emin Âkif Ersoy'un çilesi, bu rivayette de görüldüğü üzere, çocukken başlar. Nitekim bu yılları Emin Âkif'in kendisi de uzun uzun anlatmıştır.

Sonra sürgün... sonra askerlik... sonra Kur'an... sonra tevkif... sonra firar... sonra meyhane... sonra tımarhane... sonra özgürlük... sonra ölüm...

Aradaki boşlukları doldurmak için her adım atışınızda, sizi önlenemez bir hicranın, dindirilemez bir ızdırabın, önüne geçilemez bir

yazgının yollarında döşeli kara taşların beklediğinden emin olabilirsiniz. Size “Keşke bilmeseydik!” dedirtecek kadar kara, kapkara taşların...

Âkif hakkında susmayı tercih edenler, keyiflerinden mi susuyorlar zannediyorsunuz?

## asker koğuşunda kur'an tefsiri

Mehmed Âkif Ersoy'un -1898'de evlendiği- İsmet Hanım'dan (öl. 1944); üçü kız, üçü erkek tam altı çocuğu olmuştu: Cemile, Feride, Suad, İbrahim Naîm, Emin, Tahir...

Âkif merhum, kızı Cemile'yi gazeteci-yazar Ömer Rıza Doğrul'la, Feride'yi işadamı Muhyiddin Akçor'la, Suad'ı ise Baytar Yüzbaşı Ahmed Ali Bey'le evlendirmişti.

Cemile Hanım'ın Seyhan adında bir kızı; Suad Hanım'ın da yine Fatma Ferdâ adında bir kızı ile Cevat adında bir oğlu olduğu kayıtlarım arasında.

Hatırlanacağı üzere 8 yıl önce -ki o zaman 84 yaşındaydı- merhum Âkif'in kızı Suad, yıllardır oturduğu Beyoğlu Hasnun Galip sokaktaki evinden, yıkım gerekçesiyle çıkarılmak istenince bu hâdisе gazetelerde haber konusu olmuş (Ekim 1991) ve vatandaşların tepkisi, Cumhurbaşkanı Özal'ın da müdahalesi neticesinde kendisine Halkalı'da bir daire tahsis edilmişti.

Kadıncağız yerleşime uygun olmaması nedeniyle o eve gitmek istememiş, bilâhare, kendisine uygun bir ev bulunacağı sözü verilmişti.

Üç gün sonra Âkif'in vefat yıldönümü. Acaba yetenekli bir gazeteci çıkıp da bu konuyla ilgilense ve meselâ Âkif'in hayattaki iki çocuğundan biri olan 90 yaşını çoktan aşmış olan bu hanımefendiyle veya -şayet hayatta iseler- çocuklarıyla ciddi bir söyleşi gerçekleştirep âilenin durumuyla ilgili olarak bizleri aydınlatsa!

Âkif'in dördüncü çocuğu İbrahim Naîm birbuçuk yaşında iken vefat etmişti. Emin'le Tahir'e gelince, ikisi de Mısır'da babalarının yanında büyümüşlerdi. Emin'in Mısır'daki günleriyle, özellikle lisan öğrenimiyle ilgili olarak merhum Âkif'in mektuplarında pek hoş anektodlar vardır. Bir aralar ne olduysa olmuş, Emin'in hayatında çalkantılar başgöstermiş. Çünkü merhum Mahir İz'in (öl. 1974) aktardığına göre: Âkif 1936'da daha hasta yatağında iken, "büyük adamların âilesinden *sefahet girdabında* kaybolup gitmiş olan gençleri sorarak oğlu Emin için teselli arar" imiş...

Ali İlmî Fanî'nin (öl. 1964) Feylesof Rıza Tefvik'e 14 Ekim 1935 tarihli mektubunda yazdığı şu hâdis, Âkif'i endişelendiren hususlardan sadece biridir:

Aziz ve muhterem feylesofumuz, sevgili şairimiz, efendimiz,

(...) Âkif'in oğlunun başına gelen felâketten tabii haberiniz yok. Birgün elime Berekâtzâde Cemil Bey'e hitaben yazılmış bir mektup tutuşturuyorlar. Mektup zaten açık gelmiş ve Cemil Bey o sırada Şam'da bulunduğu için bana gönderilmiş. İmzaya baktım: "Kırıkhan hapisanesinde mevkûf şair Mehmed Âkif Bey'in mahdûmu Emin".

İçini okudum. Diyor ki: "Kırklareli'nde vazife-i askeriyemi ifa ediyordum. Arapça bildiğim için ara sıra arkadaşlarıma Kur'an okur,

ayetleri tefsir ederdim. Bu hareketim *irtica* mahiyetinde görüldü. Divan-ı Harb'e tevdi olundum ve tevkif edildim. Tevkifhânedен şimdi benimle beraber bulunan çavuşumun delâlet ve himmetiyle firar ettik. İstanbul'a geldik, oradan bir vapura atladık, Mersin'e çıktık. Mersin'den yaya olarak Antakya'ya gelirken yoldaki karakolhanedeki jandarmalar halimizden şüphelendi, pasaportlarımız olmadığından her ikimizi de Kırıkhan kazasına gönderdiler. Şimdi bizi Türkiye'ye iade edecekler. İmdatımıza yetişiniz."

Maalesef imdatlarına yetişemedik, çünkü mektup yazılıp elden ele bana gelinceye kadar günler geçmiş, kendileri de hududu aşmıştı. Bilmem ne ceza verecekler? Âkif Bey'e yazmadım. Çocuğunki divânece bir harekettir. Asker koğuşunda Kur'an tefsir olunur mu? Bugünkü inkilâb rejiminden bu derece gafletin mânâsı ne?.. Zavallı Âkif Bey refikasıyla beraber kendi canlarının derdiyle uğraşırken yeni bir belâ ile karşılaşılıyor. Kim bilir ne kadar müteessir olacak! Kazâ-yı ilâhiye bakınız ki tâ Kırklareli'nden Antakya'nın burnunun ucuna kadar geliyor, denizlerden, ovalardan, dağlardan, köylerden, kasabalardan geçiyor, hiçbir yerde tutulmuyor da Antakya'ya yarım saat mesafede yakayı ele veriyor. Çocuğun talihsizliğine de diyecek yok. (...)

Âkif'in vefatından sonra Emin Ersoy çok iyi bir iş yapmış ve babasıyla (bilhassa Âkif'in Millî Mücadele yıllarıyla) ilgili hâtıralarını kaleme alıp 1948'de yayımlamıştı. Ancak hâtıraların Âkif'in Mısır'daki günleriyle ilgili bölümünden -yazılacağı va'dedilmiş olduğu halde- ne gariptir ki bir daha ses çıkmadı.

VE Emin Ersoy, hâtıralarını yazdıktan 20 yıl sonra, bir kış günü (24 Ocak 1967) sokakta ve bir kamyonun [karoserin] içinde -Çetin Altan'ın ifadesiyle: "çöp bidonlarından birinde"- ölü olarak bulundu.

## emin âkif ersoy'un hüznü hıkâyesi

24 Aralık 1999 tarihinde yazdığım “Asker koğuşunda Kur'an Tefsir olunur mu?” başlıklı yazım müessif bir kazaya uğradı; “sekr-i savm” deyip geçelim ve merhum Âkif'in âilesiyle ilgili bilgiler verip önce kendi eksiklerimizi tamamlayalım.

En önemlisi şu: Âkim merhumun hem küçük kızı Suad (92 yaşında), hem de küçük oğlu Tahir de (83 yaşında) hayatta!

Âkif'in hiç erkek torunu olmamış... Üç kızından (ikişerden) 6 torunu olmuş; hepsi de kız. Gerçi onlardan erkek torunlar dünyaya gelmiş, ama ne ilginçtir ki aralarında kendisine büyük dedesinin, Âkif'in ismi verilen bir tek torun bile yok!

Her neyse biz, Emin Ersoy'un hüznü hıkâyesine dönelim.

Edirnekapı'daki buluşmanın âkibetini henüz öğrenemeden karaladığım şu satırları okuduğunuz gün, Âkif'in vefat yıldönümünün üzerinden 1 gün, evet ne yazık ki sadece 1 gün geçmiş olacak.

**1) Yıl 1966... mekân Milliyet gazetesi... anlatan Çetin Altan...**

Bir öğle sonrası... Bayram içeri girdi, “Sizi biri görmek istiyor” dedi.

— Buyursun...

İçeri traşı uzamış, üstü başı bakımsız, yaşlıca, çelimsiz bir adam girdi. Hazırolu andıran bir duruş ve hafif bükük bir boyunla:

— Bendeniz, dedi, Mehmet Âkif’in oğluyum...

Bir anda ne olduğumu şaşırdım ve nasıl şaşırdım bilemezsiniz. Eski bir dostluk havası yaratmak istercesine: “Oooo buyurun buyurun, nasılsınız...” türünden bir yakınlık göstermeye çalıştım. O tavırını bozmadı: “Rahatsız etmeyeyim” dedi; “Sizden ufak bir yardım rica etmeye gelmiştim...”

Gökler mi tepeme yıkıldı; yer mi yarıldı da, ben mi yerin dibine geçtim; doğrusu fena allak bullak oldum...

Ve tek yapabileceğim şeyi yaptım, cüzdanımı çıkarıp uzattım.

O, bükük boynuyla: “Siz ne münasip görürseniz” dedi.

Cinnet cehennemlerinin tüm yıldırımları düşüyordu yüreğime. “Durun bakalım neyimiz varmış” gibilerden cüzdanı açtım; içinde ne varsa çıkardım, -fazla birşey de yoktu- elimde tuttum. Bir iki adım attı. Sanırım sadece bir 10, yahut 20 lira aldı...

— “Çok çok teşekkür ederim, rahatsız ettim” dedi ve çıktı.

Aradan bir ay geçti geçmedi; gazetelerde küçük bir haber ilişti gözüme: Beşiktaş’daki çöp bidonlarından birinde Mehmet Âkif’in oğlunun ölüsü bulunmuştu...

Çetin Altan böyle anlatıyor...

Osman Yüksel Serdengeçti ise 8 Şubat 1967’de Emin Âkif Ersoy’un ölüsünün bir kamyon içinde bulunduğunu anlatıp feryâd etmişti sıcakı sıcakına...

**2)** Bu sefer hikâyenin karanlık kalan kısımlarını, vefatından beş yıl sonra (1972’de) kaleme alınan başka bir yazıdan istifadeyle aydınlatmaya çalışacağız:

Askerliğini nefer olarak yaptı ve kıt’asında asil bir utanma ile Mehmed Âkif’in oğlu olduğunu sakladı. Terhisinden sonra büyük şehir İstanbul’un haneberduşlarından biri oldu. Sabahçı kahvehanelerinde ve hamamlarında yatıp barındı. Yalın ayak dolaşarak şarap, ispiro ve esrar parası için hammallık yaptığını görenler vardır. 1939’da ilk defa İstanbul zâbitası tarafından bir esrarkeş olarak yakalandı, akıl hastahanesine sevk edildi ve galiba bir suçtan bir müddet de cezaevinde kaldı. Nihayet kendisini bulan bir baba dostu tarafından Bursa’da Atatürk Çiftliği Harasına kâhya olarak yerleştirildi. Evlendi, mazbut bir hayat sürmeye başladı. Fakat 1963-1964 yılları arasında işinden çıkarıldı. İstanbul’a döner dönmez tekrar esrara düştü. 1966 başlarında zevcesi vefat edince tekrar kimsesiz kaldı, kendisini âdeta intihar kasdıyla içkiye ve esrara verdi. 1966 sonlarında birkaç ay akıl hastahanesinde kaldı. Kasım 1966’da hastahaneden çıktığında, geceleri Tophane’de bir kamyon karoseri içinde yatmaya başladı. (Çetin Altan’ın yanına bu günlerde gitmiş olmalı.)

24 Ocak 1967’de ise o karoserin içinde ölü olarak bulundu.

Evet, şimdi biraz durup düşünün bakalım: Sizce suçlu kim?

Siz düşünedurun, ben de bu arada size bazı kısa notlar iletmeye devam edeyim:

1) Âkif’in büyük kızı Cemile Hanım’ın Bülend adında bir oğlu, Nazan ve Rezzan adında iki kızı olmuş. Bülend küçükken ölmüş, Nazan hanım ise hiç evlenmemiş. Rezzan hanımın ise üç çocuğu var: Serpil, Ayçin, Aydemir;

2) Ortanca kızı Feride Hanım’ın Seyhan ve Nihal adında iki kızı

olmuş. Seyhan hanımın bir kızı (Seda), Nihal Hanım'ın ise bir kızı (Fatma) ve bir oğlu (Ahmed) var;

3) Küçük kızı Suad Hanım'a gelince, kendisinin Ferda (doğ. 1926) ve Selma (doğ. 1944) adında iki kızı olmuş. Cevat (doğ. 1927) ise özoğlu değil; bilakis kocasının ilk eşinden imiş. Kendi çocuğu gibi büyütmüş ve yedi-sekiz sene evvel vefat etmiş. Bu arada Ferda hanımın Ali (doğ. 1957), Selma hanımın ise İlkay (doğ. 1964) adlı birer oğulları var;

4) Âkîf'in küçük oğlu Tahir Bey, halen hayatta ve Ayten hanım'la (doğ. 1945) evli. Çocukları olmamış. Daha önce Gölcük'te otururken, hastalanınca ablasının yanına taşınmış.

## **utanmak erdemdir!**

Çok iyi Arapça bilirim, Arap edebiyatına tamamen vâkıfım. İngilizcem de var. Türkçem çok kuvvetlidir. Sizden münasip bir vazifeye yerleştirilmem hususunda tavassutunuzu ricaya geldim.

1947 yılında dile getirilmiş bu sözler Emin Âkif Ersoy'a ait...

Talihsiz genç iş arıyor, ama bulamıyor. Babasının vefatının 11. yılında ihtifal (anma töreni) hazırlıkları yapılırken Nusret Safa Coşkun'un yazıhanesine geliyor ve kendisine bir iş bulması için yardımcı olmasını istiyor:

Hâl-i hazırda çok mağdur durumdayım. Elimden tutulması lâzım. Maddî-manevî müzaherete ihtiyacım var.

Nusret Safa ekliyor: Muhtelif işlerde bulunmuş, şimdi boşta ve ihtiyaç içinde bir otel köşesinde kimsesiz ve her türlü alâkadan mahrûm günlerini geçiriyormuş.

Âkif'in oğluna iş bulup bulamadığını bilemiyoruz ama Nusret Safa fırsat bu fırsattır deyip bir röportaj yapmayı ihmal etmiyor. Nitekim biz de tafsilatı 25 Aralık 1947 tarihli *Memleket* gazetesinden öğreniyoruz.

Âkif'in metrukâtıyla ilgili şu bilgilerin araştırmacılar için çok heyecan verici olduğu muhakkak:

Senelerce, onunla Mısır'da başbaşa yaşadık. Benden başka muhatabı yoktu. Son yazıları bendedir. Bunların içinde *tasavvufa ait olanları* da var. Kendisi neşirlerini istemedi. Fakat neşri edebiyatımıza kazandırılmak istenilirse, ruhundan af dileyerek neşrinde bir mahzur görmeyeceğim. Bu eserleri edebiyata kazandırmak sûretiyle ifa edeceğim hizmetten duyacağım huzur, peder sözü dinlememekten mütevellit çekeceğim azaptan daha kuvvetli olacaktır.

Bu metrukât yayımlanmadığına göre, acaba âkibeti ne oldu?

Telif ücreti karşılığında, mağduriyet içinde yüzen Emin Âkif'ten bunlar satın alınmış olabilir mi?

Alındıysa kimler aldı ve niçin üzerinden yarım asır geçtiği halde günyüzüne çıkmadı?

Emin Bey'in kendisinde kaldıysa, yaktı mı, yoksa güvendiği birilerine mi emanet etti?

Bu suâllerin cevabını bilmiyoruz. Ancak bildiğimiz bir cihet var ki o da Emin Bey'in 1948'de babasının Millî Mücadele yıllarıyla ilgili hatıralarını yazıp yayımladığıdır. O hatıraların sonunda, babasının -önemli bir kısmı meçhûlümüz olan- Mısır'daki yıllarıyla ilgili hâtıralarını da yazacağını va'detmiş ve fakat bu va'd nedense (!) tahakkuk etmemiştir.

Daha sonra, kendisini bulan bir baba dostu tarafından Bursa'da bir çiftliğe yerleştirildiği, evlenip mazbut bir hayat yaşamaya başla-

diğı ve fakat zevcesi vefat edince tekrar kimsesiz kalıp o içler acısı hayatın içine düştüğü biliniyor.

En nihayet 1966 yılının sonlarında akılhastahanesine düşmüş ve Tophane'de geceleri içinde yattığı karoserin içinde bir sabah (27 Ocak 1967) ölü olarak bulunmuştur.

Kendisi şöyle diyor:

Babamın bir kusuru vardı. Çok fazla itimad ederdi. Bu yüzden pek çok nankörlükler görmüş, kırılmıştır. Diyebilirim ki ben, en sevdiği bir tane oğluna fazla itimad etmesi, hayatta başarısızlığıma âmil olmuştur.

Söyleşinin son bölümü ise sadece hüsrânımızı artırıyor:

[Âkif'in] ayın 27'sinde yapılacağını sandığı ihtifalinde söz söylemeye hazırlanırken, ihtifalin Eminönü Halkevi'nde yapılmak üzere olduğunu öğrenince, tehâlükle yerinden sıçradı, "Gitmeliyim!" dedi. Fakat birdenbire durakladı:

— Bu kıyafetle doğru olur mu dersiniz?

Kendisine şu cevabı verdin:

— Herhalde bundan utanması lâzım gelen siz değilsiniz.

27 Aralık 1999'da Âkif'in kabri başında unutulmuş bir imza defterine -muhtemelen bir kız öğrenci tarafından- yazılan şu satırlar, tüm vicdan sahiplerinin hislerine tercüman olacak nitelikte...

Üşüyorum... saat dörtbuçuk... iftar vakti yaklaşmakta... ilk kez geliyorum sana... yanındayım... ilk kez geldiğim için utanıyorum... geldim... hâlâ utanıyorum...

Utanmak erdemdir!

## **hikâye bitiyor ama hüznü bitmiyor**

Emin Âkif Ersoy'un trajik hikâyesini okudukça insanın nefesi kesiliyor. Öyle ki sayfaları açıldıkça arasokakların tarihi bu hikâyenin hüznüyle ıslanıyor. Evet, pek bilmediğimiz, daha doğrusu bilmek de istemediğimiz, kenarda köşede kalmış ayrıntılarla örülü bir hikâye bu...

Bu trajedinin hüznüyle ıslanmış sayfalarından biri de Zekeriya Sertel'in kızkardeşi Belkıs Halim Vassaf'ın anıları içerisinde yer alıyor. Oğlu Gündüz Vassaf tarafından kasetlere kaydetmek suretiyle bir araya getirilen ve *Annem Belkıs* (İstanbul, 2000) adıyla yayımlanan hâtıratında Belkıs Halim Vassaf bakınız neler anlatıyor:

... O zamanlar yalnız gündelik hizmetçim vardı. Gayet temiz iş bilen bir Ermeni kadındı. Pazar günüydü, Bebek'te bir Amerikalı'ya çaya davetliydik. Dönüşte çantamı değiştirmek için eve uğrayıp, oradan ağabeyimin evine gittik ve geç vakit döndük eve. Yatak

odasına Ethem'den önce ben girmiştim. Bir de baktım ki aynalı gardıraborum vardı çekmecesı açık. "Allah Allah" dedim; "Ben bu çekmeceyi açık bırakmadım giderken." Ama içini de öyle karışmış gibi gördüm. Çıktım dışarıya, "Ethem" dedim; "en son biz çıkmadan bu çekmeceyi açtın mı?" "Hayır" dedi, "Öyleyse hırsız girmiş eve.

Günler aylar geçti, hırsızlar bulunmadı. Herkes bunun bir iç işı olduğunu söylüyordu. Çalınanlar arasında param, annemden kalma elmaslarım, bir çift küpe, birkaç tane elmas iğne ve nenemin verdiği dizi altınlarım vardı. Hepsı gitmiş. Ama beni en çok üzen kocasıyla arası pek iyi gitmeyen bir arkadaşımın bana emanet ettiği 40 lira paranın da çalınmasıydı. O zaman bankaları kullanmıyorduk.

Neyse gel zaman git zaman, artık evde yatılı bir hizmetçim vardı. Arnavut. (...) Bir sabah erkenden yattığımız odanın kapısını vurdu, "Hanımefendi, hanımefendi hırsızları getirdiler. Beyefendi polis geldi, hırsızları getirdiler" diye. Biz "Peki al içeriye polisi" dedik. Girdik salona. Sivil polisler var. Üniformalı polisler var, başka kimse yok. Ethem, "Hamidanım" dedi, "beylere sütlü kahve yap." Önce benim, sonra da Ethem'in ifadesini aldılar. Derken polis döndü, "Bahri, gel bakalım sen, nasıl yaptın bu işı anlat!" dedi. Onun ve arkadaşının ifadesini aldı.

Meğer sivil polis sandıklarımız hırsızlarmış. Fevkalâde şık giyinmişti ikisi de. Birinin gayet güzel fötr şapkası vardı. Ve bu gençler Türkiye'de tanınmış, bilinmiş ve kültür hayatımıza geçmiş insanların oğullarıydı: Birisi *şair Mehmet Âkif'in*, diğeri de şimdi adını hatırlamadığım ünlü bir mahkeme reisinin (hâkimin). Meğer anahtar uydurup bizim evin kapısını açıp içeri girmişler.

İçeri alındıktan sonra keşif yapıldı. Yatak odasına gelip de çekmeceyi çekince görüldü ki çaldıkları o dizi altınlardan birkaç tane küçük altın, gene annemden kalma altın suyuna batmış gümüş kemer, bir

de çeyrek küpeler kalmış. Döndüm dedim ki: “Bahri bey, bunları neden almadınız?” “Görmedim hanımefendi” dedi.

Sonradan elmasları kırıcıya satmışlar. Ellerine çok para geçmiş. İşin tuhafı, o zamanlar böyle pahalı mücevherleri satabilmek iin kefil gerekiyordu. Bu çocuklardan birinin eniştesi de *Son Postada*, yani Zekeriya [Sertel] ağabeyimin gazetesinde çalışıyormuş. Bunlar kırıcıyla beraber eniştesinin orada olmadığını bildiği bir zamanda gazeteye gitmişler. Böyle bilinen bir yere gittiği için kırıcı da inanmış bunlara ve almış elmasları. Yani hırsızların kefilliğini bile biz yapmış olduk bir anlamda. Bir süre sonra karakoldan telefon ettiler bize, “Elmasları bulduk, gelin tanıyın elmaslarınızı” diye. Kalktık gittik karakola. Hepsi parça parça. Hepsi kırdırılmış. Yani yalnız taş halinde. Kpelerin ve iğnelerin şekillerini çizip o taşları yerlerine oturtmaya çalıştık. Sonunda “Ben taş halinde bunları tanımıyorum” dedim ve bıraktık öylece onları.

Emin Âkif Ersoy’un bir arkadaşıyla birlikte bu crme teşebbüs etmelerinin ardında yatan saik, trajedinin boyutlarını keskinleştiriyor. Öyle ki “Keşke bunlar bulunmasaydı, bunlar yakalanmasaydı” dedirtecek denli trajik...

şimdi, asıl sebep neymiş, dinleyelim:

Meğerse bu gençlerin ikisi de eroin tiryakisiymiş ve onun tesiriyle bunu yapmışlar. O kadar müteessir olduk ki “Keşke bunlar bulunmasaydı, bunlar yakalanmasaydı” diye düşündük. (...)

Gençleri getirdiklerinde Ethem’e dediler ki:

— Ama doktor bey, şimdi bunlar eroin almıyorlar. Gayet fena durumdalar. Bunları ne yapalım?

Ethem, “Ben bir reçete yazarım, ilaç alırsınız” dedi. Ama karakolun parası yok. Komiser gençlere döndü, onların da parası yok. ‘Peki’ dedik, bir polis aldık yanımıza, faytona bindik, nöbetçi eczaneye

gittik, reçeteyi yaptırdık, biz de evimize döndük. Dâvâ ne oldu, bulunan elmaslar kime gitti, hiç haberimiz yok. Bu hırsızlık hikâyesi de böylece kapanmış oldu. (s. 190-192)

Bu hikâyenin böyle bitmediğini artık biliyoruz. Emin Âkif Ersoy'un katmerleşerek büyüyen, büyüdükçe derinleşen hikâyesinin sonu daha acı vericiydi çünkü.

## tashihler bitmez

Bir arkadaşım birgün Ahmed Cevdet Paşa'nın oğlu Ali Sedad ile Tevfik Fikret'in oğlu Halûk arasında bir karşılaştırma yapmış ve sonra "Görüyor musunuz?" demişti;

— "Cevdet Paşa gibi bir âlim, oğlunu da kendisi gibi bir âlim yetiştirirken, Tevfik Fikret gibi bir adamın oğlu, sonunda bir *protestan rahibi* olup çıktı. Demek ki..."

Bu sırada bir fırsatını bulup arkadaşımın kulağına eğildim ve dedim ki:

— "Bence böyle mukayeseler yapmamalısın; zira Cevdet Paşa'nın torunu da *rahibe* olmuştu. Mehmed Âkif'in büyük oğlu ise *uyuşturucu müptelası*..."

Elinizdeki kitabın, Âkif'in çocuklarına dair olan bu bölümünde büyük oğlu Emin'in hikâyesiyle ilgili yazdığım yazıları bir araya getirip mümkün olduğu kadarıyla tafsîlât vermeye çalıştım. Ne var ki 'tafsîlât' netâmeli bir kelime. Bitmek bilmiyor çünkü.

Emin Âkif Ersoy hakkında ulaştığım her bilgi-notuyla ilgili olarak kendi kendime, “Acaba merhum Âkif, bu acı olaylardan haberdar olsaydı, kimbilir bir baba olarak ne kadar şaşırır, ne kadar üzülmürdü” derdim. Gerçi aksini akla getirecek bazı şifahî rivayetler duymamış değildim ama yine de Âkif’in 1936 gibi erken bir tarihte vefat etmesi, tesbit edebildiğim hâdiselerin ise daha geç tarihlere rastlaması sebebiyle kendimi avutur, “Her hâlde bilmiyordu” deyip teselli bulurdum.

Niçin *herhâlde* değil de *her hâlde*?

Bu konuda kronolojik değeri olan herhangi bir bilgi kısıntısıyla bile tekzip edilmediğim ve dahî *teselli* sözcüğü sadece *tevazû* değil, *temkin* gereği olarak da kullanıldığı için...

Bu tür tevellere yönelmemin nedeni, sadece Âkif merhuma karşı taşıdığım hürmet ve muhabbet hisleri değildi; bilâkis Emin Âkif Ersoy’u da tanıdıkça, ızdırabına, başından geçenlere yakından şahit oldukça, kendisini daha da sevmiştim. Ne tuhaf değil mi, sevgi, sevileni bir bütün olarak kapsadığında, yakınındakileri değil sadece, aynı zamanda uzağındakileri de içeriyor.

Acaba acıma duygusu mu?

Bilemiyorum.

İnsan, duygularının karmaşık hâle geldiği durumlarda tarafsız olmayı beceremez. Tarafsız olmadığım kesindi. Diğer yandan, eldeki tanıklıkların tamamı, bu bahtsız insanın, çok kibar bir beyefendi ve hassas bir insan olduğunu da gösteriyordu. Üstelik işin içinde -burada tafsîlâtına giremeyeceğim- başka sebeplerin de bulunduğunu biliyordum.

Peki bu durumda, *yazgı* deyip geçmeli miyiz?

Niçin olmasın!

Sebeplerin tüketilemediği bir noktada, ‘yazgı’ sözcüğü her derde devâ bir müsekkin gibidir. (Şimdi tam da evrak-ı perişanıma

bakma zamanı: “Olan olmalıydı/Olacak olan olur/O halde olan olur!”)

Âkif’in yeni bulunan ve vefatından kısa bir süre önce Eşref Edib’e yazmış olduğu 7 Mayıs 1936 tarihli bir mektubu sayesinde karanlıkta kalan bir noktayı daha aydınlatabiliyoruz. Bu mektuptaki, bir babanın kahredici çılgınlıklarını kulaklarımıza çarpan satırlar şunlar:

Bizim namussuzun yeni rezaletini iştmemiştim, Allah canını alsın!  
Bari müddet-i mahkumiyeti kısa olmasaydı da mahbesten cenazesi çıksaydı!

Kuzum, bana bunu, yani kaç ay yahut kaç seneye mahkûm olduğunu bildir. Bir de Rıza’ya söyle: Tahfif-i cezası [cezasını hafifletmek] için çare aramaya katiyen tevessül etmesin. Hınzır mahbesten çıkar çıkmaz daha ağır bir cinayete [suç işlemeye] kalkışır.’

Mektubu yayımlayan dostlarımız, böylesine önemli bir kaydı, “oğlunun (büyük ihtimalle Emin’in) yaptığı bazı davranışlar karşısında...” gibi müphem ve meşkur sözlerle geçiştirmişler ve bu konuda başka hiçbir açıklama yapmamışlar, yapamamışlar.

Yazık, hakikaten çok yazık!

Yazdığımız onca yazı dikkatle okunmadığı için değil, Âkif gibi bir babanın göğse yükselen çılgınlıkları karşılıksız bırakıldığı için...

Genç delikanlının işlediği ağır *cinayet* (suç), yani merhum Âkif’in bu çılgınlıkları atmasına yol açan oğlunun hapse düşme sebebi neydi, biliyor musunuz?

*Kur’an okumak!*

Evet, yanlış duymadınız:

---

Âkif’in *Gün Işığına Çıkamış Mektupları*, “Kültür”, sy. 2, s. 70-72, Ocak 2006.

*Askerdeyken koşuşta Kur'an okumak!*

Emin Âkif'in bahtsızlığı bu kadar değildi elbette.

Başından itibaren, yani daha küçücük bir çocukken babasının çektiği çilelere ortak olmakla kalmadı, babasının vefatından sonraki alâkasızlığın ve takibatın bedelini de ödedi; *canı* pahasına değil sadece, *haysiyeti* pahasına da ödedi üstelik.

## mehmed âkif'in oğlu tahir bey

Hep söylerim, insanlar gibi kitapların da kaderi vardır. *Bir Kur'an şairi: Mehmed Âkif ve Kur'an Meâli* adıyla uzun süreden beri üzerinde çalıştığım eser neredeyse yayıma hazır hâle gelmişti ve bu eseri, Âkif'in 63. vefat yıldönümü olan 27 Aralık 1999 tarihine yetiştirebileceğimi umuyordum. Fakat umduğum gibi olmadı, olamadı...

Hal böyle olunca, teselli kabilinden kitabın bazı bölümlerini *Tarih ve Düşünce*, *Yedi İklim*, *Dergâh* gibi dergilerde yayımlayarak, elimdeki diğer bilgileri ise *Yeni Şafakta* okurlarla ya da anma toplantılarında dinleyicilerle paylaşarak bu vefat yıldönümüne karınca kararınca katkıda bulunmaya çalıştım.

Aylar geçti; kitaba son noktayı koymayı yine beceremedim. Vesikalar çoğalıyor, okunması, incelenmesi gereken belgeler her geçen gün artıyordu. Sözgelimi bu süre içerisinde Âkif'in kalemin-den çıkmış olduğunu tesbit ettiğim ayet çevirilerinin sayısı **500**'ü

aşmıştı. (Dergâh dergisinin okurları, Aralık 1999 sayısında yayımladığım listede sadece 168 ayet çevirisinin bulunduğunu hatırlayacaklardır.)

Bu arada güzel tesadüfler de vukû bulmadı değil. Âkif'in torunlarının varlığından haberdar olmuş; hatta iki çocuğunun (kızı Suad Hanım'la oğlu Tahir Bey'in) hayatta bulunduklarını da öğrenmiştim. *Yeni Şafak* yazıları, Âkif ailesinin hayırhah komşularından Tamer Bilge Bey'le tanışmama yol açmış ve açıklığa kavuşturmakta zorlandığım birçok ayrıntıyı, sayesinde yerli yerine koyabilmiştim. Nitekim Âkif'in çocuklarının ve torunlarının tam listesini Tamer Bey'den istifadeyle ikmâl etmiş; meraklı okur ve araştırmacıların kendi ellerindeki bir kısmı yanlış bilgileri tashih edebilmeleri, doğru olanları da güncelleyebilmeleri için zaman zaman tesbitlerimi bu köşeden aktarmışım.

14 Ocak 2000 tarihinde Âkif merhumun kızı Suad Hanım'ın hastahaneye kaldırıldığını; 29 Şubat 2000 tarihinde ise, rahmet-i Rahman'a kavuştuğunu yazmışım.

Oğlu Tahir Bey'in ise ağırlaşarak hastahaneye kaldırıldığını haber verişimin (7 Nisan 2000 Cuma) üzerinden çok değil, tam 5 gün geçtikten sonra, bugün (12 Nisan 2000 Çarşamba) kendisinin sabah 07.00 sularında vefat ettiğini öğrendim.

Yarın da Bağlarbaşı'nda İlahiyat Fakültesi'nin bahçesindeki camiide İkinci namazını müteakiben merhumun cenaze namazı kılınacak.

Bazı dostlara bu haberi vermek vazifesini ifa ettikten sonra -sizlerin ancak Cuma günü okuyabileceğiniz- bu yazıyı yazmak için, üzerinde çalışmakta olduğum Âkif dosyasını bir kenara koydum.

Şimdi Âkif'in hayattaki tek oğlunun vefatı münasebetiyle birşeyler yazmak zorundayım.

Aramızın zaten uzun süredir açık olduğu keyfim iyiden iyiye beni terketmiş iken ne yazabilirim, neler söyleyebilirim pek bilemiyorum.

Onları tam bulmuşken, yine kaybettik. Bize babalarını anlatabilmeleri artık mümkün değil. Hoş bugüne kadar pek de soran olmamıştı ya.

Oğlu Emin'in hüznü hikâyesiyle ilgili iyi-kötü bazı anekdotların varlığının aksine, kaynaklar Tahir Bey hakkında tamamiyle suskun.

Fevkalâde ürkek ve çekingen olduğundan haberdar bulunduğum Tahir Bey, kimseyle fotoğraf çektirmemiş, fotoğrafının çekilmesine de hiç müsaade etmemiş. 8 Nisan tarihli Yeni Şafak'ta yayımlanan hasta yatağında çekilmiş fotoğrafı da elimizdeki nadir görüntülerden biri.

Bir de çocukluk fotoğrafı var; babası Âkif ile ağabeyi Emin Bey'le birlikte çektikleri. Muhtemelen 13-15 yaşlarında... gözlüklü, kısa pantolonlu, temiz giyinmiş, tombulca bir çocuk...

Sessiz ve içine kapanık, o denli de ürkek ve çekingen biri olan Tahir Bey'e talih de oyununu oynamış ve bu fotoğraftaki sevimli çocuğun ona ait olduğu hiç ama hiç bilinmemiş.

Bunun nedeni de ilk kez Mithat Cemal Kuntay gibi bir otorite tarafından 1939'da yayımlanan bu fotoğrafın altında şu satırların yer alması:

*Mehmet Âkif ve torunları; Ömer Rıza'nın çocukları.*

60 senedir bu fotoğraf bu altyazıyla birlikte -hem de defalarca- yayımlanmış ve Âkif merhumun, değil damadı Ömer Rıza Doğrul'dan, hiçbir çocuğundan erkek torunu olmadığı nedense hiç kimsenin aklına gelmemiştir. (Ömer Rıza Doğrul'un Bülend adında bir erkek çocuğu dünyaya gelmiş ise de bebekken vefat etmiştir.)

Tahir Bey, Ayten Hanım'la (doğ. 1945) evliydi ve hiç çocuğu olmamıştı; Allah'tan kendisine rahmet, yakınlarına başsağlığı dilerim.

**Not I:** Suâd hanımın cenazesinde sayılı birkaç kişiydik. (Mehmed Doğan ve Ahmed Fidan beyler tâ kalkıp Ankara'dan gelmişlerdi.) Bu ülkenin çocukları, bari bu sefer hatır-bilmezlik etmeseler!

**Not II:** Geçenlerde bir dergide, kendisini çocuk yaşlarımdan tanıdığım bir gazeteci-yazarın -çünkü aynı mahallenin sâkinleriydik- bir yazısı gözüme ilişti; orada bir vesileyle *der'asinden* söz ediyordu... Fakat ne ilginçtir ki Âkif'in o çok sevip saydığı: *hâfızlık hocasından* söz ettiğinin farkında bile değildi.

Ne yapalım, bu işler böyle!

***dört yılda oniki mısra***



**Türkiye'nin gündemi çok yoğun. Bu yoğunluğun içi ne kadar dolu, o biraz şüpheli. Böylesi bir hengâmede ülke bir de yaklaşık bir ay boyunca merhum Mehmed Âkif'in "Arapçılığı", "Meâlini Atatürk'e vermemesi", "Bedir-Çanakkale mukayeseleri" ve benzeri konularla uğraşmak zorunda bırakıldı. İsterseniz önce hâdisenin aktüel tarafından başlayalım. Sizce neler oluyor Türkiye'de?**

Evet, Türkiye'nin gündemi gerçekten de çok yoğun. Uluslararası siyaset iyice kızışmış durumda. Büyük devletlerin Avrasya'daki egemenlik çatışmaları şiddetini artırmaya başladı. Öyle ki bu yüzyıl boyunca egemenlik mücadelesinin merkezi *Orta Doğu* iken, önümüzdeki yüzyılda dökülecek kanların, bir "jeopolitik merkez" halini alan *Avrasya* uğruna akacağı kesin gibi. Jeopolitik ve jeostratejik mevkii itibariyle Türkiye de bu mücadeleden ciddi bir biçimde etki-

lenen ülkelerin başında geliyor ve bu da ülke içi siyaseti fevkalâde etkiliyor. Nitekim 28 Şubat sürecinin, bu gelişmelerin biraz da kaçınılmaz bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Dolayısıyla ülke içinde siyasî merkez'in yönlendirmeleriyle zuhûr eden *din-deulet*, *din-siyaset* ilişkileri bağlamındaki tartışmalara alışmak, hatta alışmaktan da öte hazırlıklı olmak zorundayız.

*Türkçe Ezan, Türkçe İbadet, Türk Müslümanlığı, Gerçek İslâm, Birarada Yaşama* projeleri, Kur'an çevirileri, Âkif'in ve İstiklal marşının konumu ve son olarak 230 ayet meselesi... Bütün bunlara alışmalı ve olup bitenleri doğru yorumlamalıyız... Niçin bu türlü konular? Çünkü dünya, dolayısıyla Türkiye 1930'lara, 1940'lara, yani II. Dünya Savaşı öncesi şartlara geri dönmüş durumda... NATO (Amerika) stratejistleri soğuksavaş sonrasında -ideolojik ayrımların son bulduğu bahanesiyle- *İslâm*'ı güvenlik konsepti ilan ettiler; *Yeni Şark Meselesi* tanımlamasıyla Avrupa ile Türkiye (İslâm dünyası) arasına o derin *jeopolitik hattı* bir kez daha döşediler. Böylelikle AB (Almanya) ile NATO (Amerika) arasındaki kıyasıya mücadele, bu derin hat nedeniyle ilkinin aleyhine olmak üzere yeniden canlandırıldı. Huntington, Fukuyoma, Fuller, Lesser, Brzezinski gibi stratejistlerin Batı-İslâm ayrımı üzerine yazdıklarının hülâsası budur ve ister istemez bu çatışmanın ortasında kalan Türkiye de bekasını sağlamak amacıyla kendisini 1930'lar döneminde uygulanan içpolitika manevralarına başvurmak zorunda hissetmektedir.

### **Peki, bu işin başka bir yolu yok mu? Daha farklı yöntemler kullanılamaz mı?**

Ne yapalım ki devletlerin siyasî alışkanlıkları kolay kolay değişmiyor ve tabiatıyla bu da o devletlere mensup milletlerin özgürlüklerinin, *bağımsızlık* adına askıya alınması neticesine yol açıyor.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren birçok kimseye *anlamsız* (!) gibi gelen vâveylânın nedenini doğru bir biçimde tesbit etmek istiyorsak, dış konjonktürü gözardı etmemeli, *din-devlet ilişkileri* bağlamındaki sun'î tartışmaların, bu konjonktürün baskısıyla ortaya çıktığını ve siyasî merkez'in kendisini ancak böylesi yöntemlerle netice alınabileceğine inandırdığını akıldan çıkarmamalıyız.

**Bu konjonktürden bağımsız olarak Âkif'in Kur'an'ı Türkçe'ye tercüme teşebbüsü etrafındaki tartışmalara gelecek olursak, niçin bu konu seçildi ve niçin şimdi?**

Bu konuda şimdiden tahmin yürütmek ve “nedeni şudur” demek zor. Ancak tartışmanın başlatıldığı yer, tartışmayı başlatan kimsenin konumu ve kimliği çok önemli... Türkiye'nin içinden geçtiği sürecin bütünü dikkate alındığı takdirde, genel olarak işaret ettiğimiz sorunlarla bu tartışma arasında bir ilgi kurulabilir. Sözgelimi *Türkçe ezan, Türkçe ibadet, Türk müslümanlığı* tartışmalarını hatırlayınız... O tartışmaları kimler ve ne zaman başlatmıştı? İşte bu tartışma da aynı sürecin bir parçası olarak zuhur etmiş görünüyor.

**Fakat tartışmaların başlamasına neden olan konuşmanın, sadece konuşmayı yapan kişiyi bağlayacağı, bunun “münferiden” ve dahası “irticalen” yapılmış bir yorum olduğu söyleniyor.**

Bu doğru değil; zira konuşma metni, konuşmanın yapıldığı gün (27 Eylül 1999 Pazartesi) GATA tarafından basılmıştı bile. Ben metnin içinde yer aldığı kitapçığı okudum ve *Yeni Şafak* gazetesindeki köşemde de metni tanıtıcı iki yazı yazdım (15-19 Ekim 1999). Nitekim müessif bir cinayete kurban giden Ahmet Taner Kışlalı da -ölümünden önce yazdığı söylenen ve 22 Ekim 1999 tarihli *Hürriyet* gazetesinde yayımlanan son yazısında- bu kitapçığı okuduğunu açıkça ifade etmektedir.

**Peki iddialarda haklılık payı var mıdır? Yani yorumlar farklı ya da hatalı olsa dahî, Mehmed Âkif’le ilgili verilen bilgiler ilmen ve tarihen doğru olarak kabul edilebilir mi?**

Hayır! Verilen bilgiler hiçbir ilmî değeri olmayan kitaplardan alınmıştır ve ciddi hatalarla ma’lûldür. Konuşmacının Âkif hakkında söylediklerinin arkasında, İlhan Arsel’in iki kitabı bulunmaktadır ve iddialarının bir kısmı değil, tamamı yanlıştır. Sözgelimi, Mustafa Kemal Atatürk’ün Mehmed Âkif’ten Kur’an’ı Türkçe’ye çevirmesi dileğinde bulunduğu iddiası (s. 70) hilaf-ı hakikattir. Atatürk, Kur’an’ın Türkçe’ye çevrilmesini istiyor ve teşvik ediyordu; bu doğru. Ancak Âkif’in çeviri işini üstlenmesi hâdisesini bugün hemen hemen bütün ayrıntılarıyla biliyoruz ve bu tür bir kişisel teşebbüs vârid değildir.

Dahası, Âkif’in 1923 yılında Mısır’a gidip 1926 yılına kadar orada kaldığı, hastalanınca döndüğü, akıl danışmak amacıyla *al-Azhar*’a gittiği, okulun yetkilisi Arap milliyetçisi Rıza Raşit’le görüştüğü, bu zâtın 1922 yılında yayımlanmış *Tercümat el-Kur’an* adlı bir kitabı bulunduğu, *Ebu Hanefi*’ye atıfla 12 ayete istinaden Âkif’i Kur’an’ı çevirmemesi için ikna ettiği, Âkif’in de ondan etkilenerek Kur’an’ı çeviremeyeceğini Atatürk’e resmen bildirdiği, vs. (s. 70-71) iddia edilmektedir ki bu birkaç cümlede dahi yapılan hataları sayabilmek maharet ister: Bir kere “Al-Azhar” değil *el-Ezher*, “Rıza Raşit” değil *Reşid Rıza*, “Ebu Hanefi” değil *Ebu Hanife*, “Tercümat el-Kur’an” değil *Tercümetu’l-Kur’an*... Bu risalenin basım tarihi “1922” değil 1926’dır. Reşid Rıza da “el-Ezher’in yetkilisi” değildir. Üstelik Âkif’in kendisine bu konuda danışması ma’kul olmadığı gibi, görüştüğü iddiası dahi mevsûk değildir. Âkif 1923’te Mısır’a gidip 1926’ya kadar orada kalmamıştır. Aksine 1923 ve 1924 yıllarının kış aylarını Mısır’da, yaz aylarını İstanbul’da geçirmiş, 1925-yazında İstanbul’a gelmiş, yine Ekim 1925’de dönme üzere gitmiş ve 1936 yılına kadar orada kalmıştır.

Sözü geçen risalenin -ki *Tefsir-i Menar*'da yer alan bir bölümün ayrı basımıdır- 1926'da yayımlandığı kesin olduğuna göre, Reşid Rıza'ya akıl danışması da, bu nedenle tercüme yapmaktan vazgeçmesi de, onun tarafından tercümenin *küfür* olduğuna inandırılması da hiçbir surette mümkün değildir. Bu sözleri ancak Âkif'i tanımayan ve tarihten bî-haber olan kimseler söyleyebilir; zira Âkif, Diyanet İşleri Riyaseti'ni temsilen Ahmed Hamdi Akseki'nin teklifini -Elmalılı ile Babanzâde'nin ısrarları nedeniyle- 1925'de kabul etmiş, tercümesine 1926'da Mısır'da başlamış, 1928'de tercümeyi bitirmiş, 1929'da temize çekmiş, 1930'a kadar üzerinde daha fazla çalışması gerektiğine inandığından ötürü tercümeyi teslim etmekten vazgeçmiş, 1931'de Diyanet İşleri Riyaseti'yle arasındaki mukaveleyi feshetme kararı almış, 1932'de ise vekili aracılığıyla bu mukaveleyi feshetmiştir. Âkif, tercümesini ölene kadar saklamış ve zaman zaman üzerinde çalışmıştır, sadece 1936'da ülkeye döneceği sırada yanında getirmeyi uygun bulmamıştır. Öyle ki kendisine, öldükten sonra meâlini yakmasını vasiyet ettiği Yozgatlı İhsan Efendi dahî, vefat tarihi olan 1961'e kadar tercümeyi saklamış, hatta bir nüsha da kendisi için istinsah etmiştir.

Âkif'in de Reşid Rıza'dan etkilenerek Kur'an'ı çeviremeyeceğini Atatürk'e resmen bildirdiği iddiası da diğerleri gibi boş bir iddidir. Çünkü, evvelâ, İstanbul'a geldiğinde Âkif tercümesini çoktan bitirmiş bulunuyordu; ikincisi, Âkif'le Atatürk bu arada doğrudan hiç görüşmemişler, sadece Atatürk adına bazı *aracılar* -tercümenin bidayetinden itibaren- Âkif'ten tercümeyi istemişler, büyük paralar teklif etmişler ve kendisinin ölümünden sonra da bu tercümeyi elde edebilmek için çok uğraşmışlardır. Sadettin Kaynak hâtıralarında, 1932'de Âkif'in tercümesini çalmak çarelerine başvurulduğunu dahi itiraf etmekten kaçınmamıştır.

Söylediklerimizi özetlemek gerekirse, konuşmacının seslendirdiği ve gelişigüzel bir iki kitaptan hareketle yinelediği iddiaların hiçbirinin tarihî ve ilmi bir kıymeti bulunmamaktadır. Peki bu konuşmanın herhangi bir faydası olmamış mıdır? “Olmamıştır” diyemeyiz, çünkü bu konuşma nedeniyle Âkif’in kitapları yok satmıştır; ikincisi yıllardır yinelenen hataları düzeltmek imkânı ortaya çıkmıştır. Üçüncüsü milletin millî şairine bağlılığı ve sevgisi daha da artmıştır. Sanırım, merhum Âkif’in vefat yıldönümü olan 27 Aralık’ta bu hakikati hep birlikte göreceğiz.

**Tarihin günümüzü etkileyen gücünü doğru tahlil etmek ve bu tür tartışmalarda hâdisenin tarihî arkaplanını sağlıklı bir şekilde ortaya koymak gerekiyor. Bu da tarihçilerin işi. Galiba yaşadığımız son olayda bu tam olarak yapılamadı.**

Haklısınız. Konuşmanın yapıldığı 27 Eylül 1999 tarihinden itibaren geçen yaklaşık bir ay süresince, bu konuşma etrafında yazılı basında çıkan irili-ufaklı hemen hemen bütün haberleri, beyanâtları, köşeyazılarını izlemeye, derlemeye çalıştım ve hatta böylelikle elimde küçük bir arşiv malzemesi de oluşuverdi. Bu konuda yazılan 100’e yakın makalenin -birkaç istisnasıyla- tamamı, siyasî edebiyatımıza katkı sağlamaktan başka bir hususiyeti hâiz değil. Ülke içi siyasetin bilinen gerginlikleri -beklenildiği ve hesaplandığı gibi- iyice gerildi; konuşmacının üslûbu (meselâ *bellemek* sözcüğünü kullanmış olması) köşeyazarlarının ve mevcut muhalif çevrelerin kolaylıkla tepkisini çekiverdi. Bunların hepsi olağan... Ancak olağan olmayan, olağan görülemeyecek olan bir hususa dikkat çekmek isterim: o da tartışmanın mevzûu hakkında kamuoyunun bilgilendirilmek cihetine gidilmemesidir. Bu tartışmaya kaynaklık eden ve bidayetinden bu yana münakaşa edilegelmekte olan “Âkif’in tercüme teşeb-

büsü” üzerinde durulmaya nedense ihtiyaç duyulmadı; yayımlanan bir iki sansasyonel makale de tipik gazeteci numaralarının ürünü olmaktan öteye geçemedi.

Gelişmelerin asıl teessüf edilecek yanı, sadece saldıranların değil, savunanların da tarafı oldukları tarih yorumundan habersiz olarak atıştıklarının ortaya çıkmasıdır. Gönül isterdi ki bu çirkin suçlamalar sonrasında Âkif’in söylediklerinin ve yaptıklarının daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacak tedbirler ortaya çıksın, meselâ genç nesiller arasında *Safahat*’a dair zayıflamakta olduğunu müşahade ettiğimiz ilgiyi kuvvetlendirecek yayımlar yapılsın... Âkif’in Kur’an tercümesine niçin ve hangi şartlarda başladığı, daha sonra neden teslim etmekten vazgeçtiği, en nihayet vefatından sonra niçin yakılmasını vasiyet ettiği, vasiyetinin yerine getirilip getirilmediği, getirildiyse ne zaman ve nasıl yerine getirildiği gibi suallere açıklık getirmek amacıyla işin ehli zevâtın beyanlarına başvurulsun, hâtıralar yayımlansın... Ne yazık ki bunların hiçbirisi doğru-dürüst yapılmadı ve yapılanlar da o vâveyla içerisinde görölmedi.

**Bu mülâkatın bir amacı da meselenin siyasî tartışmalar arasında kaybolan yönlerine dikkatleri çekmek ve böyleslikle sözünü ettiğiniz endişeler gereği, merhum Âkif’in Kur’an’ı Türkçe’ye çevirme teşebbüsünün serencâmı konusunda okurlarımızı aydınlatmak... Nedir bu işin aslı? Âkif bu tercümeye niçin başlamak gereği duydu, ya da bir diğer deyişle niçin bu iş için “Âkif” ismi seçildi?**

Âkif’in Kur’an tercümesine ilgisi çok önceleri başlar. Kendisi ilk çevirisini 8 Mart 1912 tarihinde *Sebilürreşad*’ın ilk sayısında yayımlamıştır. Bilindiği gibi bu tarihte, *Sırat-ı Müstakim* dergisi *Sebilürreşad* adını almış ve derginin *Tefsir-i Şerif* bölümünü yazmak görevini -istemeyerek de olsa- merhum Âkif üstlenmişti.

Âkif 1912-1913 yıllarında burada birçok mensûr ve manzûm tefsir yazısı kaleme almış ve tefsirini yazdığı ayet-i kerimelerin Türkçe tercümelerini de yayımlamıştır. Birer “manzûm tefsir” örneği kabul edilen şiirlerinin başında bulunan ayet tercümelere, 1913’ten itibaren *Safahat*’ta da yer almaya başlamıştır.

Âkif’in birkaç dostuyla birlikte yine bu yıllarda gerçekleştiği tahmininde bulunabileceğimiz bir tercüme teşebbüsü daha vardır. Mehmed Âkif, Babanzâde Ahmed Naîm, Kuşadalı Rıza Efendi, İzmirli İsmail Hakkı ve Kâmil Miras’tan müteşekkil bu grup kendi aralarında işbölümü yaparlar: Âkif’le Ahmed Naîm tercümeyi yapacaklar, İzmirli İsmail Hakkı da tefsir kısmını yazacaktır. Sadece *Fatiha Sûresi*’nin tercümesi yapılır ve üzerinde iki kez müzakerede bulunduktan sonra ortaya bir metin çıkarmayı başarırlar. Lâkin bu arada bu teşebbüsten pek bir hayır çıkmayacağı da anlaşılır.

### **Bu tercüme örneği günümüze ulaşmış mıdır?**

Evet, merhum Kâmil Miras (öl. 1957) bu akîm kalan teşebbüsün değerli bir hâtırası olmak hasebiyle bu numûneyi muhafaza etmiş ve yayımlamıştır. Hem hâtıralarını yâd etmek bakımından, hem de dikkat çekici bir üslûbunun bulunması itibariyle bu tercümeyi aktarmak isterim:

Hamd Allah’ın, O, âlemleri nizamlayan. Çok esirgeyen, koruyan. Cezâ gününün sahibi. Allahım yalnız sana ibadet ederiz ve yalnız senden yardım dileriz. Allahım bizi doğru yola hidayet eyle. O kendilerine ihsan ettiğin mü’minlerin yoluna. Hişmolunanların değil, sapkınların da değil.

Görüldüğü gibi ilginç bir dili vardır ve hayli emek sarfedildiği anlaşılmaktadır. Bilhassa *rabb’ul-âlemîn* ifadesinin “âlemleri nizamlayan” şeklinde çevrilmesi, “gazaba uğrayanlar” denilmek yeri-

ne “hışmolunanlar” denilmesi, kezâ *dâllin* kelimesine -yıllar sonra Elmalılı Hamdi Yazır’ın meâlinde rastlayacağımız- *sapkınlar* anlamının verilmesi... bütün bunlar bu çevirinin başlıca hususiyetleri arasında zikredilebilir.

### **Bu teşebbüslerle tartışma konusu olan “meâl” arasında ne tür bir alâka var?**

*Sebilürreşadda* veya *Safahatta* yer alan örnekler, esas itibariyle bir çeviri teşebbüsünün ürünleri değildir ve herbiri -daha önce de söylediğim gibi- bir tefsir yazısının girişinde yer almaktadır. Kezâ Âkif’in 1908’de, 1913’de, 1920 ve 1921’de verdiği bütün vaazların metinleri yayımlanmıştır ki toplam 9 metindir; bunların içinde de Âkif’in Kur’an tercümelerinden numûneler vardır. Bütün bu kaynaklarda yer alan tercümelerin sayısı, 38 sûreye ait 130 ayet çevirisiden ibaret olup toplam metin sayısı 96’dır. Mükerrerleri de saydığımızda elimizdeki ayet sayısı 162’ye ulaşmaktadır.\* Elimizdeki tercümelerin ait olduğu sûreler ise şunlardır: *Fâtiha, Bakara, Âlu İmran, Nisa, Mâide, En’am, A’raf, Enfal, Tevbe, Yusuf, Ra’d, Hicr, Nahl, İsrâ, Tâhâ, Hacc, Şuârâ, Neml, Ankebut, Rum, Fâtır, Saffat, Zümer, Mü’min, Fussilet, Fetih, Hucurât, Mücadele, Haşr, Saff, Naziât, Abese, Mutaaffifin, Gâşiye, Duhâ, İnşirah, Asr, Keuser*.

Bu izahattan da anlaşılacağı üzere, 1908-1921 yılları arasında yayımlanan bu *münferid tercüme* numûneleriyle Âkif’in 1926-1932 yılları arasında Mısır’da tüm mesâisini verdiği *resmî tercüme* teşebbüsü arasında *Mehmed Âkif* isminden gayrı bir alâka bulunmamaktadır. Tartışmalara konu olan Kur’an meâli, Diyanet İşleri

---

\*Bir Kur’an Şairi: Mehmed Âkif ve Kur’an Meâli” (İstanbul, Mayıs 2000; 2. bas. Aralık 2004) adlı eserimizde yayımlanan ayet tercümelerinin sayısı 517’ye bâlig olmuştur.

Riyaseti'yle yaptığı mukavele sonucunda başlayıp bitirdiği tercümedir. “Resmî tercüme teşebbüsü” demek suretiyle her iki dönemi de birbirinden ayırmaya çalışmamın en önemli nedeni de budur zaten.

**Âkif’in “münferid tercümeleri” hakkında biraz bilgi verebilir misiniz? Tercüme konusundaki ayet-i kerimeler gelişigüzel seçilmiş olamayacağına göre, Âkif’in tercihlerinde etkin olan nedenler nedir?**

Daha önce işaret ettiğim Fatiha sûresi tercümesini nazar-ı itibara almazsak, Âkif’in bir bütün olarak tercüme ettiği sûre sayısı 4’tür. Diğerleri hemen hemen aynı temaları ihtiva eden Kur’an pasajlarıdır. Bunlar, Âkif’in yaşadığı, acısını çektiği dönemlere, devletin zayıfladığı, imparatorluğun parçalandığı yıllara ışık tutan; dayanmayı, direnmeyi, mücadelecili olmayı öğütleyen; ümide sevkeden; birliğe beraberliğe çağıran; ayrılığı ve çekişmeyi kötüleyen pasajlardır. Nitekim *Balkan Harbi* ile *Millî Mücadele* yılları esnasında verilen vaazlarda bu husus çok daha belirgindir. Âkif, bu ayetlerin seçiminde *nazarî* değil, *amelî* bir hedef gözetmiş ve öncelikle halkın moral ve maneviyatını yükseltmeyi amaçlamıştır. Bu nedenle ayetleri Türkçe’ye çevirirken mümkün mertebe anlaşılır olmaya çalışmıştır.

**Âkif’in 1926-1932 yılları arasında hazırladığını söylediğiniz Kur’an Meâlî’ni ortaya çıkaran konjonktüre gelirsek, Cumhuriyet yönetimi için böyle bir çeviriye ihtiyaç duydunuz mu?**

Gerek *Türkçe Kur’an ve Cumhuriyet İdeolojisi* (İstanbul, 1998), gerekse *Bir Siyasî Proje Olarak Türkçe İbadet* (İstanbul, 1999) adlı eserlerimde, imparatorluktan millî devlete geçiş sürecinde *din-devlet* ilişkilerinin seyrine dair yeterli bilgi verildiğinden,

burada tafsilâta girmeye lüzûm görmüyorum. Ancak şu kadarını söyleyebilirim ki: “Dinin Millileştirilmesi Projesi”, II. Meşrûtiyet’ten itibaren tahakkuku arzulan bir projeydi ve Cumhuriyet’in kurucu kadroları, II. Meşrûtiyet döneminin ideallerinden vazgeçmeyi hiç düşünmemişlerdi. Cumhuriyet’in ilânından birkaç ay sonra (ilk Ramazan’da) iki Kur’an tercümesinin yayımlanması, kısa bir süre sonra bunlara askerî ateşelik yapmış olan Albay Cemî Said (Dikel) tarafından bir üçüncüsünün eklenmesi, bu nedenle bir tesadûf olarak kabul edilemez.

Ne var ki o günlerde siyasî merkez’in (Ankara’nın) karşısında hâlâ güçlü bir muhalefetin (İstanbul’un) bulunuyor olması, üstelik bu muhalif çevrelerin basın sahasındaki hâkimiyetlerinin henüz kırılmamış bulunması, her üç çevirinin de ciddi bir eleştiri bombardımanı altında kalmasına yol açmış, hatta Diyanet İşleri Reisi Rifat Börekçi, birer beyannâme yayımlayarak halkı bu çevirilere iltifat etmemeleri hususunda uyarıyordu. Çevirilerin güvenilir olmaması, büyük sıkıntı yaratmış, sıkıntılar sadece belli mahfillerde dile getirilmekle kalmamış, basında da ilmi bir çevirinin lüzûmuna dair yazılar çıkmaya başlamıştı.

İşte tam da bu sıralarda, 21 Şubat 1925’de T.B.M.M.’de Diyanet İşleri Riyaseti’nin bütçe müzakereleri yapılırken, 61. İctima’nın ikinci celsesinde Eskişehir Meb’ûsu Abdullah Azmi Efendi Diyanet teşkilatının devletin diğer kurumlarıyla hem-aHenk çalışması gerektiğinden bahisle sözü Kur’an tercümelerine getirir ve Meclis Riyaseti’ne, altında 50 küsur arkadaşının imzası bulunan bir takrir sunar. Takrir, Başvekil de dahil olmak üzere Meclis’in hüsn-i kabûlüyle karşılanır ve Kur’an-ı Kerîm’in tercüme ve tefsiri ile ehâdis-i şerifenin (Sahih-i Buharî’nin) tercüme ve şerhi için bütçeye 20.000 liralık bir tahsisât konulur.

### **Mehmed Âkif'in adı telaffuz edilmiş veya bu vazifenin onun tarafından îfası için bir şart koşulmuş mudur?**

Hayır! Mehmed Âkif, bu tartışmalar olurken Abbas Halim Paşa'nın davetlisi olarak Mısır'da bulunuyordu. Kendisi 1923 ve 1924 kışını Mısır'da geçirmiş ve 1925 yazında, yani önergenin kabûlünden birkaç ay sonra İstanbul'a gelmiştir. Nitekim Âkif İstanbul'a gelince, Diyanet İşleri Riyaseti adına Müşavere Heyeti a'zâsı Ahmed Hamdi Akseki hemen harekete geçer ve bazı istişa-relerden sonra Âkif'e tercüme vazifesini yüklenmesi için defalarca ricada bulunur. Fakat Âkif her defasında, Aksekili'ye red cevabı verir.

### **Âkif'in adı, nasıl gündeme gelmiştir?**

Kâmil Miras gibi hâdiselerin içinde olan bazı zevât, Âkif'i Diyanet İşleri Riyaseti'ne kendilerinin önerdiğini ifade etmişse de bu iş için en uygun ismin Âkif olduğu konusunda zaten herkes müttefikti. Çünkü Kur'an'ı tercüme edebilmek için çok iyi derecede *Arapça* ve *Türkçe* bilmek gerekiyordu ve Âkif'in her iki dile de vukûfiyet-i taminesi-hiç abartmadan söyleyelim- dillere destandı. Âkif bu iki dilin yanısıra, Fransızca'yı da, Farsça'yı da gayet biliyordu. Ayrıca o dönemde, ulemadan bir hoca efendi yerine modern eğitim almış; hem dini, hem de ulûm ve fûnûnu bilen bir kişiliğin daha tercihe şâyân olacağına kimsenin kuşkusu yoktu. Âkif ise Baytar mektebinde okumuştı ve entellektüel kapasitesi devrin beklentilerine uygundu.

### **Atatürk özel olarak Âkif'ten böyle bir ricada bulunmuş mudur?**

Bu hususta elimizde en küçük bir bilgi ve belge bulunmamaktadır. Ancak devrin şartlarını bilen, tarafları iyi tanıyan kimseler böyle birşeyin mümkün olamayacağını da takdir ederler sanırım.

Unutmamak icab eder ki: *Takrir-i Sükûn Kanunu*, Kur'an'ın Türkçe'ye tercümesi hakkında Meclis kararı çıktıktan kısa bir süre sonra ve Âkif henüz Mısır'da iken (4 Mart 1341/1925 tarihinde) ilan edilmiştir. Kapatılan gazete ve mecmualar arasında *Sebilürreşad* da vardır ve Âkif'in yakın arkadaşı Eşref Edib de "ısyana teşvik" suçundan önce Ankara, sonra Diyarbakır İstiklâl mahkemesinin huzuruna çıkarılanlar içerisinde. Binaenaleyh bu vasatta Atatürk'ün Âkif'ten ricada bulunması düşünülemez. Belki söylenebilecek tek şey, bu ismin seçilişine şahsî bir itirazının bulunmadığıdır.

**Âkif'in Ahmed Hamdi Aksekili'ye defalarca red cevabı verdiği söylemişsiniz. Peki sonunda tercüme teklifini nasıl ve niçin kabul etti?**

Aksekili merhum bu işten yılmadı ve araya birçok kişiyi koydu. Eşreb Edib de bunlar arasındadır. Buna rağmen kendisini iknâ etmek mümkün olmadı. Ancak *Hacı Baba* diye hitab ettiği en yakın dostu Babanzâde Ahmed Naîm devreye girince, bir de Elmalılı'nın Fatih'teki evinde yapılan toplantıda Elmalılı Hamdi Yazır, "Sen yoksan ben de yokum" deyince, Âkif bu ısrarlar karşısında daha fazla dayanamadı. Bu son toplantıda Elmalılı tarafından yapılacak işin tercüme değil de *meâl* olacağının ifade edilmesi ise, Âkif'in iknâ edilmesinde rol oynayan bir diğer sebeptir.

**Âkif, niçin bu meâl işine İstanbul'da, kendi memleketinde değil de Mısır'da başlamıştır? Şapka giymemek için Mısır'a gittiği iddiaları doğru mudur?**

Bu tür yorumların Atatürk'ün sofrasında dile getirildiği biliniyor. Fakat hatırlamak gerekir ki Âkif, Ekim 1925'de Mısır'a gitmiş; şapka giymeyi mecbur tutan yasa ise 25 Kasım 1925 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kendisinin Mısır'a son gidişini, acaba mu'tad seya-

hatlarından biri olarak addedebilir miyiz? Öyle olsaydı geri dönmesi icab ederdi. Dönmediğine göre, bu, mu'tad bir gidiş olarak kabul edilemez. Buna karşın, Âkif gibi bir şahsiyetin sırf şapka yüzünden Mısır'a gittiğini söylemek de -en azından- hafiflik olur. Nitekim bu yüzden daha farklı nedenler de öne sürülmüştür. Meselâ Âkif'in yakın çevresinden (Neyzen Tefik'in kardeşi) Şefik Kolaylı, hâtıralarında, siyasî merkez'in kendisini izletmesinin zoruna gittiğini, "Ben vatan haini miyim ki peşime polis takıyorlar" dediğini ve bu durumun Âkif'in izzet-i nefesine ağır geldiği için memleketini terkettiğini söylemektedir.

Hasan Basri Çantay, Çanakkale zaferinin yıldönümünde devrin ünlü şairlerinden birinin, "Maalesef Çanakkale Şehitleri için güzel, şehitlerimizin şânına lâyık bir Türk şairi tarafından şiir yazılamadı. Çanakkale destanını yazan maalesef Türk değildir. Çaresiz Türk olmayan bir adamın şiirini okuyacağız" yâvesini savurduktan sonra şiirini istemeye istemeye okuduğunu işiten Âkif'in bundan pekçok müteessir olduğunu, o kadar ki dayanamayıp ağladığını anlatmaktadır. Bu sıralarda bir yazarın, CHP'nin resmî yayın organında bir başmakale yazıp Âkif'e, "Hadi git artık, sen kumda oyna!" demesi ve Âkif'in de bunu okuması bardağı taşıran son damla olur ve şairimiz artık Türkiye'de daha fazla kalamaz.

Âkif'in dönmemek üzere Mısır'a gidişinde bu nedenlerin hep si rol oynamış olabilir; zira 1925'in ve onu izleyen yılların, Milli Mücadele'de aktif rol oynayan dinî endişe sahipleri için tahammülü zor dönemler olduğunu kabul etmek gerekir. Bu, kelimenin tam anlamıyla bir "gönüllü sürgün"dür. Fakat hâl böyle olmasına rağmen, Âkif yine de üzerine aldığı vazifeyi kâmilan yerine getirmeye çalışmış, Mısır'da bulunuşunu vazifeden kaçmak için bir bahane olarak kullanmamıştır.

### **Mâdem öyle, Âkif'in tercümesini teslim etmekten vazgeçmesinin sebebi nedir?**

Âkif'in, tercümesini 1928'de bitirdiği kesindir. Buna rağmen o yıllarda Ankara'nın tüm taleplerine red cevabı verdiği de... Bunun görünen iki nedeni vardı: Birincisi, tercümesinin kendisini tatmin edecek şekle gelmemiş olması; ikincisi, Ankara'nın meâl'i tefsir'den ayrı olarak basmak konusundaki niyetinin ortaya çıkması...

Âkif haklı olarak kendisine verilen garantileri ciddiye almamıştır. Peki tercümeden vaz mı geçmiştir? Hayır! 1929 yılını tercümesini temize geçmekle geçirmiş, hatta sonra ikinci kez üzerinde düzeltmeler yapmaya başlamıştır. Ancak yine de yaptığı meâl'in içine sinmediğini kesin olarak ve kendi ifadelerinden biliyoruz. Bu yüzden ilk yaptığı tercümeleri İstanbul'a Diyanet İşleri Riyaseti'ne gönderdiği halde, sonra bundan vazgeçmiş, tamamen bitmedikçe göndermeyeceğini bildirmiştir. Aksekili merhum, yine araya birçok kimseler sokmuş, hatta onlara Mısır'a gönderilmek üzere mektup bile yazdırmıştır. İlginç olan, Âkif'in bu en yakın dostlarının (meselâ Kâmil Miras ile Kuşadalı Rıza Efendi'nin) mektuplarına cevap bile vermemiş olmasıdır.

Bu arada mukavelenin henüz feshedilmediğini ve Âkif'in meâl üzerinde çalışmaya devam ettiğini belirtmek gerekir. Ancak bir süre sonra Diyanet İşleri Riyaseti, Âkif'le arasındaki mukaveleyi feshetmek zorunda kalmıştır; zira bu büyük işin tamamlanması gerekiyordu ve Elmalılı, *tefsir* kısmının yazımını aksatmadan sürdürüyordu. 1931'de Âkif'in fesih kararını verdiği ve aldığı avansı iade etmek suretiyle mukaveleyi 1932'de feshedip, meâl'i yazma işini Elmalılı Hamdi Efendi'ye devrettiği hiçbir tereddüde mahal kalmayacak şekilde bilinmektedir. Elmalılı'nın, tefsir'in yazımında *Furkan Sûresi*'ne kadar gelmiş olduğu ise, yine kendi ifadeleriyle sabittir. Nitekim eser bu tarihten üç yıl sonra (1935'de) basılmaya başlamıştır.

Artık üzerindeki ağır yükten kurtulan ve aldığı avansı da iade edip mukaveleyi fesheden Âkif, rahatlamış ve tercümeyle meşgul olmaktan vazgeçerek -âdeta şiir yazamadan geçirdiği 6 yılın acısını çıkarmak istercesine- bütün mesâisini *Safahat*'ın VII. Kitab'ı olan *Gölgelerin tab'* u neşrine hasretmiştir. Bilindiği gibi 1933'de bu eser Mısır'da yayımlanmış ve zaten Âkif de bir daha hastalıklardan fırsat bulup çalışmalarına pek vakit ayıramamıştır.

### **Tercümenin Âkif'i tatmin etmemesinin yanı sıra siyasî nedenler de bu kararında rol oynamış olamaz mı?**

Hiç kuşkusuz... 1928'de Anayasa'dan "Devletin dini, din-i İslâm'dır" maddesinin kaldırıldığını ve aynı yılın Haziran ayında *Dini Islahât Beyannâmesi*'nin Türkiye'nin gündemine oturduğunu hatırlayınız. Mustafa Kemal Atatürk'ün, 30 Kasım 1929'da *Vossische Zeitung* muhabirine verdiği şu demeç, bu safhada ne tür değişikliklerin olduğunu göstermesi bakımından çok önemlidir:

Ahîren Kur'an'ın tercüme edilmesini emrettim. Bu da ilk defa Türkçe'ye tercüme ediliyor. Muhammed'in hayatına ait bir kitabın [*Sahih-i Buhari*'nin] tercüme edilmesi için de emir verdim. Halk, tekerrür etmekte bulunan birşey mevcut olduğunu ve din ricalinin derdi ancak kendi karınlarını doyurup, başka bir işleri olmadığını bilsinler. (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1918-1937)*, III/124-125, T.T.K., Ankara, 1989, 4. bas.)

Bu beyanat yabancı bir gazeteciye verilmişti ve belki de o dönemde kimsenin bundan haberi olmamıştı. Ancak o dönemde siyasî merkez'in politikalarında önemli değişiklikler yaşandığı ve hepsinden önemlisi Âkif'in 1931 yılında kesin olarak mukavelesini feshetme kararı aldığı bilinmektedir. Binaenaleyh, 1926 Ramazanı'nda Mehmed Cemaleddin Efendi tarafından Göztepe Camii'nde Türkçe namaz kaldırılmasını veya 1932 Ramazanı'nda camilerde Türkçe

Kur'an'lar okunup, tekbir'in ve ezan'ın Türkçeleştirilmesini, Âkif'in 1931'deki kararına etki eden hâdiseler olarak değerlendirmek pek isabetli görünmüyor. Bu hâdiseler, olsa olsa Âkif'in, 1936 yılında tercümesini Mısır'dan getirmemesi ve öldüğü takdirde yakılmasını vasiyet etmesi olgusunu açıklamakta kullanılabilir.

### **Âkif, tercümesini sadece siyasî nedenlerle mi Türkiye'ye getirmedi?**

Hiç kuşkusuz tek neden buydu. Burada, -hâtıralarda dile getirildiği üzere- tercümenin kendisini tatmin edecek derecede olgunlaşmış olmaması ihtimali akla gelebilirse de şahsen bu ihtimali zayıf buluyorum. Yozgatlı İhsan Efendi'ye vasiyeti -yaygın versiyonuyla- şöyledir: "Ben sağ olur da gelirim, noksanlarını ikmâl eder, ondan sonra basarız. Şayet ölür de gelemesem bu eseri yakarsın!"

Vasiyetinin ilk şıkkı, sözünü ettiğimiz ihtimali destekleyen bir muhtevayı iş'ar ediyorsa da Âkif'in hastalığının ziyadesiyle ilerlemiş olması, bu ihtimali ciddi bir biçimde zayıflatmaktadır. Nitekim kendisi, İstanbul'a geldikten kısa bir süre sonra zaten rahmet-i Rahman'a kavuşmuştur. Âkif gibi bir zâtın, vefatının yaklaştığını hissetmemesi düşünülemez. Hal böyleyken, niçin böyle bir ifade kullanmış olduğunu sorabilirsiniz. Bu müşkilâtı, dostlarının, hâtıralarını yazarken mevcut siyasî şartları dikkate almış olmalarıyla ve Âkif'i keskin bir siyasî tavrın sahibi olarak göstermemeye çalışmalarıyla izah edebiliriz. Nitekim Âkif hakkındaki en önemli monografinin yazarı olan yakın mesâî arkadaşı Eşref Edib Fergan bu vasiyetin ikinci şıkkını, 1938'de, "Şayet ölür de gelemesem bu eser sende kalsın!" şeklinde; 1949'da ise, "Şayet ölür de gelemesem yakarsın" şeklinde aktarmaktadır.

**Peki bu tercümenin âkibeti ne oldu? Ma'lûmâliniz, tartışmaların şiddetlendiği bu son olayda, Hulki Cevizoğlu**

**adlı bir gazeteci, “yakıldığı” söylenen bu tercümeyle ait 32 sûrenin bulunduğunu iddia etmiş ve 1 Ekim 1999 tarihli *Akşam* gazetesi de bu keşfiyatı okurlarına, “Tarihi Aydınlatacak Belge” diye manşetten duyurmuştu.**

Günümüzde bu tür keşfiyatları üreten başlıca iki neden vardır: Birincisi cehalet; ikincisi rayting ihtiyacı. Sözüünüzü ettiğiniz keşfiyat hâdisesinde her iki neden de müştereken rol oynamıştır. “Tarihi Aydınlatacak Belge” diye onca vâveylâ ile sunulan kitap, keşfiyat sahiplerini bile aydınlatamamıştır ki tarihi aydınlatın! Tarih aslında aydınlık... Yeter ki tarihin koridorlarında dolaşmayı göze alalım, gerekli sabrı ve cehdi gösterelim. O zaman -tarih bir yana- belki kendimizi aydınlatmak imkânı bulabiliriz. Kendisini aydınlatamayanların ya da böyle bir ihtiyacı duymayanların hem tarihi, hem de insanları karanlığa gömmeleri ise kaçınılmaz bir sonuç....

Ben sayın Cevizoğlu’nun keşfiyatının kıymetini 5-8 Ekim 1999 tarihli *Yeni Şafak*’taki köşemde tartışmış olduğumdan, burada bu konuda ayrıca birşey söylemeye gerek görmüyorum. Üstelik söyleşimiz boyunca, yeterli bilgileri de vermiş olmuş olduğumu sanıyorum.

**O halde şöyle sorayım: Âkif’in Mısır’da bıraktığı tercümenin âkibeti ne oldu? Bu tercümeyle bugün bulmak imkânı var mıdır?**

Âkif’in İstanbul’a, tercümesini Mısır’da müderrislik yapan Yozgatlı İhsan Efendi’ye bırakıp geldiğine daha önce işaret etmiştik. Türkiye’ye döndüğünde, Atatürk, Hakkı Tarık Us aracılığıyla Âkif’ten meâlîni teslim etmesini rica eder, fakat bir netice alınamaz. Bunun üzerine Hakkı Tarık, Âkif’in yanında büyümüş olan -vefat eden arkadaşının kızı- Süheylâ Hanım’la eşi Hayrettin Karan’ı ken-

---

Mezkur yazılara bu kitapta yer verilmiştir.

disini iknâ etmek üzere Âkif'e gönderir; onlar da yeterince dil dök-tükten sonra, Mustafa Kemal Atatürk'ün tercümeyi teslim etmesi karşılığında 10.000 liralık bir ödemede bulunacağını söylerler; fa-kat yine bir netice alınamaz.

Âkif 27 Aralık 1936'da rahmet-i Rahman'a kavuşunca, bu se-fer araçlar Mısır'ın yolunu tutarlar. Eşref Edib Mısır'a gidip sabah-lara kadar dil döktüğü halde İhsan Efendi'yi ikna etmeyi başaramaz. Damadı Ömer Rıza Doğrul, bu sefer mirasçılar adına gider, onu yasal yollara başvurmakla tehdit eder, fakat o da bir netice alamaz. Bu arada Kazım Taşkent'in "Ne kadar para istiyorsa ver, çeviriyi al" diyerek gönderdiği kişi de eli boş dönmüştür. Kezâ, Türkiye'nin Mısır sefiri, İhsan Efendi'yi defalarca sıkıştırır, ama nafiye, bu sıkış-tırmaların da hiçbir yararı olmaz. II. Dünya Savaşı sırasında Ha-sanâli Yücel de Mısır'da İhsan Efendi'yle görüşür, tercümeyi ister, lâkin netice yine değişmez.

Kısacası, bu teşebbüslerin hiçbiri muvaffakiyetle neticelenmez. Zaman zaman matbuâtta tercümenin yakılmış olduğu istikametinde yazılar ve hâtıralar boy gösterip -bu konudaki en kesin (!) delil, Âkif'in vasiyetidir- bu kanaat efkâr-ı umûmiyede yerleşmeye başlar-sa da tercümenin bir yerlerde saklanmış olabileceği ihtimalini ciddi-ye alanlar hiç de eksik olmaz.

### **Haklı olan kesim hangisiydi?**

Azınlıkta kalanlar haklıydılar; zira İhsan Efendi, vefat tarihi olan 1961'e kadar tercümeyi yakmaya bir türlü kıyamamış, hatta tercü-meyi kendisi için nefis bir rik'a hattıyla istinsah da etmiştir. Ne var ki vefatından birkaç gün önce oğlu Ekmeleddin'i -ki IRCICA'nın di-rektörlüğünü yapmış olan zattır- yanına çağırıp masasının çekmece-sindeki defterleri yakması vasiyetinde bulunmuş, oğlu da babasının ölümünden sonra, Şeyhülislâm Mustafa Sabri Efendi'nin mahdûmu

Prof. İbrahim Sabri Bey'den yardım istemiş, o yıllarda el-Ezher'de talebelik yapan İsmail Hakkı Şengüler, Ali İhsan Okur ve Osman Saraç'ın yardımlarıyla -1961'de Türkiye'de yeniden zuhûr eden *Türkçe ibadet* tartışmalarının da etkisiyle- hem defterleri, hem de İhsan Efendi'nin şahsî nüshasını hep birlikte yakmışlardır.

### **Bu bilgiler sadece rivayet mi?**

1961 yılından önceki tahminleri bir kenara bırakırsak, tercüme'nin yakılmış olduğu gerçeği, ilk kez Mahir İz merhumun 1974'de yayımlanan *Yılları İzi* adlı hâtıratında yazılı olarak ifade edilmiş, 1992'ye gelindiğinde ise, tercüme'yi yakan beş kişiden biri olan İsmail Hakkı Şengüler hocaefendi tarafından hâdise, -bu konudaki spekülasyonları sona erdirmek amacıyla- bütün tafsilâtiyle yazılı olarak aktarılmıştır. Binaenaleyh artık bu belgelerden sonra Âkif'in tercümesi'ne ilişkin aksi istikametteki iddiaların hepsini birer lâf u güzâftan ibaret addeylemek mecburiyeti vardır.

### **Ne dersiniz, merhum Âkif bu tercüme işine girdiği için pişman olmuş mudur?**

Bundan hiç kuşkunuz olmasın. Mektuplarında en sık şikayet ettiği husus, şiirden uzaklaşmış olması ve bir vizir u vebâlin altında kalmak korkusuydu. Bir mektubunda şöyle der: “Yahya Kemâl gibi kıt'acı oldum; dört yılda tam oniki mısra”. Bir başka mektubunda yazdıkları çok daha dehşet vericidir: “Gönlüm harap, zihnim perişan, elim işe varmıyor...”

Sanırım, bu konuda arkadaşlarından Hasan Basri Çantay'ın şu itirafı yeterince açıklayıcı olmalıdır: “Kur'an tercemesi hakkında hepimizin -hele Ahmed Hamdi Akseki'nin- gösterdiğimiz anûdâne ısrar, eyvah ki Âkif'in hem geceli gündüzlü birçok senelerini, hayatını eritti, hem memleketimizi o mev'ûd şiirlerden mahrûm etti. Bari Kur'an tercemesi meydana atılabildi mi? Ne gezer! Üstad,

“Beni tatmin etmeyen bir terceme başkasını nasıl tatmin eder?” diyordu.”

Evet, şimdi elimizde ne Kur’an tercümesi var, ne de o va’dolunan şiirler!

**Son olarak size şahsî bu sual sormama izin veriniz lütfen. Uzun yıllar Kur’an tercümeleriyle uğraşıyorsunuz ve Kur’an Çevirilerinin Siyasî Tarihi adlı bir eser hazırlamakta olduğunuzu da daha önce yazmıştınız. Acaba şimdi bu eserin yazımının hangi safhada olduğunu öğrenebilir miyiz?**

Takdir edersiniz ki bu tür eserler kolay hazırlanmıyor; eksikler de bir türlü bitmek bilmiyor. Üstelik her geçen gün yeni bilgilerle, yeni belgelerle karşılaşyoruz. Bu nedenle yeterince tekemmül etmeden bu eseri neşretmek niyetinde değilim. Ancak bir yandan, Kur’an mütercimleriyle ilgili müstakil olarak hazırladığım çalışmalar yayımlıyorum. Cumhuriyet döneminde yayımlanan ilk Kur’an çevirisinin mütercimi olan Seyyid Süleyman Tevfik el-Hüseynî (öl. 1939) hakkında geçen sene bibliyografik bir makale neşretmiştim. Kezâ Ahmed Cevdet Paşa’nın (öl. 1895) Kur’an tercümesinin yazmalarını da ihtiva eden bir çalışmam yayımlanmayı bekliyor. Bu arada Âkif’in Kur’an tercümesinin serencâmını anlatan bir tedkikin sonuna gelmiş durumdayım; nasib olursa, Âkif’in bu seneki vefat yıldönümü münasebetiyle neşredeceğim.

**Merakla bekliyoruz. Verdiğiniz bütün bilgiler için size teşekkür ederiz.**

Ben teşekkür ederim.

Ortada birbirinden farklı iki Âkif olduğu kesin...

Biri *cemiyet-i beşeriyeye hizmet* için yazan Âkif, diğeri de kendisi (!) için yazan Âkif.

Çelişki mi? Tutarsızlık mı? Yol değıştirmek mi?

Nedir bu farklılığın sebebi? Hangisi gerçek?

Âkifimizin hangi yönünü öne çıkarmalı: Sanatını mı, fikirlerini mi, şahsiyetini mi?

Tanzimatın getirdiğı ikilikler türünden bir ikilem mi bu?

Hem mektep, hem medrese, hem muhafazakârlık, hem modernlik...

Bir yanda mazi, bir yanda âti...

*Şizofreni* dedikleri bu mu yoksa?